

Tak rasm 088

Tak rasm 088

اصطلاحات ادبیه

محرری

معلم ناجی

صاحب و ناشری

خزینهٔ فنون غزته‌سی مدیری وعصر کتبخانه‌سی صاحبی

ق . فائق

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله طبع اولنمشدر

صاحب کتبخانه ق . فائق مهریله ممهور اولمیان نسخه‌لر ساخته
و سراپا یاکلش اولوب طابعی وبایعی مسؤل طوتیله‌جقدر

استانبول

(آ . آصادوریان) شرکت مرتبیه مطبعه‌سی ــ باب عالی
جاده‌سنده نومرو ۵۲

١٣٠٧

مرحوم معلم ناجی

افادهٔ مخصوصه

اجرای اقتدارمك قات قات فوقنده اولدیغنی معترف بولندیغم « لسانمز ایچون بر اصطلاحات ادبیه قاموسی یازمق » فكری آره صیره ذهنمی اشغال ایدردی. بو طاتلی خیال بعضاً او درجه لرده محرّك شوق اولوردی كه كوكلمی موقتاً اولسون آووتمق ایچون او یولده بر آز یازی یازمغه مجبوریت حس ایدردم. یازاردم یازاردم بكنمزدم. كاغدلری ییرتار آتاردم. بو خیالی بر سوز دكلدر. واقعدر. عینیله نقل ایدییورم. بر خیلی زمان كچدی. او فكر ینه ذهنمه اوغرامقدن كری قالمازدی. بر وقت اولدی كه یازدیغم پارچه لری محو ایتدیكمه پشیمان اولدم. امكارمه آجیدم. « زواللی یازیلرم! سز قابل تصحیح اولمق مزیتندن ده می محروم ایدیكز؟ » دیمكه باشلادم. نهایت تلافئ مافات ایچون تكرار بر طاقم پارچه لر یازمق لازم كلدی. میدان بولدقجه یازمقده

دوام ایتدم. خیلی شی بیریکدی. تکرار کوزدن کچیر-
مکه کلمیور. همان هپسنی آرقداشلر ینك یانه کوندره-
جکم کلیور. آنلرمی تهلکه‌دن، کندمی ندامتدن حفظ
ایچون برچاره دوشوندم ․ « طبع ونشر » ی بولدم ․
(اصطلاحات ادبیه) نامیله میدانه چیقمغه باشلایان
بوبندلر ادبیات ترکیه نك - فن اولمق حیثیتیله - کافهٔ
لرازمنی بریره جمع ایتمك کبی بیوجك برمقصدله
یازیلیور. ایستدیکم صورتده یازه بیلسه‌م مقصد
حصوله کله جك ․ نه فائده که بنم ایچون ایستدیکم
صورتده یازه بیلمك محال دینیله جك درجه‌ده کوچ!
اقتدارم همتمله متناسب اولملی ایدی! ․․ هر حالده
بویله شیلری یازمامقدن اولادر اعتقادنده بو-
لندیغم ایچون عجزم بنی یأسه دوشوره میور ․ سعیم
تزاید ایتدکجه عجزم تناقص ایدییور صانیورم ․ بوکوزل
برتسلیدر ․ وماتوفیقی الابالله ․

فی ٣ حزیران سنه ٣٠٥ معلم ناجی

اخطار

(اصطلاحات ادبیه) — عنوانندن دخی آکلاشیله جغی اوزره = بین الادبا اصطلاح اوله‌رق مستعمل اولان کلمه‌لرله ترکیبلری جامع اوله جقدر. بوکا آثار کمترانه‌مدن برچوق مثال درج ایدیشم:

کهن خرقهٔ خویش پیراستن
به از جامهٔ عاریت خواستن

قول حکیمانه‌سنی تقدیر ایتمك ایستمدیکمدندر. یوقسه (آثار کمترانه‌م) دیدیکم شیلرك حقیقةً بر اثر کمتر اولدیغی تحت اعترافمده در.

بواصطلاحاته دائر ویردیکم ایضاحات (ادبیات ترکیه) نك شمدیکی حالنه واستقبالنه کوره در. اوته‌دن بری عرب ویا فرس طرز ادبیسنی عیناً قبول ایتمك فکرینه اشتراك ایدنلردن دکلم. بومسلکی بکنمینلر ایده‌جکم خطالری عفو ایتمکه تنزل بیورمازلر صانیرم. شونکله متسلی اولیورم که هم مسلکم اولان اصحاب انصافك مظهر عفوی اوله جغم محققدر.

سحر حلال

اصطلاحات ادبیه

—

سحر حلال — بیت آره‌سنده هم کلمات سابقه‌نك تتمه‌سی هم ده کلمات لاحقه‌نك مقدمه‌سی عداولنه‌بیله‌جك صورتده برلفظ ویا ترکیب ایراد ایتمکدر .

کوردم اولمش پرکواکب آسمان
خالق اجرامی تبجیل ایلدم
طولدی کوکلم نور ایله بی‌اختیار
سورهٔ (والنجم) ی ترتیل ایلدم

قطعه‌سنده واقع (بی اختیار) تعبیری هم « طولدی کوکلم نور ایله » جمله‌سنه تتمه هم‌ده « سورهٔ والنجمی ترتیل ایلدم » کلامنه مقدمه اعتبار ایدیله بیله‌جکندن سحر حلال قبیلندن عداولنور . برنجی احتماله کوره بیت « کوکلم بی اختیار نور ایله طولدی . سورهٔ والنجمی ترتیل ایلدم » ـ ایکنجی احتماله کوره « کوکلم نور ایله طولدی بی اختیار سورهٔ والنجمی ترتیل ایلدم » مآلنده اولور .

مشاهیر شجعان عربدن (عمرو بن معدی کرب) وصفنده اولان آشاغیکی قطعه‌لرده کوره‌جکمز (بی محابا) و (بلاتردد) تعبیرلری دخی یوقاریکی (بی‌اختیار) کبیدر :

صمصامه‌یی ایلدکجه تسلیل [٥]
تسلیم سیوف ایدردی اعدا
تاریخ دیورکه بی محابا
براردویی برار ایتدی تنکیل

میدانه کیروب بلا تردد
دیرمش اودلیر مرتضی شان
اولمکدن اولوردیم هراسان
اولك ایچون ایلدم تولد

(بی محابا) هم « تاریخ دیورکه » یه هم‌ده « براردویی برار ایتدی تنکیل » ه قید اوله‌بیلیر . ایکی احتماله کوره بیت « تاریخ بی‌محابا دیورکه : براردویی برار تنکیل ایتدی » ویا « تاریخ دیورکه : براردویی برار بی محابا تنکیل ایتدی » مفهومنی کوستریر .

کذلك (بلاتردد) هم « میدانه کیروب » ه هم‌ده « دیرمش او دلیر مرتضی شان » ه قید اوله‌بیلیر . ایکی احتماله کوره بیت « او دلیر مرتضی شان بلا تردد میدانه کیروب دیرمش » ویا « او دلیر مرتضی‌شان میدانه کیروب بلاتردد دیرمش » مضموننده بولنور .

سحر حلالك صحتی ایچون احتماللرك ایکیسنه کوره ده معنانك صحیح اولمسی کافیدر . احتماللردن برینك دیکرینه مرجح کورنمسی مقصده خلل ویرمز .

---

[٥] (صمصامه) عمروك قلیجیدر . (ذوالفقار) دن صکره اشهر سیوف عد اولنور.

بو صنعت اولدقجه قرین لطافت ایسه ده عظمت عنوانیله متناسب کورینه‌جك بر اهمیتی حائز دکلدر . بالاده‌کی مثاللرده بولنشی تصادفیدر . بالالتزام اجراسی اختیار اولنه‌جق کلفته دکمز .

(سحر حلال) تعبیری – بر ذات بی وفایه خطاباً یازلمش اولان قطعهٔ آتیه‌ده اولدیغی کبی – (کلام بدیع) مقامنده دخی ایراد اولنور :

قصیده‌م عجزمی عرض ایلمشدی
دریغا صوڭرمدك برکره حالم
شو صوڭ مصراعم اولسون صوڭ خطابم
حرام اولسون سکا سحر حلالم

—•—

استخدام

استخدام — بر لفظك دلالت ایتدیکی ایکی معنایی معاً اراده ایله هر برینی مناسب اولان جهته صرف ایتمکدر .

قطعهٔ آتیه‌ده (آچلدی) فعلی بو اسلوبه اوزره ایراد اولنمشدر :

بهار ایردی آچلدی سودیکم هم فصل دی هم کل [١]
بری صحن کلستاندن بری صحن کلستانده
چیقوب برلکده کلزاری تماشا ایتمه‌ك اولمازمی
کل آنده بلبل آنده جمله آنلر بهار آنده [٢]

[١] «آچل ای فصل دی‌سن کلستانلردن آچلسون کل — ندیم»
[٢] «می آنده دلبر آنده جمله یاران صفا آنده — وجدی»

(آچلمق) مصدری هم (تباعد) هم ده (شکفتن) معناسنه کلدیکی جهتله قطعه‌ده‌کی (آچلدی) فعلندن « تباعد ایتدی » « شکفته اولدی » معنالری معاً قصد اولنه‌رق معنای اول مناسبی اولان (فصل دی) یه ، معنای ثانی کذلك مناسبی اولان (کل) ه صرف ایدلمشدر . شو حالده بیتدن « سودیکم ! موسم بهارك حلولیله فصل شتا صحن کلستاندن تباعد ایتدی . کل ایسه صحن کلستانده شکفته اولدی » مآلی استخراج اولنور . بو استخدامه بعض ادبا (صرف الخزانه) نامنی ویرمشلردر .

ادبیات عربیه کتابلرنده تعریف اولندیغی اوزره « ایکی معناسی اولان بر لفظ ایله اول امرده معنالرینك برینی مراد ایدوب بعده او لفظه راجع اولان ضمیر ایله دیکر معناسنی قصد ایتمك ویا او لفظه راجع اولان ایکی ضمیردن بریله بر معناسنی دیکریله‌ده دیکر معناسنی اراده ایلمك » دن عبارت بولنان استخدامك ادبیات ترکیه‌ده اجراسی مغایرت شیوهٔ لسان ایجاب طبیعیسنجه همان هیچ یاقیشیق آلمامقده اولدیغی کبی صورت اجراسنده‌کی تکلفه نظراً فهمی تصعیب ایده‌جکی دخی آشکار بولندیغندن بو تعریفه مطابق اولان استخدامك ادبیات ترکیه‌یه متعلق محسناتدن عد اولنمامسی لازم کلیر .

بز (استخدام) دیدیکمز وقت بالاده کوستریلن « بر لفظك دلالت ایتدیکی ایکی معنایی معاً اراده ایله هر برینی مناسب اولان جهته صرف ایتمك » مفهومنی قصد ایدرز .

استخدامك بو درلوسی (استخدام المضمر) عنوانه مقابل ویریلن (استخدام المظهر) نامیله ادبیات عربیه‌ده دخی موجوددر. یوقاریده افاده اولندیغی اوزره (استخدام مضمر) ویا (استخدام ضمیر) دینیلن صنعت ادبیات ترکیه‌ده معتبر اولەمیه‌جغنه مبنی کیفیت بر نوعه منحصر قاله‌جغندن بز آکا ساده‌جه (استخدام) دیمکله اکتفا ایلرز .

استخدام کثیر الاجرا بر صنعت اولمامقله برابر حسن اجراسی حالنده لطافت بخش کلام اولور .

حسن تعلیل

حسن تعلیل — بر اعتبار لطیفه مستند اوله‌رق بر خصوص ایچون علت مناسبه درمیان ایتمکدر .

حسن تعلیلده درمیان اولنه‌جق علتك حقیقی اولمامسی یعنی نفس الامره مطابق بولنمامسی شرطدر . حقیقی اولورسه تعلیل عادی دیمك اوله‌رق محسناتدن صاییلەمیه جغندن حسن تعلیل تحقق ایتمز . مثلا اوغلنی حقیقةً تأدیب ایچون تکدیر ایدن بر پدرك «اوغلمی تأدیب ایچون تکدیر ایتدم» قولنده حسن تعلیل بولنه‌ماز .

کیزلندی کلستانده یشیل یاپراق آردینه
رنك عذارکزدن اولوب شرمسار کل

بیتنده ایسه متحققدر . چونکه کلك یشیل یاپراق آردینه کیزلنیشی

ایچون درمیان اولنان علت - که مخاطبك رنك رخسارینی کوره‌رك کندی رنکنك آکا نسبتله لطافتسز کورینه‌جکنی آکلادیغندن شرمسار اولمسیدر - حقیقی دکلدر . شاعر مخاطبك رنك رخساری کلك رنکندن دها لطیف اولدیغنی افاده مقصدیله بویله بر ادعاده بولنیور . کذلك :

ایتدیکك کون ای ملك خورشید رخسارك عیان
اولدی شرمندن پریلر چشم مردمدن نهان

بیتنده پریلرك کوزدن نهان اولشلری ایچون درمیان اولنان علت - که مخاطبك بر کون میدانه چیقه‌رق پرتو نثار جمال اولمسی اوزرینه مالك اولدقلری حسنك آکا نسبتله هیچ منزله‌سنده قاله‌جغنی فهم ایله شرمنده اولملریدر - غیر حقیقیدر .

بالفرض سایه‌سنده پرورده اولدیغی وطنندن آیریله‌رق دیار دیکره کیتمکه مجبور ایدلمش بر بیچاره هر آدیم آتیشنده المی درونیسنك تزاید ایتدیکنی حس ایده ایده یولده کیدرکن - موسم بهار اولدیغی حالده - هر هانکی جهته عطف نظر ایلسه او جهتی کوکلی کبی حزنه مستغرق بولور سماده اولجه پیدا اولمش اولان بر بولوتدن او آره‌لق یاغمور دوکلمکه باشلار بتون دنیایی محزونیت ایچنده کورمکده اولان زواللی یولجی کندیسی کبی الم زده اولمیانلرك انشراح قلب ایله تماشا ایده بیله‌جکلری او لطیف سحابه‌یه توجیه نکاه ایدنجه دیرکه :

اوده اولمش وطن جدا سیار
نه حزین آغلایور شوابر بهار

کندیسنك صنایع بدیعه دوشونمکه وقتی اولمدیغندن بو بیتده او صنعتلردن هانکیسی موجود اولدیغنی بلکه‌ده بیلمز فقط بزلر – که لله‌الحمد آسوده خاطرز – دقت ایتدیکمز حالده بیتك حسن تعلیل ایچون بر مثال اوله‌بیله‌جکنی کوررز : قائل بهار بولودینك پك حزین بولدیغی آغلایشنی آنك ده کندی کبی وطنندن آیرلمش آواره‌لردن اولدیغنه حمل ایدیور . « شو بولوت نیچون آغلایور ؟ » دینلسه « وطنندن آیرلدیغی ایچون ! » دیه‌جك . حال بوکه ابر بهار – وطنی ارض ایسه – وطنندن آیرلمش ، فقط قائل کبی متأثر اولمامش . دیمك که بو علت‌ده حقیقی دکل .

بعض ادبا بو صنعتی (حسن توجیه) نامیله یاد ایدرلر . تعریفنده‌ده (علت) ی (وجه) ه تحویل ایله « بر اعتبار لطیفه مستند اوله‌رق بر خصوص ایچون وجه مناسب درمیان ایتمکدر » دیرلر .

حسن تعلیل و یا حسن توجیه اك خوش آینده صنایعدن معدوددر . بونکله برابر اصحاب ظرافته کوره اجراسنده صعوبت یوقدر . اکثریا طبیعی اوله‌رق کلیر . بو جهتله محاورات ظرفا دخی آنکله زینتیاب اولمقدن خالی قالماز . مثال اوله‌رق بر فقره ایراد ایده‌لم :

اصطلاحپردازلغی سوزلردن بر ذات محترم بر آقشام بعض

بندکانی قوناغنه دعوت ایدر . بر خیلی مصاحبت جریان ایتدکدن صکره بونلردن هنجه بر ظریف اصول ایله قالقار ، اوطور مقده اولدقلری اوطه‌نك اتصالنده‌کی تنفس اوطه‌سنه چکیلیر . اولدن یاننده قاعد بولنان رفیقی ده آرقه‌سی صیره اورایه کیدر . یاریم ساعته یقین زمان کچر . صاحب دعوت بر آره‌لق « بونلر نره‌ده قالدیلر ؟ » دیه قیام ایله آغیر آغیر کیده‌رك تنفس اوطه‌سندن ایچری کیرر . او اثناده ظریف ایکی ثانیه اول جیبندن دوشه‌رك اوزرنده لامبه یانمقده بولنان قونصولك آلتنه طوغری تکرلنمش اولان بر آلتونی آرامقله مشغول بولنور . صاحب دعوت کیرر کیرمز دیرکه : « نیچون اویله خمیده قامت اولدیکز ؟ » ظریف درحال شو جوابی ویرر : « تکرار خاك پایکزه رومال عبودیت اولمق ایچون ! »

تحفی شوراسیدرکه ظریف بو حسن تعلیلی ایراد ایله افندیسنی محظوظ ایتدیکی صیره‌ده رفیقی ده « افندم ! جیبندن بر آلتون دوشدی ده . . . » حقیقتدن دم اورر . کویا که بویله یرلرده حسن تعلیله مقابل تعلیل حقیقینك نه درجه‌لرده صوغق دوشه‌جکنی اثبات ایتمك ایستر .

بالاده‌کی مثاللرده کورلدیکی وجه ایله حسن تعلیل دائما بر حکم قطعی صورتنده اجرا اولنور آنده بو صورتك مغایری اولان ظنه دلالت ایده‌بیله‌جك لفظ بولنماز حسن تعلیل طرزنده ،

شبه حسن تعليل

فقط ظنه مستند اوله رق ايراد اولنان تعليلات (شبه حسن تعليل) عنوانيله حسن تعليلدن آيريلير مثلا :

بارش باران مصادف دوشدی هجران شامنه
اولدی صاندم حاله رحم ايليوب كريان سحاب

بيتنده مندرج «سحابك آغلامسی بنم شام هجرانده‌كی حالمه ترحمندندر» مضمونی حسن تعليل قبيلندن ايسه آره‌يه كيرن (صاندم) فعلی افاده‌نك ظنه مستند اولديغنی تعيين ايلديكندن بوكا (شبه حسن تعليل) دينلمك لازم كلير

ائتلاف

ائتلاف — بش نوعدر :

— لفظك معنی ايله ائتلافی.
— لفظك وزن ايله ائتلافی.
— لفظك لفظ ايله ائتلافی.
— معنانك وزن ايله ائتلافی.
— معنانك معنی ايله ائتلافی.

لفظك معنی ايله ائتلافی

لفظك معنی ايله ائتلافی - عباره ده افاده اولنه جق معنايه موافق دوشه جك الفاظ بولنمقله تحقق ايدر

لفظك معنی ايله ائتلافی حقنده برفكر حاصل ايدلمك ايچون الفاظك سمعه تأثير ايتمك جهتيله اولان احوالی نظر دقته آلنمليدر (جلادت ، صدمه ، غضنفر ، چكاچاك ، رخشان ،

كلبانك) كبی بعض الفاظ سمعه قوتلی كلير. بونلره (الفاظ جزله) حائز اولدقلری كيفيته ده (جزالت) تعبير اولنور . (تبسم ، جزء ، فم ، زلف ، كل ، ناز) كبی بعض الفاظ ايسه قولاغه خفيف طوقنور. بونلره (الفاظ رقيقه) ، حائز اولدقلری كيفيته ده (رقت) نامی ويريلير.

طبيعی كرك الفاظ جزله ، كرك الفاظ رقيقه استعمالنه سوق ايدن شی مقتضای مقامدر. مثلا براردو قوماندانی عسكره خطاباً ايراد ايده‌جكی نطقی الفاظ جزله‌دن تشكيل ايتمكه چاليشير ، چونكه برمعسكر نازكانه ادارۀ كلام ايديله‌جك يردكلدر بالعكس برعاشق كوكلنی جذب ايتمكه چالشديغی معشوقه‌سنه الفاظ رقيقه ايله سوز سويلمك ايستر ، زيرا سمع دلبر كلمات شديده‌نك هجومنه تاب‌آور اولەماز.

عباره‌لرده الفاظ جزله ايله الفاظ رقيقه مختلط بولنمق ضروری اولديغنه كوره اوزونجه برمقاله ويا منظومه‌نك صرف الفاظ جزله ويا صرف الفاظ رقيقه ايله ترتيبی متعسر اولديغی قابل انكار دكلدر بوحالده دقت اولنه جق جهت الفاظ جزله مقامنده الفاظ رقيقه وبالعكس الفاظ رقيقه موقعنده الفاظ جزله ايراد ايدلمه‌مك خصوصندن عبارت اولمق لازم كلير برسخنورك مهارتی فرصتی فوت ايتميه‌رك هرلفظی يرنده ايراد ايلمك مسئله‌سنده كوريلور مقصد سوزك هيئت عموميه‌سنده جزالت ويا رقت كوسترمكدر بعض الفاظك نابجا اوله‌رق ايرادندن مطلوب

اولان جزالت ویا رقت مختل اوله بیلەجکی کبی بعضاً جزالت رقته ویا رقت جزالته مبدل دە اوله بیلیر بوصورتدە کلام متکلمڭ مقصودینه مخالف برنتیجه حاصل ایتمکه مستعد بولنور بینلرندە فرق جزئی بولنان الفاظڭ تبادلی بیله جزالت ورقتده اجرای تأثیر ایلر مثلا نفعینڭ برقصیدەسندە واقع :

چالندی بام فلکده نقارهٔ دولت
پر ایتدی دبدبهٔ مژدەکوش ایامی

بیتندە (دبدبه) یه بدل (زمزمه) کتیرلسه سوزڭ جزالتنه انکسار کلیر کذلك آثار کتزانەمدن :

زلفنه وردکجه نسیم اهتزاز
اوستنه تترر دل نازکترم

بیتندە (نازکترم) یرندە (غمپرورم) دینلسه سوزڭ رقتی منکسر اولور

لفظنڭ معنی ایله ائتلافی نه قدر یولندە اولورسه سوز اودرجه مکمل اولور حتی بینلرندە تقارب ویا ترادف بولنان ایکی لفظدن مقامه انسب اولان ایراد ایدلمزسه کلام — ائتلاف جهتیله — نقیصەدار عد اولنور ایکی محرر طرفندن برفقره یازلسه، بینلرندەکی فرق متقارب ویا مترادف اولان ایکی لفظدن بری برندە ، دیکری دیکرندە بولنمقدن عبارت اولسه آرەلرندە ائتلاف جهتیله تفاوت بولنمق ایجاب ایدر هانکیسی انسب اولان لفظی حاوی ایسه رجحان آنده قالیر بونلرینی بیلنلر قابلیدرکه .

ادبیات نامنه « لفظه باقلماز ، معنایه باقیلیر » دیمکده معنی اولمدیغنی بیلمسونلر ؟ کچنلرده برمناسبتله :

بر سانحەنڭ اولمسی حقیله مبجل
اولمقله اولور سبك ومؤداسی مکمل

دیمش ایدك . بو بابده :

سوزمیدر اول که چپ وراست دوشەمضمونی
نیجه معنای درستی بوزه بر لفظ سقیم

دیمش اولان نفعی ایله متفقز. ائتلاف جهتنده التفات ایتمك ایستمینلر استغنالرنده اصرارایده طورسونلر. بز لفظەده، معنایەده لایق اولدیغی قدر اهمیت ویرەرك صحیحاً ادبیاتدن معدود اوله بیلەجك اثرلر وجوده کتیرمکه چالیشەلم .

سوزڭ هیئت عمومیەسندە کوریلەجك جزالت ویا رقتڭ منشأی معنادن عبارت اولان فکردر. برفکر میدانه چیقەجغی وقت حالنه مناسب کسوه ایستر. اوده لفظدر. برکوزل نەقدر اویغون لباس کیرسه حسنی اودرجه رونق بولور. هنر آکاهانکی لباسڭ اڭ زیاده یاقیشەجغنی بیلمکدر. تزیناتڭ بر جهتندە نقصان قالسه آرزو اولنان کمال رونق حصوله کلمز. فکر اولور: کسوەسی متناسب اولدیغی ایچون درجهٔ استعدادینڭ فوقندە پارلاق کورینور. ینه فکر اولور: کسوەسندە تناسب اولمامق جهتیله مستعد اولدیغی مرتبه نظر رباکورنمز. «قدمایه پیرو اولەلم !» دیەك خیالمزدن بیله کچمز. مقصدمز «برفکرڭ

حق نه ایسه او ویرملی ! » دیمکدر قابل تزین اولان بر فکری نیچون تزیین ایتمه‌ملی ؟

جزالته مثال :

— مناجات —

وقت غروب حلول ایتمش . آرتق شهریار شعشعه بار نهار [٥] کردونهٔ ظفر شعارندن کمال عظمت و وقار ایله اینیور . وجه رخشانی انظاردن نهان ایدن سحابهٔ تابان آسمانده براقدیغی ممدود و زراندود ایزلری محافظه ایتمکله برابر انعکاسات ارغوانی رنك ایله آفاقی مستغرق انوار ایلیور . کرهٔ قمر ایسه قبهٔ فیروزه فام ایچنده معلق بر فانوس زرین کبی افقده جلوه نما اولیور . پرتو لطیفی چنزار اوزرینه بی‌تابانه دوشدیکی حالده پردهٔ جهانپوش لیل طاغ باشلرینی اورته‌رك سطح صحرایه طوغری میل ایدییور .

بوساعت طبیعتك حلول ایتمکده اولان کیجه ایله تباعد ایلمکده بولنان کوندوز بیننده اکتساب شوق جدید وخالق لیل ونهاره طوغری رفع روی امید ایده‌رك برلسان بلیغ ایله قدرت فاطره سنه قارشی متحیرانه عرض تعظیمات مقدسه ایلدیکی ساعتدر .

کبریا کاه رحمت پناهندن آهنك عمومیٔ کائناتی ایشتمکده اولان خدا ! البته بنم عظمتکه قارشی جمله‌دن زیاده حیران ونام عالمکیرینی آکمقده جمله ایله یکزبان اولان ادراك عاجزمك زمزمه‌سنی ده ایشیدر . تبجیلات بی‌نهایه سکا ای ذاتنك وماسواسنك اصل اقدسی اولان وجود واجب ! سن که بر نظرله ابعاد نامتناهی‌یی مظاهر آثار قدرتکله مالا مال ایدرسین ، خالق‌سین ، مربیٔ عوالم‌سین ، روح کائناتسین الٰهی !

بویله بیك نام ایله یاد اولندیغك ، هیچ بریسیله ده بحق تعریف اولنه

[٥] کونشدن کنایه .

مدیغك حالده سکا جداً ایمان ایدنلردنم . ای حسن اتم واحسان اعظم صاحبی ! بو ایمان دخی سکا تقدیمه شایان عد اولنه‌جق بر شی دکلدر ...

[لامارتیندن ترجمه]

دیکر :

— فورتنه —

افقده عظمتلی ، هیبتلی ایکی سحاب ظلماتی کوریپورم . کیتدکجه تکاثف ایدییور . تکاثف ایتدکجه باران دهشت یاغدیرییور . برنقطه ده طورمیور . آن بآن یوکسلیور . یایلیور بییور . کوك یوزینی قاپلایور .

اوزاقدن اوزاغه شدتلی برکوك کورلتیسی ایشیدییورم . کرهٔ نسیمی طالغه‌لاندیرییور . سطوح میاهی لرزه ناك ایدییور . شودرین وادینك ایچنده نه قدر یاپراق کوریپورسه‌م جمله‌سی لرزشده ! بویدن بویه بر سیلابهٔ رعشه‌در آقوب کیدییور !

سلاسل جبال کدورتبخش اولان آوازهٔ هول انکیز رعدی ایستدیکی کبی چکه‌رك اوزادوب کوتورییور . جهان ایکله‌یور . بوکورلتی‌یی متعاقب اورته‌لغی مدهش برسکوت استیلا ایدییور . یریوزی خشیت وحیرت ایچنده ظهور عاقبت کاره منتظر بولنیور .

باقکز ! عظیم طاغلر ، جسیم قایالر بردن بره قویو رنك خاکستریده بر پردهٔ جهانپوشه بورندی . کیتدکجه بسط اجنحه ایتمش اولان اوقوجه بولوتلر بونلری کوزدن نهان ایلدی .

آره‌لق آره‌لق خطوط برقیه بولوتلری شرحه شرحه ایدییور . صاعقه آفاقی پرطنین ایتمکده اولان صیحه‌لرله پارلدایه پارلدایه بولوتلرك آره سندن قایوب کیدییور .

کیجه پك مظلمدر . کیتدکجه توسیع دائرهٔ تنویر ایتمکده اولان شیمشکلر چاقدقجه بوالهٔ ظلمای بلادن کوندوزلر ایجاد ایدییور . کیجه برآنده کوندوز اولیور . ینه برآنده کوندوز کیجه کسیلیور .

غرب تاريكدن فيرلامقده اولان رياح شديده يلديرم كبى صحرادن كچركن چيلدرمشجه‌سنه دونوب طولاشمغه باشلايه‌رق يوللر اوزرنده موجود ايزلرى نابديد ايله‌يكى اثناده هوايه قالديرديغى ريك سياه ايله قاريشيق موحش برقاصيرغه تشكيل ايديور. يكى بره‌ره بولوت ميدانه كتيرن بوكردباد مدهش دوران بقيهٔ ضياى برقيى‌ده انظاردن ستر ايليور.

نواقيس ولوله پرداز اصوات خاشعه‌تهسيله پريشان اهاليى برسيل عظيم كبى عبادتخانه‌لره طوغرى روان ايديور.

يارب العالمين ! زير قدم عزتكده متجمع اولان شوفلكزده قوللريكه بركره نظر بيور ! برسال كامللك مكافات مساعيسنى سندن ايستيورلر !

هيهات ! آتشين آسماندن ياغمقده بولنان كرات منجمده ذاتاً يرلره سرلمش اولان باشاقلرى ازوب محو ايديور. رعد وروزكار بولوتلرى ياروب ييرتيور.

ز. اللى چفتجى كلمش ، الدن كيتمش اولان تارلاسنك حالنى يأس وحيرتله تماشا ايليور. بوداهيه‌نك دهشتندن بوزلمش قالمش اولان چوجقلرينى قوجاغنه آلمش ، مشفقانه بغرينه باصيور. يلديرم ينه آتشلر صاچيور. آوازهٔ هولناك ايله دوشيور. صاعقه زده اولان يوكسك طاغلردن تولولات عظيمه ايله قوملر ، طاشلر ، قايالر ايندرمكده اولان سيللر منبت تارلالرى جيكنه‌يوب كچيور . . .

[سن لامبردن ترجمه]

ديكر :

— نعت شريف —

باشلار لمعانى اتمكه برنير عرفان
هر لحظه افولن كوزه‌دز شبپره طبعان

اعداسنك آلچاقلغى ايتدكجه توالى
ايلر او ضيا كسب آفاق تعالى

برق اوردى جمالندن اواى يتيمك
الك شعشعه‌لى فيضى خداوند حكيمك

بردرس ادب ويردى كه اصحاب ذكايه
حيرت ويرر آثارى فحول حكمايه

برنور مبيندركه بوتابشكه انوار
برمثلنى اولسون ايده‌مز تابد اظهار

هم صورتى هم سيرتى اولمغله مكمل
شايسته كورلمشدر آكا پايهٔ اول

فخر ايتمليسين اى شرف نامتناهى
زيرا سكا مظهردر او محبوب الٓهى

ديكر :

— صلاح الدين ايوبى يه —

شايستهٔ تقديسسين اى مرد قدر زور
ايتدك اوقضا اردولرين رجعته مجبور

ملتجه نصل ايتميه‌لم نامكه تعظيم
اعدا دخى ايتمشدر ايدر فضلكى تسليم

تيغكله قازاندك ابدى شعشعه برنام
ملت سكا دير حضره قدر حامئ اسلام

علويت فطريه‌ده انكشت نما سين
بكزر روشك حيدره برشانلى فتاسين

دیکر :

— تلاطم —

تمکینی ویروب جنونی آلمش
دریا ینه اضطرابه طالمش

اولمش نکه رك سکون زمانی
هرطالغه سی بر جنون جهانی

ایتمش هیجانله سطح دریا
بیك وادیٔ هولناك پیدا

اولقده در آن بآن سرافراز
هرموج عظیم دهشت انداز

کیدرمه ده روزکار برفن
هرطالغه یه برقبا کوپوکدن

برآیریجه قارلی طاغ کسلمش
هرموجهٔ کف نثار مدهش

آر اسی بای ناظر وندر
چوق باقه مرك الجنوندر

قوپمشمی نه‌در قیامت ایواه
تسییر ایدیور جبالی الله [*]

اولقده هزار طور سیار
یکدیکره پیشدار و دمدار

ساحل کورینورمی قورقوسندن
کیزلندی بو طالغه اردوسندن

[*] «وسیّرت الجبال» آیت کریمه‌سنه تلمیحدر.

ای باد ! کسلمه امتداد ایت
آز کلدی بوقوت اشتداد ایت

صوك شدتی طورمه ایله ابراز
قارشیکده وارایشته برسرانداز

دریا ! بنی ایله بر تماشا
سندن ایده جکمی‌یم تحاشا

برطامله کوزمده اك بیوك موج
ویرمز بکا قورقو بویله بیك فوج

بازیچهٔ باصره مدر امواج
مغلوب متانتمدر افواج

پك کوچمی وداع دهر فانی
اولمشمی حیات جاودانی

افنا ایله روح قورقو دلاز
طوفان ایله نوح قورقودلاز

رقته مثال :

— چیچکلرم —

سوکیلی چیچکلر ! نه‌طوریورسکز ؟ برآن اول آچیلکز ! پك اختیارم . برنفس اول آچلدیغکزی کورمك ایسترم. همان‌شکفته اولکزکه لطافتکز صباحمی پرتبسم ایتسون ، بوی لطیفکز آقشامی تعطیر ایلسون.

آچلمکز فردایه قاله‌جق اولور ایسه بنجه پك کچکمش اولور . اختیارلره کوره هرنفس نفس واپسین صاییلیر. نه بیلیرسکز ! بوکون سزی ابتسامه تشویق ایدن شوکونش یارین بلکه بنم تابوتم اوزرینه پرتو انداز اولور !

چیچکلر ! بزم کبی سزده بلادن آزاده اوله‌مازسکز. مضر حیوانجقلر اوزرکزه اوششورلر. شدتلی روزکارلر اسر. دها نه‌لر اولور ! بن که بونجه سنه یاشامش بر پیر جهاندیده‌یم ، آچلمه‌دن صولمش نه‌قدر غنجه کوردم !

قورقمیکز ، سزی قوپارمم . برسالخورده دکلمی‌یم ؟ سزدن کوزل بر دمت یاپوب ده هانکی دلبره تقدیم ایده بیلیرم ؟

نظریات بی‌فائده ایله پك یورلدم . زیر سایه‌کزده اولمق اوزره آماده ایدیله‌جك صوك خوابکاهمه چکلسه‌م ده آرتق خواب جاویده طالسه‌م !

دنیایه وداع ایده‌جکم ساعت بوراده ، یاکزده حلول ایدر ایسه مخطرهٔ شباب اولان روایح لطیفه‌کز بنی اوساعتده دخی نغمه پرداز عشق ایده بیله‌جکدر ...

[برانژه دن ترجمه]

دیکر :

— زواللی قیز —

ابچنده هیچ بر کوزل رؤیا کورلمك احتمالی اولمیان شومنحوس اویقودن اویانیر اویانماز طاغ باشنه چیقه‌رق کونشك ایلك شعاعلرینی قارشیلادم.

هنوز اویقودن اویانمش بر یاورو قوشجغز تازه چیچك آچمش بر آغاجك اوزرنده حزین حزین اوتیوردی . اوزمان بنم کوزلرم یاش ایله طولمش ایدی .

آه ! نیچون والده‌م یوق ؟ یووه‌سی آغاجك دالی اورته‌سنده آهسته آهسته صاللانمقده اولان شوقوشجغز کبی نیچون بختیار اوله‌میورم ؟

بر یوزنده هیچ برشی بنم دکلدر . بشیکم بیله یوقدر . بیچاره والده‌سی طرفندن کویمزك معبدی اوکنده‌کی طاشك اوزرینه براقلمش زواللی برقیزجغزم !

آنامدن بابامدن آیری دوشدم. اوقشایشلرنده‌کی لذتی بیلمم. کوی چوجقلری بکا همشیره دیمزلر. بونلرك اویونلرینه‌ده قاتیله‌مم.

کیفلی چفتجی بنی کولکه‌لکنك آلتنده اوطورمغه هیچ چاغیرماز. یانوب چیتردامقده اولان آصمه داللرینك قارشیسنده چوجقلرینی قوجاغنه آله‌رق اوپوب اوقشادیغنی اوزاقدن سیر ایدرم .

نه یاپه‌یم ؟ آغلایه آغلایه معبده طوغری روان اولورم . دنیاده بنم ایچون قاپوسی آچیق بولنه بیلیر بر یر وار ایسه اوراسیدر . دنیا اللرینی اوزرنده چکمکه باشلادیغم طاشه کوزلرمی دیکرم . بنی براقدیغی زمان والده‌مك سرپمش اولدیغنی خیال ایتدیکم کوز یاشلرینك اثرلرینی آرارم . بعض کره‌ده تنها مزارلغه طوغری قوشارم . بکا مزارلرك هپسی بر کورینور . بیچاره قیزجغزك یر اوستنده آناسی باباسی اولمدیغی کبی یر آلتنده ده یوقدر !

اون درت بهار موسمی کچدی که بنی ترك ایتمش اولان آغوشدن جدا اوله‌رق آغلایورم . والده‌جکم ! کل کل ! بنی براقدیغك طاشك اوزرنده سنی بکلیورم . .

[صومه‌دن ترجمه]

دیکر :

— صوك تشبیه —

بکزه درکن دامنن طاوس قدسی بالنه
اش طوتارکن قامتن نورسته طوبی دالنه

ورد فردوس برین دیرکن عذارآلنه
آز کوردکن نور اسود نامنی فرخالنه

نقطهٔ امید دل تعبیر ایدرکن خالنه
ذاتنك عالمده ویرمزکن وجود امثالنه

دون کیجه جانانی بکزتدم باقنجه حالنه
جان بلب بر عاشقك امید استقبالنه

دیگر :

— آوجی —

قوشلرم ! مژده آوجیکز گیدییور
کوردی بر باشقه آو شتاب ایدییور

برکلن یوق تباعد ایتدی گیدن
شمدی آهنکه باشلایك یکیدن

قالمدی شمدیلك محل حذر
ویرکز مشربجه بر قونسر

ویردی مهلت زمانه بر مقدار
اوتك اطرافی اوتدیرك تکرار

لکن اول ظالم طمع پرور
بورالردن یارین ایدرسه گذر

صوسکز قوشجغزلرم صوسکز

لفظك وزن ایله ائتلافی

لفظك وزن ایله ائتلافی — « ایرادی انسب اولان لفظدن عدول ایله آکا بدل لفظ دیگر ایراد ایدلمك » و « تقدیم وتأخیرده طبع سلیمك تعیین ایده جکی حدك خارجنه چیقلمق » صورتلرینك انتفاسیله تحقق ایدر.

ایرادی انسب اولان لفظدن عدول ایله آکا بدل لفظ دیگر ایراد ایدیلیر ویا تقدیم وتأخیرده طبع سلیمك تعیین ایده‌جکی حدك خارجنه چیقیلیر ایسه لفظ وزن ایله ائتلاف ایتمدمش اولور. ایکنجی صورت برنوع (ضعف تألیف) دیمك

اولدیغندن نظمی برنجی صورتدن زیاده معیوب کوسترر.

برنظمك مقبول اولمامسی ایچون بو صورتلردن برینك وجودی کافیدر. ایکیسنی جامع اولور ایسه بالطبع بتون بتون مردود اولمسی لازم کلیر. ثابتك:

کلیر بانك سقاك الله خاك مرده غمدن
الندن ساقی کلچهره‌نك پیمانه دوشدکجه

بیتده انسب اولان (شهید) ه بدل (مرده) کتیرلمشدن، نائلیء قدیمك:

خاطرده ذوق دلده صفا تنده یوق مجال
ارباب غم ایرشسه ده نوروزه نیلسون

بیتنده دخی (مجال یوق) موقعنده (یوق مجال) دینلمسندن ائتلافه خلل کلمشدر. راغب پاشانك:

کورسه اغیار ایله جانانی هم بزم شراب
عاشقك باغری کبابه تب غیرتله دونر

بیتنده ایسه ایرادی انسب اولان (آتش) ه بدل (تب) کتیرلمکله برابر « عاشقك باغری تب غیرتله کبابه دونر » جمله‌سی وزنه قونلمق ایچون تقدیم وتأخیر حدینك خارجنه چیقلدیغندن ایکی صورتله‌ده ائتلاف مفقوددر. تعبیر دیگرله: عدم ائتلاف سببلرینك ایکیسیده موجوددر. بو حال ایله بیتده (بزم، شراب، باغر، کباب، دونر) لفظلرینك اجتماعندن حصوله کلن (مراعات نظیر) صنعتنك نه قدر اهمیتسز قالدیغی ایضاحدن مستغنیدر.

لفظك وزن ایله كمال ائتلافی

لفظك وزن ایله كمال ائتلافی نظمك نثردن فرق اولنمیه‌جق صورتده كلفتسز اولمسیله حصوله كلیر. بو یولده اولان نظمك نثردن فرقی یالكز موزونیت اولور. حتی نثر صورتنده یازیله‌جق اولسه اوزان ایله الفتی اولمیان طبیعت نظم اولدیغنی حس ایده‌مز. ایشته اصل نظم طبیعی بودر. اك لطیف شعرلر بودرلو نظملر ایچنده بولنور. اك كوزل فكرلر بو اسلوبده منظوم اولمق ایچون حسرت چكر. محفوظمز اولان نمونه‌لردن بعضلرینی كوستره‌لم:

مصارع

یارب بو آفرین نه توكنمز خزینه‌در ! — نابی
بو نشئه‌نك صوكی البته سركرانلقدر — »
كنارك دلبری نازكده اولسه نازنین اولماز — »
مناسبتله اولان افترا نه مشكل ایمش ! — »
حرف رجا زبانم ایله آشنا دكل — »
الله صاقلاسون، بونی حساد ایشتمسون! — »
تقلید زاغ كبك خرامانی كولدیرر — شیخ الاسلام یحیی
آدمه جبه و دستار كرامتمی ویرر ؟ — »
كنج استغنا كبی بر كوشهٔ راحتمی وار؟ — »
كل موسمیدر دفتر و دیوانه باقلماز — »
همتم شهبازی آلچاقلرده پرواز ایتمدی — »
وقت شادی ده كلیر موسم محنتده كچر — شیخ غالب

فیض ازلی مرد كلهداره می مخصوص؟ — »
عاشقك حالی دل زاری الله بیلیر — ابن نجار شیخ رضا
خایده سخن مرد سخندانه یاقیشمز — »
تازه كل یاپراغیدر باد سحردن اینجنیر — اصولی
واعظك نار جهنم دیدیكی فرقت ایمش ! — »
جان مرغی آرمیده دكلدر رمیده در — خیالی
آب و هوا اولنجه بر خاكدن نه تمز ؟ — »
مجربدر كه باران مبتلای عید قرباندر — واصف اندرونی
بازارده كالای معارف صاتیلیرمی ؟ — »
فصل بهار مرغ خوش آوازی سویلتیر — فطنت
چشم مستك نیجه كویالری خاموش ایلر — »
بو باغك غنچهٔ رعناسی محتاج بهار اولماز — »
بو بزمك باده نوشی مست اولور اما خراب اولماز — شیخ الاسلام بهائی
هزار احباب اولان اهل تلوندن وفا كلمز — راغب پاشا
مروتمند اولان ناكامی دشمنله كام آلماز — »
عالم فانیده رسم زندكانی بویله‌در — بوری
ارباب دله ثقلت نادانی نه بلادر ! — »
آشنایه آشنا بیكانه‌یه بیكانه‌یز — »
انسان كامل اولمغه سعی ایله آدم اول — باقی

افندی! کنج بکه خدمت ایلمك کوچ ایمش — ثابت

ایل عید اکبر ایلدی بن ماتم ایلدم — حلیمکرای

روزکارك اوکنه دوشین آدم یوربلور — باقی

ابیات

اظهار کین شعار دل زارمز دکل
اغیار ایله جدال بزم کارمز دکل — نابی

نه قصر دلکش کلشن نه صحن باغ آرارز
شو تنکناده همان کوشهٔ فراغ آرارز — راغب پاشا

دنیایی بر صفایه ویرن رند بی نوا
کمتر متاع ذوقنی دنیایه ویرمه مش — جوری

غنای قلبه سبب دولت قناعت ایمش
جهانده جای فرح کوشهٔ فراغت ایمش — فطنت

میان لجهٔ محنتده چاره سز قالدق
بر آز مساعدهٔ روزکاره محتاجز — ثابت

محیط دائرهٔ عشقدن خروج محال
نه چاره قبضهٔ تقدیر کردکارده یز — عونی بك

مجربان امورك کلامی کرچك ایمش
یالان دیدکلری دنیایی بویله بیلمز ایدم — »

بن سنك آب حیات لبكك تشنه سی یم
طالب چشمهٔ حیوان ایسه م انسان دکلم

اصحاب طبیعته کوره کمال ائتلافی حاوی بر مصراع، بر بیت نظم ایتمك اوقدر کوچ بر شی دکلدر. فقط بو طبیعلکده بش بیتلی بر غزل سویلمك حقیقةً مشکلدر. اکثریا بویله طبیعی اوله رق سویلنیلن سوز وزنه کلمز. وزنه کلن سوز بویله طبیعی اولماز. ذهنمزده کمال ائتلافی حاوی اوچ درت بیتدن متشکل بر منظومه آرادق. مشارالیه عونی بکك بر نشیده سندن اولان ابیات آتیه یی بوله بیلدك:

— سوز —

سوز کالبد قدر بنی آدمه جاندر
سوز واسطهٔ رابطهٔ عالمیاندر

سوز بر نفس ساذج بی رنکدر اما
بر همزن صورتکدهٔ کون و مکاندر

یارب بونه حالت بونه تأثیرکه بر سوز
رونق شکن معرکهٔ سیف وسناندر

یارب بونه قدرت که سراپای ممالك
فرمانبر شمشیر جهانکیر زباندر

بر نظمك بو قبیلدن عد اولنمسی دور اصلاح ادبیات دینلمکه استحقاق کوسترن زمانمزده تجویز ایدلمه مکده اولان مسامحاتدن سالم بولنمسنه متوقفدر. یالکز ترتیب الفاظیجه اولان طبیعلك کفایت ایتمز. مثلا باقینك ضروب امثال عثمانیه صیره سنه کچمش اولان:

کوره‌لم آیینهٔ دوران نه‌صورت کوسترر

مصراعی ترتیب الفاظ جهتیله نثرکبی اولدیغی حالده (کوره‌لم) بزجه تجویز اولنه‌میه‌جق براماله‌یی شامل اولدیغندن ینه بزجه نظم طبیعی مثاللرندن عد اولنه‌ماز.

— استطراد —

بومصراع زمانمزده سویلنلمش اولسه (کوره‌لم) ه بدل (باقه‌لم) دینیلیردی. باقی معاصرلرندن نوعینك کذلك ضروب امثال عثمانیه صیره‌سنه کچمش اولان وباقینك مصراعی کبی اماله‌لی اولمدیغندن بزجه‌ده نظم طبیعی مثاللرندن معدود بولنان:

بروجهه ناظرز کوره‌لم حق نه‌کوسترر

مصراعی ده بومدعایی اثبات ایدر شواهددندر

(انتهی)

زمانمزده تجویز ایدلمکده اولان مسامحاته کلنجه: بونلر طبیعیلك موانعندن معدود دکلدر. بالاده کوستریلن

کنارك دلبری نازك ده اولسه نازنین اولماز

مصراعی بری (دلبری) ده، دیکری (اولسه) ده اولمق اوزره ایکی اماله‌یی شامل اولدیغی حالده طبیعیلکدن چیقمش ه اماز.

فیض ازلی مرد کلهداره می مخصوص؟
آب وهوا اولنجه بر خاکدن نه‌بیتمز؟
بوباغك غنچهٔ رعناسی محتاج بهار اولماز

کبی مصراعلرده کی اماله‌لرده بویله‌در. (اماله) مبحثنده ایضاحات ویریله‌جکدر.

بعض اسباب واردر که سلیقهٔ شاعرانه‌یی (نظم طبیعی) دیدیکمز بوصورتدن عدوله مجبور ایدر. نثرکبی یازلمغه مستعد اولان برنظمی تقدیملی تأخیرلی یازدیرر. بوحالده طبیعیلك ایکنجی صورتده بولنور. نثرکبی یازلمش اولسه طبیعیلکه رعایت ایدلمه‌مش اولور. (تقدیم — تأخیر) مبحثنده ایضاحات ویریله‌جکدر.

لفظك لف... / ایله ائتلا...

لفظنك لفظ ایله ائتلافی — آره‌لرنده انسیاق کلام جهتنجه‌ك زیاده مناسبت اولان لفظلرك اجتماعیله تحقق ایدر.

آشاغیکی پارچه‌لرده (ییلدیریم) و (تیمور) ایله (سپرصاعقه) نك، (قولومب) ایله (کوکرجین) ك، (نوح) ایله (طوفان) ك ائتلافی اویولده‌در:

لکن ییلدیرم اقلیم عثمانی‌یی جولانه مساعد بولمدیغندن اطرافنده اولان حصار انحصاری دویرمکده وخارق عاده بعض اطوارینك صدماتی اساس اداره‌یه خلل ویرمکده ایکن تیمور مشهور برسپر صاعقه کبی طریق استیلاسنه دیکلمشدر.

[دور استیلا]

فی‌الحقیقه مشهور قریستوف قولومب سفینهٔ نوحدن طوپراق تحریسنه کیدن کوکرجین کبی برشدتلی طوفان اعتراض آره سندن چیقه‌رق آمریقایی کشف ایله عالم انسانیته ینه بوعالم ایچنده بر جهان دیکر الحاق ایتمکه طقوزنجی عصرده موفق اولمش ایدی.

[جزمی]

شيخ غالب بيت آتيده (ياقوت) ايله (الماس) ى پارلاقلغنى صورتده تأليف ايتمشدر :

ياقوت كبى شراب انكور
الماس كبى پياله‌ء نور

بالفرض :

ياقوت كبى شراب انكور
آيينه كبى پياله‌ء نور

ياخود :

تسنيم كبى شراب انكور
الماس كبى پياله‌ء نور

ديلسه او پارلاقلق قالماز .

معنانك وزن ايله ائتلافى

معنانك وزن ايله ائتلافى -- فكرك جريان طبيعيدن چيقمامسيله تحقق ايدر .

ثابتك شو بيتى بو ائتلافدن محرومدر :

كنار حوضده مهتابه قارشى سينه چاك اولمش
ايدوب عكسيله حوضى معدن سيماب لب برلب

« كنار حوضده مهتابه قارشى سينه چاك اولمق » خصوصنك تصورده « عكسيله حوضى لب برلب معدن سيماب ايتمك » كيفيتنه تقدمى طبيعى اولديغنه كوره « كنار حوضده مهتابه قارشى سينه چاك اولوب عكسيله حوضى لب برلب معدن سيماب ايتمش » ديلمك لازم كليركن وزنك تضييقيله « عكسيله حوضى لب برلب

معدن سيماب ايدوب كنار حوضده مهتابه قارشى سينه چاك اولمش » ديلمشدر .

معنانك معنى ايله ائتلافى

معنانك معنى ايله ائتلافى — برخصوصك ديكر ايكى خصوصدن هر برينه مقارنتى ممكن ايكن بونلرك مناسب ويا انسب اولاننه مقارن اولمسيله تحقق ايدر .

مثال :

جهان برتازه رونق بولدى برروح مصورله
عجبمى تازه لنسه داستان ماه كنعانى

جهان اولدى مسلم برجهان آرا شهنشاهه
پر ايتدى نه رواقى غلغل كوس جهانبانى

[نفعى]

ايكنجى مصراعلر يكديكرك يرينه كچيريله‌رك بيتلر :

جهان برتازه رونق بولدى برروح مصورله
پر ايتدى نه رواقى غلغل كوس جهانبانى

جهان اولدى مسلم برجهان آرا شهنشاهه
عجبمى تازه لنسه داستان ماه كنعانى

صورتنه قونلسه ائتلاف خللپذير اولور. چونكه « جهان برروح مصورله تازه بررونق بولمق » جهتيله « ماه كنعانى داستاننك تازه‌لنمسى » - « جهان برجهان آرا شنشاهه مسلم اولمق » مناسبتيله‌ده « كوس جهانبانى غلغلنك نه رواقى پرايتمسى » انسبدر .

كذلك شاعر مشار اليهك :

شکوه بخت واقبالیله نزنده شهنشاهی
کمال عدل وانصافیله پاینده جهانبنی

بیتی :

شکوه بخت و اقبالیله پاینده جهانبنی
کمال عدل وانصافیله نزنده شهنشاهی

شکلنه افراغ اولنسه ینه اوقبیلدن برعدم ائتلاف پیدا اولور .

—•—

حشو

حشو — اساساً ایکی نوعدر :

— حشو مفسد .
— حشو غیر مفسد .

حشومفسد

حشو مفسد — افادهسی مقصود اولان فکری اخلال ایدن حشودر .

حشوك بو درلوسی معنایه طوقونه جغی جهتله لفظ غلبهلکندن عبارت قالماز ، اساس مقصدی خراب ایدر . سوز آره سنده حشو مفسد ایرادی متکلمك ها نکی فکری ترویج ایتمك ایستدیکنی بیلمدیکنه حکم ایتدیره بیله جك بربیوك نقیصه اولدیغندن اساتذه آثارنده پك نادر بولنور . بولنانلرده اك بیوك آدملرك بیله مخطرهٔ عجز بشر اولان تأثیراتندن قورتلغه مقتدر اوله مدقلری غفلته حمل اولنور . نفعینك نصوح پاشا مکتوبی وصفندهکی قصیده سنك مطلعی اولان :

نه نامهدر بوکه حسن بیان عنوانی
ایدر کشاده دل وطبع مستمندانی

بیتنده واقع (عنوان) لفظی حشو مفسد عد اولنه بیلیر. چونکه شاعرك مقصدی نامهنك هیئت عمومیهسنی مدح اولمق لازم کلدیکی حالده (حسن بیان) ك (عنوان) ه تخصیصی سائر جهتلرینك حسن بیان مزیتندن عاری اولدیغنی ایهام ایدییور . فی الواقع آلت طرفنده :

نه نامهدر بوکه کیف رحیق مضمونی
ویرر ملاحظهیه برنشاط روحانی

دینیلهرك کیفیت تعمیم ایدیلیورسهده برکره اوواهمه ذهنه کلمش بولنیور . بوندن باشقه بر مکتوبك عنوانده حسن بیان تصور ایتمكده برآز غریب کورینور . حقیقت حال شاعرك « نه نامهدر بوکه حسن بیانی » دیهجك ایکن وزن وقافیهنك سوقیله « نه نامهدر بوکه حسن بیانعنوانی » دیمکهلزوم کورمش اولمسندن عبارتدر . حتی مصراع ثانیسده « ایدر کشاده دل مستمندانی » ویا « ایدر کشاده طبع مستمندانی » دیمك کافی اولدیغی حالده ایکیسندن برینی حشو غیرمفسد عد ایتدیرهجك صورتده (دل) ایله (طبع) ی جمع ایتمسیده اکمال وزنه مجبور بولنمسندندر .

نسخهٔ صحیحهنك (حسن بیان عنوانی) دکل ، عطف ایله (حسن بیان وعنوانی) اولمسنه احتمال ویرمك نفعینك طرز انشادندن تغافل ایتمك دیمك اوله جغی آیریجه نظر دقته عرض اولنور .

(مولدین) عنوانیله یاد اولنان بلغای عربك اك مشهورلرندن اولان (ابوالطیب) ك « دنیاده موت اولمیدی شجاعتك، سخاوتك، صبرك مزیتی قالمازدی » [*] قولندهكی (سخاوت) حشو مفسد عد اولندرق دینلمش كه :

— واقعا دنیاده موت اولمدیغی تقدیرده مزیتی قالمامق خصوصی شجاعت ایله صبره كوره طوغریدر . چونكه اولمیهجكنی یقیناً بیلن بر آدم نرهیه اولسه هجوم ایتمكدن صاقنماز . كذلك عاقبت نائل سلامت اولهجغنده شبهه ایتمین بركیمسه اوغرادیغی شدائده قولایلقله صبر ایدر. شو حالده كرك شجاعته، كرك صبره مزیت ویرن شی حلول موت احتمالی اولمش اولور . اما سخاوته نسبتله بو وجه صحیح دكلدر . زیرا اولمیهجك بر آدمك ایلریده لازم اولور ملاحظهسیله بذل مالدن توقی ایتمسی طبیعی كورینور. بو صورتده سخاوته مزیت ویرن شی حلول موت احتمالی دكل ؛ بالعكس دنیاده خلود حالی اولمق لازم كلیر »

شاعرك (سخاوت) دن مرادی (بذل نفس) اولدیغنی ادعا ایله تأویله قالقیشانلره شویله جواب ویرلمشدر :

— اورته ده موت اولمینجه بذل نفسك معناسی اهلاك

---

[٥] « ولا فضل فیها للشجاعة والندی — وصبر الفتی لولا لقاء شعوب » بیتنك مألیدر . بزه قالسه بوراده (فتی) لفظنك ده حشو غیر مفسد اولدیغنه قائل اولهرق (والصبر) دینلملی ایدی دیر ایدك .

شاندن اولان شیلردن احترازایتمكدن عبارت قالمق ضروریدر . بوایسه شجاعتك عینیدر »

(ابن جنی) نك بو بابده درمیان ایتدیكی قول معقول شو مآلدهدر :

— دنیاده خلود ایله برابر عسردن یسره، شدتدن رخایه انتقال انسانه مدار تسلی اولور. بناءً علیه سخاوتك بیوك بر مزیتی قالماز »

دیمك ایستیوركه :

— دنیاده خلودی فرض اولنان كیسهنك بذل مال ایتدیكی صورتده دوچار اولهجغی ضرورت عالمده جاری اولان قانون تبدل مقتضاسنجه برزمان صكره مبدل رفاهیت اوله بیلیر . او آدم ایشته بو جهتی تفكرله تسلی بولور . « شمدیلك كرفتار ضرورت اولدم. فقط مادامكه بن ایچون اولوم یوقدر، ایلریده البته نائل رفاهیت اولورم » دیر . بو صورتله بذل مال خصوصنده او قدر صعوبت قالمیهجغندن سخاوتده بیوك بر مزیتده قالماز. بناءً علیه ابوالطیبك قولندهكی (سخاوت) لفظی حشو مفسد اولنامش اولور .

حشو غیر مفسد — اوچ نوعدر : حشو غیر مفسد

— حشو قبیح ،
— حشو ملیح .
— حشو متوسط .

حشوقبیح

حشوقبیح — زائد محض اولدیغندن سوزه چرکینلك ویرن حشودر .

حشوك بو نوعی هر نصلسه اسکی ادبامزك چوغنه کوزله کورنمش . اثرلرینك هانکی یاپراغی آچلسه برقاچ حشو قبیحه تصادف اولنه‌بیلیر . هله (تردیف مترادف) و (عطف تفسیری) دینیلن یوللرده ایراد اولنمشلری پك چوق بولنور .

برقاچ مثال :

الی هذا الآن منتظم سلك شهور و سنین اولان ایام محمدت آثاری عد (وشمار) وهرمائهٔ کامله‌سن برقرن اولق اوزره اعتبار و براعهٔ براعتله ثبت ایدوب پیرایهٔ دست اشتهار ایتمسلردر.

[نعیما تاریخی]

ملکهٔ مرحمت واحسان موجب جمال مظاهر سلطانی ومأل متخلقان اخلاق رحمان منتهیٔ سعادت جاودانی اوله‌جغی بی ریب (وگمان) در.

[عاصم تاریخی]

بوفقیر جانبنك خصم جانی اولوب بی‌سبب (وعلت) ناوك عزل واهانته آماج واسباب آسایش (وراحت) می تاراج ایلدی .

[اوقجی زاده منشأتی]

« یوق اکر ایلچی بکك امریله ایسه نصل لساندر ؟ بزده بونك ترضیه سنی ایستروز » کبی دیریجه سوزلرله بابیاغی ایلچی و ترجمانی صوجلاندرمق ممکن ایکن مرام (ومقصود) باشقه اولدیغندن...

[عاکف پاشا تبصره سی]

اوقاریس نام دختر ناهید اخترك آغوشنه امانت وبعد زمان بوکارمه ابتدارینه اظهار پشیمانی (وندامت) ایلدی .

[تله ماق ترجمه سی]

عقدهٔ رشك (وحسد) یوق دل بی باکمده
اولمسه نظم سلیسمده عجبمی تعقید — نفعی

سنی مدح ایتمسون یانیلسون اهل دل ودانش
که انوع مکارمله وجودك فرد (ویکتا) در — »

لسانم ترجمان سر غیب الغیب لاهوتی
کتابم نسخهٔ دیوان پرمضمون (ومعنا) در — »

امسا که پرده داراق ایلر تغافلی
وضع غروری شرم (وحیا) صورتنده‌در — نابی

کوستر سرکشته حال وادیٔ وحشت هنوز
کرد باد دشت (وصحرا) روح مجنونی بکا — نائلیٔ قدیم

عدویه عرضه قیلوب دستبرد کراری
آکلدی غزوهٔ خیبرقدر بوفتح (وکشاد) — ثابت

حرفکیر اوله ظرافت صانعه
سوزکه کذب (ودروغ) ی قاتمه — سنبلزاده وهبی

نفعینك قابل تنظیر اولمیان قصائد بلیغه‌سندن معدود بولنان (ایلر) قصیده سنك شو خاتمه‌سنه برکره عطف نظر تنقید ایده‌لم :

تا جلوه‌که رایتی خسرو انجم
که مملکت خاور وکه باختر ایلر

منصور ایده هریرده خدا رایت بختن
تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر

طرز افاده‌یه نظراً مقصد ایکیدن خالی اوله‌ماز : یا « کونش

کاه مشرقده ، کاه مغربده رایت نما اولدقجه خدا رایت بختنی هر یرده منصور ایده ! » و یا « کونش فلکده سفر ایتدکجه خدا رایت بختنی هر یرده منصور ایده ! » دیمکدن عبارت اولور. برنجی صورته کوره :

تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر [٥]

مصراعی کاملاً - ایکنجی صورته کوره ایسه :

تا جلوه که رایتنی خسرو انجم
که مملکت خاورو که باختر ایلر

بیتی طاقیله حشو قبیح رنکنده کورینور.

دینیله بیلیر که :

- شاعرك مرادی « کونش کاه مشرقده ، کاه مغربده جلوه کر وفلکده سفر بر اولدقجه . . . . » دیمکدر. بو حالده مصراعك و یا بیتك حشو اولمسی محذوری برطرف اولور »

جواباً دینیلیر که :

- بو صورت بالفرض قبول اولنسه مصراعك تأخیری خصوصی باشقەجه بر اعتراضی دعوت ایدر. « شویله اولدقجه بویله اولسون ! » دیه دعایی بیتیردکدن صکره تکرار بر « توقیته » ایراد ایتمك قانون بلاغتك هانکی قاعده سنه تطبیق اولنه بیلیر ؟ نفعی بو قصیده یی انشاد ایدرکن :

[٥] کونش حقنده « فلکده سفر ایلر » دینیلوب دینیله میه جکی بومبحثه تعلق ایدر مسائلدن دکلدر.

منصور ایده هر یرده خدا رایت بختی

مصراعنه کلدیکی صیره‌ده اولجه :

تا جلوه که رایتنی خسرو انجم
که مملکت خاورو که باختر ایلر

دیمش اولدیغنك فرقنه وارمیان بر ذات « نه مدتجه ؟ » دیه صورمامش که آنفاً ایراد ایلدیکی توقیتیدیی تکرار یوللو :

تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر

دیمکه مجبور اولمش بولنسون ! مصراعك تقدیمنه امکان بولنه‌رق بیتلر :

تا جلوه که رایتنی خسرو انجم
که مملکت خاورو که باختر ایلر

تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر
منصور ایده هر یرده خدا رایت بختی

صورتنه قونلسه‌ده افاده‌نك کسب ایده جکی طرز عجیبدن قطع نظر (خسرو سیاره) تعبیری اورته ده حشو قبیح اولمق اوزره قالیر. طوغریسنی سویلیه‌لم : اویله سوزلر تأویلات اضطراریه قبیلندندر. نفعینك وجدانته مراجعت اولنسه ظن ایدرزکه « تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر » مصراعنی یر طولدرمق ایچون یازدیغنی کتم ایتمز »

مشارالیهك سائر بعض قصائدینك خاتمه‌لری دخی بویله بی لزوم کلماتی حاوی اولدیغی ارباب تتبعه کوره محتاج اثبات دکلدر.

حشو قبیح نظرده اقبح کورینور . بونك برنمونه سنی کورمك ایچون کیف ماتفق آچدیغمز (تاج التواریخ) ك شو پارچه سنه باقه‌لم :

بیرون حصارده اولان سپاه ظفر پناهك دست امدادینی درون حصنه کیرن مجاهدلردن کوتاه ایتمکله اول دلاورلرك جمله‌سی شهید وحیات دنیا تمتعندن نا امید اولدیغی معروض درکاه فلك اشتباه اولدقده درون اشفاق نمونلری حر حمیت ایله سوزان وآتش غضبلری فروزان اولوب شمشیر عدو التقاملرین نیام انتقامدن اخراج ودست کرم پیوستلری ایله کروه لجاج اعمارینی تاراج ایدوب ساقیٔ تیغ آبدار ایله بالذات نیجه دیو سیرته هادم اللذات جمین ایچیردیلر و نیجه دشمن زشت اهرمن سرشتی تیغ بی‌دریغلرندن کچیردیلر .

بربختیارکه شهید اولور ، البته حیات دنیا تمتعندن نامید اولور . بوصورتده (اول دلاورلرك جمله‌سی شهید) دینلدکدن صکره (وحیات دنیا تمتعندن ناامید) دینلمك ایچون نه لزوم قالیر ؟

« ساقیٔ تیغ آبدار ایله بالذات نیجه دیو سیرته هادم اللذات جیمن ایچیردیلر » عباره سیله « ونیجه دشمن زشت اهرمن سرشتی تیغ بی‌دریغلرندن کچیردیلر » فقره‌سی بیننده مآلجه نه فرق واردر ؟

فضولینك مشهور شکایتنامه سندن اٴلان سطور آتیه‌یی ده کوزدن کچیره بیلیرز :

. طنوز افلاکه استغنا ایدرکن اوقافدن طقوز آقچه وظیفه‌یه قناعت قیلوب عرض آلدم و برات ایچون درکاه عالمپناهه ارسال ایدوب مترصد اولدم . مدت ترصد منقضی اولدقده و ایام انتظار سر انجام بولدقده مبشرلرکه مژدهٔ تشریف بشارت یتوردیلر ، بکا مثال میمون وبرات همایونی کتوردیلر . حلیهٔ معارف ایله آراسته وزیور عرفان ایله پیراسته ...

(مدت ترصد منقضی اولمق) ایله (ایام انتظار سر انجام بولمق) باشقه باشقه شیلر میدر ؟

(حلیهٔ معارف ایله آراسته وزیور عرفان ایله پیراسته) دینیله جکنه (حلیهٔ معارف وعرفان ایله -- یاخود -- زیور معارف و عرفان ایله آراسته -- ویا -- پیراسته) دینلسه کفایت ایتمزمی ایدی ؟

حشو قبیحك نظرده باشلیجه منشأی « طمطراقی لفظ غلبه لکنده آرامق » فکر سقیمیدر . (اطراف وجوانب -- اعتراف واقرار -- الحاح وابرام -- اوقات واحیان -- بدیهی وآشکار -- بیع وفروخت -- جنك وحرب -- جهل ونادانی -- حرص وآز -- خوف وهراس -- زیب وزینت -- سهل وآسان -- شاد وخرم -- صلح وآشتی -- عهد و پیمان -- قتل واعدام -- قد وقامت -- لایق وجدیر -- محو ونابود -- مختفی ونهان -- مدح وستایش -- مسکن ومأوی -- معمور وآبادان -- ناله وفریاد -- نصح وپند -- وقت وزمان -- یأس ونومیدی -- یغما وغارت) کبی بر طاقم ایکیز تعبیرات هپ اومنشأدن تولد ایتمه شیلردر . مکتوبنده (غموم وهموم) تعبیرینی استعمال ایدن برکاتبه « غموم یتشمیورمی ؟ هموم نه لازم !» دینلسه نه‌دیر ؟ بویله تعبیرلرك (دکیزدریا -- دلی دیوانه) کبی تعبیرلردن فرق وار ایسه دیه جکمز یوق .

بودرلو تعبیراتك اك فنالری (محو وپریشان -- استیصال واضرار) کبی برنجیلری ایکنجیلرندن بتون بتون مغنی اولانلریدر . سجع یاپمق داعیه سی بالاده کوستریلان فکرك تفرعاتندندر .

ویسی کبی، نرکسی کبی منشیلرمز سکز کلمه ایله افاده اولنه‌جق برمعنایه برسجع خاطری ایچون سکز دها علاوه ایدرلرمش!

نظمده ایسه حشو قبیح ینه اوفکر ایله برابر اکمال وزن، تزویج مصراع کبی خصوصاتدن نشأت ایدر. نفعی:

بوله دیوان همایونی کمال رونق
آرته‌کوندن کونه کیتدکجه شکوه وشانی

بیتنده (کوندن کونه) تعبیرندن صکره معناجه وجودینه قطعا لزوم کورلمیه‌جکی محتاج ایضاح اولمیان (کیتدکجه) کلمه سیله اکمال وزن ایتمش. شیخ غالب کذلك اکمال وزن ایچون:

غوغایه اکر دوشرسه تدبیر
ایشته قلم ایشته تیغ وشمشیر

بیتنه بر (تیغ) صوقشدرمش. [*] ینه مشار الیه:

کامی اوقونوردی خیرآباد
نابی اولنوردی خیر ایله یاد

حقا که عجیب بر اثر در
اربابی یاننده معتبردر.

[*] سید وهبینك:

آدم اودرکه ایتمیه تغییر وضعنی
اقبال وبخت کندینه یاراولمش اولمامش

بیتنده‌کی (بخت) ایله سنبلزاده وهبینك:

عم وغم بر یازیلیر املاده
فرقی برنقطه‌در آنجق ساده

بیتنده‌کی (ساده) دخی بوقبیلدندر.

دیدکدن صکره نابینك بو اثری اختیارلغنده یازلمش اولدیغنی سویلمك ایستیه‌رك:

هنکام هرمده سویلمشدر

دیمش. افاده‌سی مقصود اولان معنایی تمامیله حاوی بولنان بو مصراعی یالکز براقامق ایچون برمصراع دها سویلمك لازم کلنجه معنی جهتیله آنك عینی اولمق اوزره.

پیر اولدیغی دمده سویلمشدر

دیمکدن باشقه چاره بوله‌مامش. (مجموعهٔ معلم) ده ملاحظهٔ آتیه درمیان ایدلمش ایدی:

شیخ غالبك:

هنکام هرمده سویلمشدر
پیراولدیغی دمده سویلمشدر [*]

بیتی هم تکرار لفظی‌یی، هم‌ده تکرار معنوی‌یی مشتملدر. بونده‌کی تکرار لفظی (اعادهٔ ردیف) قاعده‌سنه مستند ایسه‌ده تکرار معنوی - صانیرزکه - هیچ برفائده‌یه مبتنی دکلدر. چونکه (هنکام هرمده) دیدکدن صکره برده (پیر اولدیغی دمده) دیمکه لزوم یوقدر. (پیر اولدیغی دمده) نك (هنکام هرمده) یی تفسیر یوللو ایراد اولندیغی ادعا ایدیله‌جك اولورسه دینیلیرکه:

— تفسیرده قاعده مفسرك مفسردن مستغنی ویا بالعکس مفسرك مفسردن

[*] مشار الیهك:

وارمی هله سویلنلمدك سوز
قالمشمی مکر دینلمدك سوز

بیتی‌ده بوکا بکزر. مصراعلری یکدیکری ایله...

معنی اولامسیدر. اولورسه ایکیسندن برینه لزوم قالماز. ظنمزه کوره بوراده (هنکام هرم) (پیر اولدیغی دم) ایله تفسیره محتاج دکلدر. بناءً علیه تعبیر ثانی (تطویل) قبیلندن اولور. سزك ادعا کزه کوره محتاج ایسه او حالده دخی (پیر اولدیغی دم) دینیلنجه (هنکام هرم) لزومسز قالیر. بناءً علیه بو کره‌ده تعبیر اول تطویل قبیلندن اولور. معناجه بینلرنده قطعاً فرق اولمیان بو تعبیرلردن یالکز بری شیخك مرامنی افاده‌یه کافی ایدی. [انتهی]

منقح شعر سویلمك کوج. مثلا بر فکر اولور که اوچ مصراع ایله بلا نقصان افاده اولنه بیلیر. حال بوکه شاعر آنی ایکی بیتلی بر قطعه‌یه درج ایتمك ایستر. اساس فکردن خارج اوله‌رق سویلنیله‌جك مصراعی نه صورتده تشکیل ایتملی که حشو قبیح و یا حشو متوسط عد اولنه‌بیلسون؟

نثرده بویله مشکلات اولمدیغندن حشو قبیحدن عاری بر صورتده یازلمسی بالنسبه قولای اولدیغی حالده اسکی نثرلرده ینه اسکی نظملردن زیاده حشو قبیح کوریلیور. سببی ساحهٔ نثرك وسعتیدر. «یازه‌جغم شیده المدن کلدیکی قدر صنایعپردازلق کوستره‌جکم. خصوصیله سجعسز هیچ بر فقره یازمامغه غیرت ایده‌جکم» قرار قطعیسیله قلمی النه آلان بر ناثر مقتدر نه‌لر یازماز؟

اوللری بر شاعر ماهرده عینیله بو فکرده بولنوردی. فقط دائرهٔ نظمك محدودیتی ایستدیکی کبی اکنه بوینه اجالهٔ خامه ایتمکه بالطبع مساعد بولنمازدی. بناءً علیه مکلف صورتده سویلنمش بر شعرینه او یولده یازلمش بر نثره نسبتله اهون اولوردی.

مثلا نابینك بر تذکره‌سیله بر غزلی یان یانه کتیرلسه غزلك تذکره‌یه نسبتله ساده قالدیغی کوریلور. ایشته تکلفات منشیانه دینیلن شیئك نه دیمك اولدیغی او زمان آکلاشیلیر.

نرکسینك شیخ الاسلام یحیی افندی وصفنده‌کی قصیده‌سندن اولان شو نظمی کورلسون:

الله آل نرکسیا جام صفا پیمایی
چونکه کوردك بودم خرم بهجت زایی

کج اوطور مصطبهٔ عشرته جمشیدانه
کج ایدوب طرف کلاه سر استغنایی

منت اللهه که ایردك بوزمان طربه
شکر مولایه که کوردك بودم زیبایی

بارك الله زهی موسم عیش ابدی
لوحش الله خوشا وقت قدح پیمایی

اول کریم ابن کریم افضل افضل زاده
جد بجد ایلدی احیا اثر آبایی

ذاتنه جمع بحرین دیسه‌م ارزانی
آنده فتوی ایله جمع ایتدی خدا تقوایی

برده آنی تعقیب ایدن شو نثرینه باقلسون:

حبذا دولت عظمای عالم و آدم که خامهٔ حل مشکلات ملل و امم اول معلا جناب خجسته قدمك کف کریم عطای کهر پاشنه مسلم و خلعت مذهب مذهب کریبان و مطلا دامن حضرت امام اعظم اول یکانهٔ عرب و عجم

وخلال عويصات علوم وحكم حضرتلرينك نسيج زرين تاردقهٔ قلم خجسته رقمی ايله مطرز ومعلمدر.

بو نثرك او نظمی يازان قلمك اثری اولديغنه انسان كوج اينانه‌بيلير . هيچ شبهه يوقدركه مرحوم او نظمی ده بو نثر قدر كلفتلی يازمق ايستمشدر ، قصيده‌نك بالضروره اويله ساده بر شی اولمسنه تأسف ايتمشدر .

نظمده تتابع اضافاتك اوچدن ، هله دردتدن زياده سنه نادراً تصادف ايدلمكده اولمسی‌ده اوزانك مساعده‌سزلكندن دكلمی ؟

اسكی ويكی بعض محرراتده كورلديكی وجه ايله (ايسه‌ده) تعبيريله اثنالی متعاقب كتيريلن ادات استدراك دخی حشوك بو نوعندن معدوددر .

مثال :

بعضاً متقدم اوله‌رق ايراد اولنديغی غير مستتر ايسه ده (لكن) قليل ونادردر. [مطول ترجمه‌سی]

ديكر :

شمدی‌يه قدر علم تفسير ومنطق ودها فنون سائره‌يه دائر خيلی كتب ورسائل طبع ونشر اولنمش و حتی الآن كرك درسعادت وكرك ممالك محروسهٔ شاهانه‌نك جامعلرنده اوقونمقده واوقودلقده بولنمش ايسه‌ده (لكن) بودفعه عنم كلامدن اولوب .... [ترجمان حقيقت]

(مجموعهٔ معلم) ده بيان اولنديغی اوزره او تعبيرلردن صكره ادات استدراك كتيريله‌مز. مثلا « پك كوزل دكل ايسه‌ده چركين ده

دكلدر » دينيلير. « پك كوزل دكل ايسه‌ده فقط چركين‌ده دكلدر » دينيله‌مز . ادات استدراك كتيريله‌جك ايسه عباره « پك كوزل دكلدر ، فقط چركين‌ده دكلدر » صورتنه قونلق لازم كلير .

ادات تعليل اولان (دن) ی متعاقب كتيريله‌جك (بناءً عليه ، بنابرين) كبی تعبيرات تعليليه‌ده بوقبيلدن اولور . مثلا « يانده قلم بولنمديغندن بناء عليه يازی يازه‌مدی » دينيله‌مز . يا « بناءً عليه) سز اوله‌رق « يانده قلم بولنمديغندن يازی يازه‌مدی» دينيلير ياخود عباره « يانده قلم بولنمدی ، بناءً عليه يازی يازه‌مدی » شكلنه قونيلور .

حشو مليح — سوزه كوزللك ويرن حشودر . شيخ غالبك !

حشو مليح

اروٰاح كه تحفهٔ خدادر
خاك ره شاه انبيادر

نعت شريفنده اصل مقصد « ارواح خاك ره شاه انبيادر » ديمكدن عبارت اولديغی حالده ايراد ايديلن « كه تحفهٔ خدادر » تركيب توصيفيسی حشو مليح عد اولنور .. [*]

عونی بكك :

احبا شيوهٔ يغماده مبهوت ايلر اعدايی
خدا كوسترمسون آثار اضمحلال بريرده

[*] « الله كه موجد جهاندر — بيك درلو نقابدن عياندر » بيتنده‌كی « كه موجد جهاندر » تركيبی‌ده بونك نظيريدر.

بیتنك مصراع ثانیسنی تشکیل ایدن جملهٔ دعائیه ده بویله‌در . اصل مقصد برنجی مصراع ایله افاده اولنمش بتمشدر .

برقاچ مثال دها :

طبیعتك بو تماشی اهل دانش وبینشی صحیحاً وجده کتیرر برحالت ایدی. مکر بوطاغك اتکاری سراپا یابان چیلکلکی ایمش. معیت عاجزیده بولنان یوز بوقدو آدم برقاچ ساعت چیلك دوشیروب یدیلر. بلای بیله اولدی. آقشام قوناق یرینه یتشمك اوزره بولطیف چیلکلکی (طیوره) ترك ایله ایلری حرکته مجبور اولدق. [جودت پاشا]

مکتوبك اوزونلغنه تشکر ایدرم.

بروز من بغیر از سایهٔ من نیست یار من
ولی اوهم ندارد طاقت شبهای تار من

بیتنك تصویر ایتدیکی لیالیٔ تنهاییده (کواکبه‌می یانمده بولنماز ایکن) بکا یار اولدی.
[کمال]

حتی باقسه‌ك آ ! اوقوجه سید بیله اثرینه یالکز تعریفات دیمش. تعریفات علوم دیمه‌مش. حاصلی (برادر !) بز سقراط کبی بر حکیم، روسو کبی برادیب اوله بیلیرز. فقط ابن سینا کبی، سید کبی، ابن کمال کبی، هومبولد کبی بر عالم یکنمکه قالقیشیرسه‌ق حدمزی بیلمه‌مش اولورز.
[کذا]

(افندی !) طعن ایدنك عقلی وارمی مجنونه
کروه اهل هوا ایچره برمی بیك دلی وار — راغب پاشا

وار ایسه برهنرك (عرض ایله) اثبات ایله
اولماز محض مباهات بو دعوایه دلیل — «

سنی شایسته کوروب ایلدی (تأییدایله) حق
ید اقبالکه تسلیم زمام دولت — منیفه

حشومتوسط — سوزه کوزللك ویرمدیکی کبی چرکینلك ده ویرمین حشودر . — حشومتوسط

برقاچ مثال :

اندلسده اولان ملوك امویه اون یدی نفر (کیمسه) اولوب نسبلری کنارده تحریر اولندیغی وجه اوزره‌در.

[صحائف الاخبار ترجمه‌سی]

اکثر شبان (سکان) آستانه‌نك حالی خیلی زماندر فقدان تربیتدن ناشی اعجوبهٔ جهان وعدم فرق شین وشان ایله حرکتلری مطابق لعب صبیان اولدیغی . . .
[شانی زاده تاریخی]

اوقوندقچه بوشعر دلپذیرم بزم عالمده
ایدر زنده روان عرفیٔ مرحوم (ومغفور) ی — نفعی

(ینه) هرنامرامك زیور دست وسری شمدی
کل افشان ساغر جمدر در افشان تاج داراددر — صبریٔ شاکر

زمان عیش وشادیدر دم اقبال دوراندر
فلك هپ ایتدیکی اوضاعه شمدی (پك) پشیماندر — ریاضی

اولمیان حل آلهی یه قرین ایلیه‌مز
(دل پرعقده ایله) کشف مزایای سخن — سنبلزاده وهبی

ای سر افراز جهان کیم نظر مکرمتك
زمرهٔ اهل دلی (قدر ایله) ذی شان ایلر — جوری

جوری بیت آتیده حشو قبیح ایله حشو متوسطی جمع ایتمشدر :

بذل واحسان (کف) دست کریمی هربار
ابر بارانی (غم) رشك ایله کریان ایلر

فن عروض اصطلاحاتندن اولان (حشو) (عروض) مبحثنده کوستریله‌جکدر .

اخطار

عنواندن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره (حشو) دیدیکمز شی هرحالده اصل مقصددن خارج بولنور ؛ برصورتده که آره‌دن چیقاریله‌جق اولسه اساس افاده‌یه قطعا خلل کلمز ، طی اولندیغی تقدیرده بیانی مقصود اولان فکره هر نه صورتله اولورسه اولسون ایراث نقصان ایده‌جك شیئه هیچ بر وجه ایله حشو دینیله‌مز .

مثلا « افندی کوله‌رك کلدی » عباره‌سنده (کوله‌رك) تعبیری حشو عد اولنه‌ماز . چونکه متکلم ، افندینك ساده‌جه کلدیکنی دکل ، نه حالده کلدیکنی اخبار ایتمك ایسته‌مشدر . او تعبیر طی ایله‌جك اولسه مقصد اخلال ایدلمش اولور . بو سوز « افندی کدرلی اولدیغنی سزدرمه‌مك ایچون کوله‌رك کلدی » صورتنده سویلنیله‌جك اولسه متکلمك مرادی افندینك نه ایچون کوله‌رك کلدیکنی بیان ایتمك اوله‌جغندن « کدرلی اولدیغنی سزدرمه‌مك ایچون » ترکیبی‌ده حشو اولمقدن مصون بولنور . زیرا آره‌دن چیقاریله‌جق اولسه کذلك مقصده خلل کلیر . سائر متممات کلامده بونلره قیاس اولنسون .

(انتهی)

بو اخطار حشویاتدن عد اولنمسون ! دینیله بیلیرکه :

سوزی لزومی قدر سویلملیدر . زیاده‌سی حشو اولور . بر سوز سویلیه‌جك اولدیغمز وقت شو اوچ مسئله‌یی نظر دقته آلمش بولنملی‌یزکه نصل سویلمك لازم کله‌جکنی بیله‌لم : نره‌ده ، کیمه ، نه ایچون سویلیه‌جکز ؟ »

بالاده‌کی مثاللرده کوردیکمز قیدلردن هر بری لزومسز اوله‌بیلیر . « افندی کلدیمی ؟ » سؤالنه — کلمش ایسه — منقح جواب « کلدی » در . « کوله‌رك کلدی » دکلدر . اخبار ورودك بو وجه ایله تقییدی بر سبب تحتنده اولمدیغی صورتده (کوله‌رك) حشو اولمش اولور . حتی حشو مفسده اولمسی ممکندر : یانکزده بولنان محترم بر ذاته افندینك بر خصوصدن طولایی مکدر اوله‌رق کله‌جکنی خبر ویرمش اولسه‌کز ، دیرکن بریسی کلوب افندینك کوله‌رك کلدیکنی سزه اخبار ایلسه (کوله‌رك) قیدینی نابجا کورمزمیسکز ؟ کذلك او ذاته افندینك بر موفقیت حسبیله مسروراً کله‌جکنی سویلمش بولنسه‌کز ، مخبرده « افندینك کدرلی اولدیغنی سزدرمه‌مك ایچون کوله‌رك کلدیکنی » خبر ویرسه (کدرلی اولدیغنی سزدرمه‌مك ایچون) قیدینی پك فنا بولمازمیسکز ؟ »

جواباً دینیلیرکه :

(حشو) دیدیکمز شی اساس فکره نظراً زائد کورینن لفظ ویا الفاظدن عبارتدر . بر آدم فکری نه ایسه آنی سویلر . ایشته حشو بو سویلیشده بولنور . خارجه تعلقی یوقدر . افندینك کوله‌رك کلمسندن عبارت اولان بر فکر « افندی کوله‌رك کلدی »

صورتنده افاده اولنور سه حشوسز بر سوز سویلنمش اولور . اما خارجده (کوله‌رك) قیدی بی‌لزوم کوریله‌جك ایمش . بو جهت آنك حشو اولمسنی ایجاب ایتمز . حشو مسئله سنده خارجدن قطع نظرله یالکز فکره باقه‌جغز . سزك دیدیککز بحث دیکردرکه مباحث ادبیه‌نك اك مهملرندن اولان (مقتضای حال) مبحثنه تعلق ایدر . اوراده ایضاحات ویریله‌جکدر »

شوراسنی ده اخطار ایده‌لم که کرك شیوهٔ لسانه ، کرك سائر بعض اعتبارانه عائد اولان مکرراته حشو نظریله باقیله‌ماز . (تکریر) مبحثنده ایضاحات ویریله‌جکدر .

تجاهل عارف

تجاهل عارف — انسانك بوسوزی برنکته‌یه مبنی حقیقت حالی بیلمیورمش کبی سویلمسیدر .

بوکا ساده‌جه (تجاهل) دیه‌بیله‌جکمز کبی (تجاهل عارفانه) دخی دیه‌بیلیرز . بعض بیانیون بواسلوبك قرآن کریمده دخی وارد اولمسنه نظراً (تجاهل) تعبیرینی شایان استحسان کوره‌میه‌رك آکا بدل (معلومك لنکتةٍ غیر معلوم مساقنه سوقی) عنوانی اختیار ایتمشلر ایسه‌ده بوعنوان کلفتلی اولدیغندن قبول عامه‌یه مظهر اوله‌مامشدر .

فی الحقیقه کلام اللهه نسبتله (تجاهل) تعبیرینك استعمال اولنمامسی مقتضای کمال تأدب عد اولنور ایسه‌ده (تجاهل) تعبیری موجود

ایکن کلام بشر حقنده دخی ذکر اولنان عنوانك استعمالنه مجبوریت کوریله‌مز . (تجاهل) یاخود (تجاهل عارف) ویا (تجاهل عارفانه) تعبیری (معلومك لنکتةٍ غیر معلوم مساقنه سوقی) عنواندن دها واضح اولمقله برابر کلام بشره کوره بو عنوانك اوتعبیرلره بدل استعمالی برکلفت بیهوده اختیارندن عبارت قالیر . اسلم اولان صورت کلام الله حقنده تبجیلاً بوعنوانك ، کلام بشر حقنده‌ده تسهیلاً اوتعبیرلردن برینك استعمالیدر . (تجاهل عارفانه) تعبیری (تجاهل) تعبیرندن اولی کوریلور . (تجاهل عارف) تعبیری ایسه ایکیسنه‌ده ترجیح اولنور .

تجاهل عارف پك لطیف براسلوبدر . فقط عنواندن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره بویولده سوز سویلیه‌جك آدم حقیقةً عارف اولمق لازم کلیر . بویله اولماز ایسه آکا (تجاهل عارف) دکل ، (تعارف جاهل) دیمك مناسب اولور . [*]

تعارف جاهل ایچون برمثال آرانیر ایسه شایان توبیخ اولان برشخصه توبیخ صورتنده «نه یاپیورسکز؟» دیین برآدمه اوشخصك «شکر ، ایی‌یز سز نه یاپیورسکز؟» یوللو جواب ویرمسی تصور اولنسون .

شیخ غالبك :

کل عارف اول که معرفت اولسون تجاهلك
سوزی تجاهل عارفك برتعریف عارفانه‌سیدر .

[*] (تعارف) کلمه‌سی بوراده عارفلك طاسلامق معناسنده قوللانلدی .

تجاهل عارفده تنشیط ، توبیخ ، تحیر ، تدله ، [*] مدحده مبالغه ، ذمده مبالغه کبی نکته‌لر اعتبار اولنور .

تنشیطه مثال :

خلفای عباسیه دن منصور وفات ایدن عمجه‌سی قیزی دفن اولنمق اوزره آماده ایدیلن قبرك کنارینه کلارك جنازه‌نك ورودینه انتظاراً کمال حزن ایله قعود ایتدیکی اثناده مشاهیر ظرفای عربدن شاعر ابودلامه حضورنده بولنیوردی . آلدیغی امر اوزرینه اوده برطرفه اوطوردی. خلیفه قبری کوستره‌رك دیدی که :

— یا ابادلامه ! بوراسی ایچون نه حاضرلادك ؟

شاعر شوجوابی ویردی :

— خلیفه‌نك عمجه‌سی قیزینی !

بوجواب منصوری کولمکه مجبور ایتمشدر .

فقره‌نك روشندن آکلاشلدیغی وجه‌ایله خلیفه‌نك « بوراسی ایچون نه‌حاضرلادك ؟ » دیمکدن مقصدی « عاقبت ترك حیات ایله قبره کیردیکك زمان ایشکه یارایه‌جق اعمال صالحه‌ك وارمی ؟ » دیمك اولدیغی شاعرجه معلوم بولندیغی حالده مشارالیهی تنشیط قصدیله تجاهل ایده‌رك بالاده‌کی جوابی ویرمشدر .

توبیخه مثال :

اصحاب ثروتدن ساده دل بر بك افندی بعض ارباب هوانك اخطارات کمشعورانه‌سنه قاپیله‌رق ، یتشمش اولان کریمه‌سنی اوروپا مادمازللری طرزنده تربیه ایتمك مراقنه دوشمش ایدی. برمربیهٔ غربیه جلب ایدلدی. قیزجغزه برآز پیانو وسائره اوکره‌دلدی.

[*] مدهوشیٔ عشق .

اوزاقدن اوزاغه اقرباسندن اولان یکرمی یکرمی ایکی یاشلرنده بر کنج جواریدن برینك جاذبه‌سنه طوتلمش اولدیغندن آره صیره بك افندینك قوناغنه کلیردی . هرکلیشنده متعلمه‌نك ترقیات واقعه‌سنه دائر پدرندن بر خیلی ایضاحات ایشیدردی . اوصانمش ایدی. بوایضاحاتك آره‌سنه « سسی پك کوزلدر » جمله‌سی‌ده قاریشیردی. غالبا بك افندی کریمه خانمی بوکنجه تزویج ایتمك تصورنده بولنیوردی. کنجك فکری ایسه باشقه یرده ایدی.

برآقشام کنج ینه قوناغه کلمش ایدی. بك افندینك تنسیبی اوزرینه کریمه خانم پیانو آهنکیله برشرقی سویلدی. کنج بالطبع هم پیانوچالیشی هم شرقی سویلیشی تحسین ایلدی. پدر زیاده‌سیله ممنون اولدی. حالبوکه کریمه‌نك چالغی چالشی پك مبتدیجه اولدیغی کبی صداسی‌ده سویلیه‌جك صورتده پك اینجه ایدی.

باشقه برکون کنج آقشام اوستی ینه قوناغه کلدی. بك افندی‌ایله باغچه‌یه چیقدیلر . کومس قارشیدن کورینیوردی. قاریشیق برسس ایشیدلمکه باشلادی. بك افندی یانده بولنان کنجك یوزینه باقه‌رق دیدی که :

— اونه ؟

کنج برآز دیکله‌دکدن صکره ساده دلانه شوجوابی ویردی :

— پك ایی آکلایه‌مدم افندم ! کومسه سکسار کیرمش اولملی !

کریمه خانمك پیانو چاله‌رق شرقی سویلکده اولدیغی کنج پك کوزل فرق ایتمش ایدی . بك افندی‌یی توبیخ ایچون تجاهلده بولندی .

تحیره مثال :

برباشقه بدیعه کوسترر هردم عشق
حقیله کیم اولمش کیم اولور محرم عشق

که کلشن اولورسین دله کاهی کلخن
جنتمی جهنممیسین ای عالم عشق

عالم عشقك جنت ویا جهنم اولدیغی معلوم ایکن اظهار حیرت یولنده تجاهل ایدلمشدر .

تدلهه مثال :

مرحبا ای طرب آباد حزین وخالی
برزمان اولمش ایدك یار ایله سنده همدم

اونه خوش دم، نه قدر نشوه‌لی بر عالم ایدی
عجبا عودت ایدرمی اوزمان خرم

دیکر :

سن نصل کل طاقندك ای کلبن
رخ رنکین یار صولمش ایکن

یوقسه اول نونهالك اولدیغی
سکا حال حزینی حزن افکن

بو ایکی مثالده مخاطب اولان (طرب آباد) ایله (کلبن)ك حقیقتده قابل خطاب اولمامالریله برابر کچمش زمانك عودت ایتمیه‌جکی ورخ رنکین یارك صولمسندن کلبنك متأثر اوله‌رق کل آچامسی لازم کلیه‌جکی معلوم ایکن ایدیلن تجاهل اظهار مدهوشیء غرام مقصدینه مستنددر .

مجنون عامرینك :

بالله سویلك بکا ای آهوان دشت
سزدمی یوقسه نوع بشردنمی سودیکم

دیه ترجمه ایدیله بیلن :

تالله یا ظبیات القاع قلن لنا
لیلای منکن ام لیلی من البشر

بیتنده‌کی تجاهل‌ده بو قبیلدن عد اولنه بیلیر. مجنون لیلایی آهودن فرق ایتمیه‌جك قدر دیوانه دکل ایدی .

مدحده مبالغه‌یه مثال :

آقیور نور، کوردیکم دره‌دن
آب واشجاری برق برق اولمش

زیر و بالاسی نوره غرق اولمش
وادیء ایمن اولمسون کورینن

بومیدر وادیء شریف طوی
اونمایش کیمك تجلاسی

بوایسه نرده شمدی موسی
یا دکلسه نه‌در اونور هدی

توصیف اولنسان دره‌یی — که (نصیبین) جوارنده در — مدحده مبالغه مقصدیله بونك جناب کلیم اللهه تجلیء آلهی واقع اولان وادیء مقدس اولوب اولمدیغنده تردد کوستریلیور .

نفعینك ادرنه شهرینی تعریف ضمننده سلطان احمدی توصیف ایدن قصیده سندن اولان شو بیتلرده دخی تجاهلك بودرلوسی کوریلیور :

ادرنه شهرمی بو یا کلشن مأوامیدر
آنده قصر پادشاهی جنت اعلامیدر

بیت معمور فلکمی اول فضاده اول سرای
یا زمینی جنت اولمش کعبهء علیامیدر

جویلری دور ایدن طرف چمزارین یاخود
مائی پروازایله قطع اولمش یشیل خارامیدر

سبز وخرم بر فضامی هرکنار جویبار
یامیان جوده عکس کنبد خضرامیدر

حفظ ایچون یاخود وجود پادشاهی جویلر
پاسبان کنج دولت اولمش اژدرهامیدر

بو بیتلرده شمدیکی طرز نظمه مخالف مساحدلر واردر . مع مافیه ینه اوقصیده‌نك ینه بوصنعتی مشتمل بولنان شوقطعه‌سی هروجه ایله غرادر :

دائما بویله مفرحمی بو جای دلکشا
هرزمان آب وهواسی بویله روح افزامیدر

یه‌قسه شمدی‌ایلین آب وهواسن تربیت
آفتاب دولت شاه جهان آرامیدر

عونی بکك حضرت مولانا وقبهٔ خضرا وصفنده‌کی قصیدهٔ شریفه‌سندن اولان ابیات آتیه ایسه بومبحثده الك عالی مثاللردن عد اولنور :

بارکاه آسمانمی قبهٔ خضرامیدر
یا فضای لامکانده چتر اورادنامیدر

شش جهتدن روز وشب کروبیان ایلر طواف
مسجد اقصامیدر یا کعبهٔ علیامیدر

ساحه‌سنده روشنا قندیللری برق اوران
یا نجوم آسمان عالم معنامیدر

باشقه برعالمی ایجاد ایلمش صنع ازل
یا معلی خوابکاه حضرت ملامیدر
قاپلادی ارض و سمایی فیضی اماحق بیلیر
خضر فرخ پیمی روح الله جانبخشامیدر

فضولی‌یه مخصوص اولان شیوهٔ لطیفك الك بالا نمونه‌لرندن بولنان :

ماه نودر یوقسه سن قیلدقده سیر آسمان
قالدیروب پارماق کتیرمش آسمان ایمان سکا

نعت عالیسی‌ده بواسلوب اوزره آسمان پیرای ادب اولمشدر .
ذمده مبالغه‌یه مثال :

ای خسته‌لره چاره بولان حی مجید
درد دله چاره بنم فوتمیدر
بالله قاپودن کیرنجه اولدم نومید
دوقتورمی کلن یا ملك الموتمیدر

زواللی خسته دوقتوری ذمده مبالغه مقصدیله متجاهلانه سویلنیور .

تکلم صامت

تکلم صامت ــ متکلمك کندینی وفات ایتمش فرض تکلم صامت ایده‌رك اووجه ایله سوز سویلمسیدر .
بویولده سویلنیلن سوزه (کلام الصامت) تعبیر اولنور .
مثال :

لوح مزار شاعر

اولدی جان همبزم جانان دیکلهمم صوصسون جهان
کوش جانم دیکله‌سون آرام جانم سویلسون

برزمان بن سویلدم کیم بیلدی ؟ بوندن بویله‌ده
کوکلك حالن یتیملمش خانمانم سویلسون

مشهدم محشرکسلمش، بنده یوق سوزدن اثر
قصهٔ رنکینمی خون روانم سویلسون

بن نهان اولدمسه آثارم نهان اولماز طورر
شانمی اخلافه صیت جاودانم سویلسون

برزمان اولسون بکا لوح مزارم ترجمان
بن یورلدم سویلمکدن ترجمانم سویلسون

دیکر

مشهدمدن شوق کویکله رواندر قان هنوز
کورمدی تیغك بنم کعبمده برقربان هنوز

برشهید دلخروشانم که کوش جانه
روح یحیادن کلیر آواز استحسان هنوز

دیکر :

خون جوشان شهادت ایچره بن غلطان ایکن
سن ایدردك خنده، قان آغلاردی شمشیرك سنك

فضولینك تکلم صامت مثاللرندن اولان بیت آتیسی مشرب رندانه‌یی نه‌قدر تهییج ایدر :

بن خود اولدم ای ترابمدن اولان ساغر مدام
رندلر بزمن کزوب بربر یتور بندن نیاز [٥]

[٥] (یتور) ایصال ایت دیمکدر.

آدنه‌لی حقی بك افندینك شو مطلعی ده بو اسلوب اوزره سویلنیلن سوزلرك اك مؤثرلرندن عد اولونور :

بر شهید حکمة الروحم بنی یاد ایلیك
دوستلر ! روح شهید حکمتی شاد ایلیك

هر حالده نوحات مأیوسانه جمله‌سندن معدود اولان (تکلم صامت) ایله اشتغال طبعه ملال کتیره‌جکندن مخیله‌نك بونکله اشغالی مناسب کورلمز ایسه‌ده شوراسی‌ده اعتراف اولنملیدر که بعض احوالده انسان طبعه ذاتاً کلمش اولان ملالی تعدیل ایچون کندینه مخصوص بر لوح مزار یازمغه مجبور اوله‌بیلیر . نه‌ده طاتلی یازیلیر !

بو طرز حزین (تکلم روح) عنوانیله‌ده یاد اولنور . او حالده سوزه (کلام الروح) دینیلیر .

قافیه

قافیه — هم لفظ هم معنی یاخود یالکز لفظ و یا یالکز معنی حسبیله مختلف اولدقلری حالده مصراعلرك یاخود بیتلرك اواخرنده و یا بونلرك اواخری منزله‌سنده بولنان یرلرده — تلفظده استقلالی مشروط اولمامق و آشاغیده تعداد اولنه‌جق حروف وحرکاتدن عبارت اولمق اوزره — تکرر ایدن شیئك مجموعیدر .

بو تعریف خیلی مغلق کورندیکی ایچون حاوی اولدیغی قیوده

دائر ایضاحات آتیه‌نك اعطاسنه لزوم کوریورز :

بونده‌کی « هم لفظ هم معنی یاخود یالکز لفظ ویا یالکز معنی حسبیله مختلف اولدقلری حالده » قیدی کوسترکه مثلا بر مطلعده قافیه‌دار عد اولنه‌جق ایکی کلمه هم لفظ هم معنی حسبیله یکدیکرك عینی اوله‌ماز . چونکه اویله اولدیغی تقدیرده مقصد غائب ایدلمش اولور . یعنی قافیه تحقق ایتمز . ازجمله عاکف پاشانك :

کوکل هر دلبرك مفتونی اولماز خیلی سرکشدر
ولی اول غمزه‌سی فتانی بیلمزسین نه دلکشدر

مطلعی — (کش) لرك کرك لفظ ، کرك معنی حسبیله بر برندن فرقی اولمدیغی ایچون — قافیه‌سز عد اولنور . دیمك اولیورکه قافیه دار عد اولنه جق لفظلر بیننده البته اختلاف بولنه‌جقدر . ایشته بو اختلاف اوچ درلو اولور :

۱— هم لفظ هم معنی حسبیله اختلاف .
۲ — یالکز لفظ حسبیله اختلاف .
۳— یالکز معنی حسبیله اختلاف .

هم لفظ هم معنی حسبیله اختلافه مثال :

رفتارینه دقت ایت نه موزون
شاعر بوکا اولسونمی مفتون

بو بیتده قافیه‌دار اولان (موزون) و (مفتون) کلمه‌لری بیننده هم لفظ هم معنی حسبیله اختلاف واردر . یعنی (موزون) (مفتون)ك لفظاً عینی اولمدیغی کبی معناً دخی عینی دکلدر . اکثر قوافی بو اسلوب اوزره واقع اولور .

یالکز لفظ حسبیله اختلافه مثال :

سوزکله دائما رطب اللسانم
سوزکدن قالمسون خالی زبانم

بو بیتده قافیه‌دار اولان (لسان) و (زبان) کلمه‌لری بری عربی ، دیکری فارسی اولمق اوزره دیل معناسنه اولدیغندن بینلرنده اختلاف لفظ جهتنه منحصر قالیر . بو اسلوب اوزره یاپیلان قافیه‌لر پك ده سولمز . چونکه طبیعت ایکنجی قافیه‌ده معنای دیکر آرامغه میالدر .

یالکز معنی حسبیله اختلافه مثال :

وارمی بر جاریه‌ده بویله بها
ممکن اولماز بوکا تقدیر بها

بو بیتده (بها) لرك برنجیسی عربی اوله‌رق حسن ، ایکنجیسی فارسی اوله‌رق قیمت دیمك اولدیغندن بینلرنده یالکز معنی حسبیله اختلاف بولنور .

زنهار دریچه قالمسون باز
درآجمی صیده کلمسون باز

بیتی ده — بری (آچیق) ، دیکری (طوغان) معناسنه ایکی (باز) ی حاوی اولدیغی ایچون — بو قبیلدندر . بو اسلوب اوزره یاپیله جق قوافی صنایعدن معدود اوله‌جغندن کافتلی اولمامق شرطیله مقبول اولور .

« مصراعلرك » قیدی تعریفه مطالع و مثنویات قوافیسنی ادخال ایتمکده‌در . بو قید اولمسه مثلا فضولینك :

غیره ایلر بی‌سبب بیك التفات اول نوش لب
التفات ایتمز بکا مطلق نه در بیلمم سبب

مطلعیله آثار کمترانه‌مدن :

باق صنعتنه نه عالم آرا
باق قدرتنه نه‌حیرت افزا

باق ملکنه وارمی انتهاسی
باق ذهنه صیغارمی کبریاسی

مثنویسنك قافیه‌لری تعریفدن خارج قالیردی .

« یاخود بیتلرك » قیدی تعریفی غزللرك ، قصیده‌لرك ، رباعیلرك مطلعلرندن ماعدا بیتلریله قطعه‌لرك ابیاتنه شامل قیلمقده در . بو قید اولمسه مثلا فضولینك بالاده‌کی مطلعندن صکره کلن :

جوری کوکلدر چکن کوزدر کورن رخساریکی
الله الله کام آلان کیمدر چکن کیمدر تعب

بیتیله نفعینك بر قصیده‌سنده‌کی :

آفرین ای علم افراخته سردار دلیر
صفدر قلعه کشا صف شکن کشور کیر

مطلعنی تعقیب ایدن :

فتح خیبر اوله‌لی ایلمه‌مشدر کیمسه
زور بازو ایله بر بویله حصاری تسخیر

بیتنك و آثار کمترانه‌مدن :

بك باقمه عبا پوش تن کمترمه
باق چشم خرده فکر جانپرورمه

جعفر کبی چوقمی دوالجناحین اولسه‌م
مستظهرم اللهمه پیغمبرمه

رباعیسنك بیت ثانیسیله :

ایسترم اسمك کبی ذاتکده ده
معنیٔ علویت اولسون منجلی
شمدیدن نقس ایت شویله‌ی قلبکه
ساده اسمك اولمسون اوغلم علی

قطعه‌سنك قافیه‌لرینه تعریفك شمولی اولمازدی .

« ویا بونلرك اواخری منزله‌سنده بولنان یرلرده » قیدی کندیلرینی ردیف تعقیب ایدن قافیه‌لرك تعریفه دخولی ایچوندر .

مثلا :

التفات ایلر آلهیونه کاهی کوزلرك
بن دخی آنلردنم کورسون آلهی کوزلرك

مطلعنه باقدیغمزده مصراعلرك آخرلرنده (کوزلرك) ی کورورز . اکر تعریف ذکر اولنان قیدی حاوی بولنمسه قافیه‌یی بونلرده آرامه‌مز لازم کلیردی . حال بوکه قافیه بونلرده دکل ، بونلرك تعقیب ایتدیکی (کاهی) ایله (آلهی) ده‌در . (کوزلرك) ردیفدر . (کاهی) ایله (آلهی) حقیقتده بو مصراعلرك آخری دکل ایسه‌ده قافیه‌یه نظراً آخری منزله‌سنده‌در .

« تلفظده استقلالی مشروط اولمامق اوزره » قیدی تعریفدن ردیفی اخراج ایدر . چونکه یوقاریده کورلدیکی اوزره قافیه اولمق احتمالی اولمیان ردیف دائما تلفظده مستقل اولور .

« آشاغيده تعداد اولنه‌جق حروف وحركاتدن عبارت اولمق اوزره » قيدى (لزوم مالايلزم) ياخود (اعنات) ويا (قافيۀ مقيده) ديديلن صنعتى اجرا يولنده التزام اولنان حروف وحركاتدن احترازه مبتنيدر . مثلا :

يكسان نظرمده صيف وسرما
اندوه ايسه اسم بى مسما
شوريدۀ نشوۀ شبابم
اولمازسه ده باغ نزهت افزا
فكرم يتيشير بكا طربزا
مستغنئ نغمۀ ربابم

نظمنده (سرما) ايله (مسما) ده‌كى (م) لر ، (شباب) ايله (رباب) ده‌كى برنجى (ب) لر ، (نزهت‌افزا) ايله (طربزا) ده‌كى (ز) لر التزام اولنمسه‌ده قافيه‌يه خلل كلمزدى . ازجمله آنك آت طرفى اولان شو پارچه‌ده (خنده) ايله (سخنده) دن ماعدا يرلرده اعناته رعايت اولنمامش ايكن قافيه مختل اولمامشدر :

كوكلمده صفا دهنده خنده
ممزوج ايكى خنده بر سخنده
يابنده او كل بدن خرامان
بر تازه بهار واركه بنده
يوق بيكده برى آنك چنده
بيهوده نه فخر ايدر كلستان

« تكرار ايدن » قيدى دخى تكررسز قافيه متحقق اوله‌ميه‌جغنى كوسترر . (فرد) ياخود (مفرد) تعبير اولنان :

يورى دريا دل اولوب ايله تحمل يوقسه
روزكارك اوكنه دوشمين آدم يوريلور

كبى غير مصرع بيتلرده قافيه يوقدر .

شمدى يوقاريده « آشاغيده تعداد اولنه‌جق » ديديكمز حروف وحركاتك نه‌لردن عبارت اولديغنى كوره‌لم :

حروف قافيه

قول مشهوره كوره حروف قافيه طقوزدر :

— روى .
— تأسيس .
— دخيل .
— ردف .
— قيد .
— وصل .
— خروج .
— مزيد .
— نائره .

روى

روى — قافيه‌نك حرف اصلئ اخيرى اولان ويا حرف اصلئ اخيرى منزله‌سنده بولنان حرفدر .

بر حرفك قافيه‌ده حرف اصلئ اخير منزله‌سنده بولنمسى ايكى صورتله اوله‌بيلير : يا تكلفسز اوله‌رق حرف اصلئ اخير منزله‌سنده بولنور ياخود تكلفله او منزله‌ده بولنديريلور . تكلفله او منزله‌ده بولنديريله‌جق حرف ايسه كلمه‌نك يا وسطنه ويا آخرينه كلير .

شو افاده‌نك نتیجه‌سنه نظراً رویده درت احتمال اولمش اولور .

١— حرف اصلیٔ اخیر اولمق.
٢— تكلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولنمش حرف اولمق.
٣— تكلفله وسط كلمه‌ده حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولندیرلمش حرف اولمق.
٤— تكلفله آخر كلمه‌ده حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولندیرلمش حرف اولمق.

بو احتمالاتی امثله ایله ایضاح ایده‌لم :

روینك حرف اصلیٔ اخیر اولمسنه مثال :

كورد كمی بودامكهده آزاد
بردامك اسیری صید وصیاد

بو بیتده حرف اصلیٔ اخیر اولان روی (د) حرفیدر .

طبعمده‌كی ذوق و شوقی تام ایت
مفتون خرامكم خرام ایت

بیتده ایسه (م) حرفیدر .

روینك تكلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولنمش حرف اولمسنه مثال :

مژكانی كه نیم جنبش ایلر
بیك جند بلا نمایش ایلر
شیخ غالب

بو بیتده (جنبش) ایله (نمایش) ده‌كی (ش) لر حرف اصلی اولمدقلری حالده تكلفسز اوله رق حرف اصلیٔ اخیر

منزله سنده بولنمشلردر . حقیقتده (جنبش) ده حرف اصلیٔ اخیر (ب) اولدیغی كبی (نمایش) ده‌ده (ی) در .

بویله اولان حرفه « غیر مشهور التركیب » دینیلیركه بر كلمه ایله برلكده استعمالی كثیر اولمق جهتیله نفس كلمه‌دن كبی كورینور. تعبیر دیكرله : سطحی برنظر آنی كلمه‌نك حروف اصلیه سندن ظن ایدر . حال بوكه دكلدر .

بودرلو حرفلر یكقافیه اولان قیصه منظومه‌لرده بردفعه دن زیاده روی یاپیلاملیدر . قصیده كبی یكقافیه اولان اوزون منظومه‌لرده یاپیلمق لازم كلیر سه باری یكدیكره تقرین ایدلمیه رك یدی بیت فاصله ایله كتیرلملیدر . هر حالده یاپیلمامسی اولادر .

(جویا ، زیبا) كبی صفت مشبهه‌لرده بویله‌در. مثلا بربیتك برنجی مصراعی (جویا) ، ایكنجیسی (زیبا) ایله نهایت بولسه قافیه تحقق ایتمز . یعنی بیت قافیه‌سز عد اولنور . مع مافیه بونلردن برنجیسی (جویا) ، ایكنجیسی (بویا) اولسه قافیه متحقق اولور. چونكه ایكیسنده ده حرف اصلیٔ اخیر (ی) در . بوندن طولاییدركه ضیاپاشانك :

ظن ایتمه كه آز مایش ایتمش
اهل هنره نمایش ایتمش

بیتی شیخ غالبك بالاده‌كی بیتنه قیاس اولنه ماز .

روینك تكلفله وسط كلمه‌ده حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولندیرلمش حرف اولمسنه مثال :

دیدیلر : موسم سرماده چیقارمی اودن
هوس صید ایله هیچ اولمیان آدم کودن

بو بیتك برنجی مصراعنده روی (او) ك حرف اصلیٔ اخیر اولان واوی اعتبار اولندیغی صورتده ایکنجی مصراعنده (بون) دیمك اولان (کودن) واوی حرف اصلیٔ اخیر منزله سنده بولندیرلمش اولور .

روینك تكلفله آخر کلمه‌ده حرف اصلیٔ اخیرمنزله سنده بولندیرلمش حرف اولمسنه مثال :

افتخار ایلرز بونکله که بز
مستفیض مأثر عربز

بو بیتك برنجی مصراعنده حرف اصلیٔ اخیر (ز) اولدیغی حالده ایکنجی مصراعنده (عربز) تعبیرنده‌کی (ز) حرف اصلیٔ اخیر منزله سنده بولندیرلمشدر .

بو اسلوب اوزره یاپیله‌جق قافیه‌لرك حکمی دخی یوقاریده « روینك تكلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولنمش حرف اولمسی » مبحثنده کوستریلن وجه اوزره‌درکه یکقافیه اولان منظومه‌لرده بردفعه‌دن زیاده ایراد اولنمسی مقبول دکلدر. منظومه‌نك اوزونلغی حسبیله ایرادی اقتضا ایدرسه کذلك یدی بیت فاصله ایله کتیرلملیدر . هرحالده کتیرلمه‌مسی اولادر .

اساتذه اوته‌دن بری بورالره دقت ایتمشلردر . مثلا نفعینك :

اسدی نسیم نوبهار آچلدی کللر صبحدم

مصراعیله مصدر اولان قصیده‌سنك قافیه‌لرینی کوزدن کچیره‌جك اولسدق :

سن برشه ذی‌شانسین شاهنشه دورانسین
یعنی که سن خاقانسین دورکده بن خاقانیم [١]

بیتدن باشقه بالجمله ابیاتنك رویلرینی حرف اصلیٔ اخیر اولمق اوزره بولورز. دیمك که قصیده‌ده یالکز بردفعه اوله‌رق غیر اصلی بر حرفی روی یاپمش . بونده ایسه بالاده کوسترلدیکی وجه ایله بأس یوقدر.

سفر مبارك اوله ای خدیو فرخ دم

مصراعیله مصدر اولان قصیده سنده بویله ایکی روی ایراد ایتمشدر . فقط آره‌لرنده یکرمی بیتدن زیاده فاصله واردر .

بورایه قدر ویریلن ایضاحاتدن آکلاشلمش اولملیدرکه روح قافیه اولان روینك قوافیده تکراری وجوب تحتنده‌در. قافیه‌دار اولان ابیات ومصارعده روی یالکز بر حرف اولور . باشقه حرف اوله‌ماز.

---

[١] بو بیتده‌کی (ذی شانسین ، دورانسین ، خاقانسین) مدلری ــ (اماله) مبحثنده بیان اولنه‌جغی اوزره ــ عیوب شعردن معدوددر. (خاقانیم) ده‌کی صورت تلفظ ایسه زمانمزده قبول اولنه بیلیر برشیوهٔ عجمانه دکلدر. شمدی طوغری عد اولنان تلفظ یانك کسریله (خاقانی‌یم) دیمکله حصوله کلیر .

تأسیس

تأسیس — روی ایله بینلرنده بر حرف متحرك بولنان الفدر

مثلا :

افکارم اگرچه نظمه مائل
حالم دکل انتظامی قابل

بیتنده (مائل) ایله (قابل) ده کوریلن الفلر تأسیسدر که بونلرله روی اولان (ل) لر بیننده متحرك (ء) ایله (ب) بولنیور

ابیات آتیه‌ده دخی تأسیسه رعایت اولنمشدر :

مادام که دلبر آنده حاضر
موقعده در احسن المناظر

محسود عوالم اولدی حالم
قارشیمده خلاصة العوالم

بول نشوهٔ حسن وعشق جامع
آقشامه قالیر ایسه‌ك نه‌مانع

قافیهٔ مؤسسه

قافیه‌نك بو درلوسنه (قافیهٔ مؤسسه) دینلیر . فضولینك :

بت نوره‌م غازه شب و روز راغب اولمش
بونه دیندر الله بته سجده واجب اولمش

مطلعلی غزلنده سراپا قافیهٔ مؤسسه التزام ایدلمشدر باقی درت بیتنك قافیه‌لری شونلردر: جاذب ، کاتب ، غائب ، طالب .

طباع سلیمه‌نك شهادتیله ثابت اولدیغی اوزره تأسیس تزیینات شعریه‌دن معدود اولمقله برابر واجب الالتزام دکلدر . عدم التزامندن قافیه نقیصه‌دار اولماز . بناءً علیه صنایع جمله‌سندن عد اولنور .

ینه مشارالیهك :

نی ذکر ایتمز ایل افسانهٔ مجنونه مائلدر
نه‌بکزر اول بکا دردی آنك درمانی قابلدر

مطلع مؤسسنی تعقیب ایدن ابیاتدن یالکز شو بیتده تأسیسه رعایت اولنمامشدر :

نه مشکل حالی اولسه عاشقك معشوق ایدر چاره
کر اول بی درد بیلمزسه بو حالی حال مشکلدر

ایران شعراسیله اوزان و قوافیده آنلره تبعیت کوسترمش اولان عثمانلی شاعرلری بالاده بیان اولندیغی اوزره تأسیسه رعایتی لوازم قافیه‌دن عد ایتمیورلر ایسه ده مولانا جامی کبی بعض افاضلك افاده‌لرندن فصحای عربك تأسیسی التزام ایلدکلری آکلاشیلیور . فی الحقیقه (متنبی) نك ابیات آتیه‌سی کبی مصادف نظر عاجزانه‌مز اولان بعض اشعار عربیه دخی بو مدعانك صحتنه دلالت ایتمکده‌در .

فیالیت ماببنی وبین احبتی
من البعد مابینی وبین المصائب
کثیر حیاة المرء مثل قلیلها
یزول وباقی عمره مثل ذاهب

الیّ لعمری قصد کل عجیبة
کأنی عجیب فی عیون العجائب

تأسیس ایله روی بیننده بولنه‌جق حرف متحرکك (خاور، یاور) کبی برجنسدن اولمسی شرط دکلدر .

دخیل

دخیل — تأسیس ایله روی بیننده بولنان حرفدر .

اولدقچه زمان زمان مصادف
حیرانم اولور نگاه عارف

بیتنده‌کی (مصادف) ك دالی ایله (عارف) ك راسی کبی .

بعضلر « رویلر متحرك اولدیغی وقت دخیللرك اختلاف حرکاتنده بأس یوقدر » دیرلر و مثلا (کاتبه) ایله (معاتبه) نك قافیه یاپیلمسنی تجویز ایدرلر ایسه‌ده بو صورت آهنکه ولو کلی اولمسون خلل ویره‌جکندن عدم جوازینك ترجیحی دها زیاده موافق طبیعت کورینور .

ردف

ردف — آره‌لرنده برحرف متحرك بولنمامق اوزره رویدن اول واقع اولان الف یاخود ماقبلی مضموم واو ساکنه ویا ماقبلی مکسور یاء ساکنه‌در .

بو تعریفه نظراً ردف ایکی نوع اولمق لازم کلیر . برنجیسی روی ایله بینلرنده نه متحرك ، نه ساکن هیچ برحرف بولنمیاندر .

کوکلمجه تبسم اولدی معتاد
چشممده جهان تبسم آباد

و :

ای صنع صفا فزای بیچون
دل اولدی تنزلکله ممنون

و :

حالکز ساده شکلکزده ظریف
سسکز خوش مقامکزده لطیف

بیتلرنده اولدیغی کبی .

ایکنجیسی بینلرنده برحرف ساکن بولناندر . (بافته) ایله (تافته) ، (سوخته) ایله (دوخته) ، (بیخته) ایله (ریخته) کبی . بونوع قافیه بالنسبه آز قوللانیلیر .

ایکنجی صورتده آره‌ده بولنان حرف ساکنه (ردف زائد) ، الف ویا واوه یاخود یایه دخی (ردف اصلی) نامی ویریلیر .

مطلقا ردفی مشتمل اولان قافیه‌یه (مردف) و (قافیهٔ مردفه) دینیلیر . قافیه الف ویا واو یاخود یادن عبارت یالکز بر ردفی مشتمل ایسه (ردف مفرد ایله مردف) ، هم ردف زائدی هم‌ده ردف اصلی‌یی محتوی ایسه (ردف مرکب ایله مردف) عنوانی آلیر .

ایران وروم شعراسنك رأینه کوره قوافیده علی الاطلاق ردفك تکراری واجبدر . عرب شاعرلری ایسه واو ایله یاده اختلاف ردفی تجویز ایدرلر . مثلا (امور) ایله (امیر) ی قافیه یاپارلر . بو یولده قوافی اشعار عربده پك چوقدر . ازجمله (کعب بن زهیر) ك (رضی الله تعالی عنه) حضور اقدس نبویده انشاد ایتمش اولدیغی مشهور قصیدهٔ بلیغه ذکر اولنان اسلوب

تقفیه‌نك شواهدندن معدود در . نمونه اولمق اوزره ایکی بیتنی ایراد ایده‌لم :

انبئت ان رسول الله اوعدنی
والعفو عند رسول الله مأمول
لاتأخذنّی باقوال الوشاة ولم
اذنب وان کثرت فیّ الاقاویل

فارسیده اولدیغی کبی لسانمزده دخی بو صورتك اجراسنه قطعا جواز ویریله‌مز .

قید

قید — ردفدن باشقه اوله‌رق رویك بلا فاصله ماقبلنده بولنان حرف ساکندر .

سنسین بوکون ای مشرف الفرش
جنتلرك اورته سنده بر عرش

و :

ترك حقیقت ایدن اولمازمی پست
اولمیان انسانمی حقیقت پرست

و :

کوهری آرار دکلیدر عیب
دل کندی ایکن خزینة الغیب

بیتلرنده‌کی (ر ، س ، ی) حرفلری کبی .

(بزم ورزم ، شمع وجمع ، دزد ومرد ، مهر وسپهر ، میل ونیل ، نغز ومغز) طرزنده‌کی قافیه‌لر هپ بو قبیلدندر .

اکثر فصحا قوافیده قیدك تکرارینی واجب عد ایدرلر .

قاپوسندن چیقوب همان شهرك
اولدی عازم بوینجه بر نهرك

بیتنده اولدیغی کبی که قیدلرك ایکیسی ده (ه) حرفیدر . فی الحقیقه (نرم وبزم) قبیلندن اولان کلمه‌لرك قافیه یاپلسی آز چوق سلامتی حائز بولنان طبعه خوش کلمز . عزت ملانك :

اولوب مال قارون اساسنده خرج
قیلنمش ترابی جواهرله مزج

بیتی بویولده‌در .

قیدك اختلافنی تجویز ایدنلر قید اوله‌جق حرفلر بیننده قرب مخرج بولنمسنی شرط ایتمشلردر . بونلره کوره مثلا (بحر) ایله (شهر) ، (وحی) ایله (نهی) قافیه اوله‌بیلیر . قول اول موجبنجه قیدك اتحادی اسلم اولدیغنده شبهه یوقدر .

مبحثنده کوردیکی وجه‌ایله جمهوره کوره (ردف) الف ویا ماقبلی مضموم واو ساکنه یاخود ماقبلی مکسور یادن ، تعبیر دیکرله : حروف مددن عبارت ایسه‌ده بعضلر بونی « رویك بلا فاصله ماقبلنده بولنان حرف ساکن » دیه تعریف ایتمشلردر . بو قوله نظراً قید ردفده داخل اولمش اوله‌رق (قید) تعبیرینك استعماله احتیاج قالمامش اولور .

وصل

وصل — روی‌یی متعاقب کلن حرفدر :

اولقده نكاه بى قرارم
جوش آورطبع جذبه‌دارم

بيتنده‌كى (م) لر كبى .

قوافيده وصلك تكرارى واجبدر .

خروج

خروج — وصلى متعاقب كلن حرفدر :

مست اولور هركيم كه سير ايلر شرابى رنككى
رقص ايدر هركيم كه ديكار دلفريب آهنككى

بيتنده‌كى (ى) لر كبى .

قوافيده خروجك تكرارى واجبدر .

مزيد

مزيد — خروجى متعاقب كلن حرفدر :

زمانمزسخن افروزيدر زبانمزك
زبانمز حكم آموزيدر زمانمزك

بيتنده‌كى (ك) لر كبى .

قوافيده مزيدك تكرارى واجبدر .

نائره

نائره — مزيدى متعاقب كلن برويا بردن زياده حرفدر . اكثريا براولور :

شاشمه‌ده هشيارلر مستيكزه
كندكزدشمنسكز هستيكزه

بيتنده‌كى (ه) لر كبى .

قوافيده نائره‌نك دخى تكرارى واجبدر .

بورايه‌قدر تعداد اولنان حروف تسعه‌دن (روى) اساس قافيه اولمق اوزره نظر دقته آلنديغى حالده باقى سكز حرفدن (تأسيس، دخيل، ردف، قيد) ديئيلن دردينك رويدن اول، (وصل، خروج، مزيد، نائره) ديئيلن ديكر دردينك دخى رويدن صكره واقع اولديغى كوريلور . ديمك كه بوطقوز حرفك برقافيه ده اجتماعى لازم كلسه روى بونلردن دردى صاغنده، دردى صولنده اولديغى حالده اورته‌ده بولنه‌جق .

ملاحظهٔ مخصوصه

ظن عاجزانه مزه كوره (روى) دن صكره هر نه كليرسه (رديف) عد اولنمق اولادر .

بوصورت قبول ايديله رك بالاده كورديكمز درت مثالده‌كى (م) لر، (كى) لر، (مزك) لر، (يكزه) لر كبى روى‌يه الحاق اولنان شيلر (رديف) ناميله ياد اولنديغى تقديرده (وصل، خروج، مزيد، نائره) تعبيرلرندن هيچ برينك استعمالنه احتياج قالميه رق كافت برطرف ايدلمش اولور .

(ردف) ك (قيد) ه دخى شامل اولان سالف الذكر «روينك بلا فاصله ماقبلنده بولنان حرف ساكن» تعريفى قبول ايدلديكى حالده ايسه (قيد) تعبيرينك استعمالندن ده استغنا حاصل اوله جغندن ميدانده يالكز (روى، تأسيس، دخيل، ردف) تعبيرلرى قاله‌رق حروف قافيه مسئله‌سى دها زياده ساده لشير .

مع هذا (حرکات قافیه) مبحثیله سائر بعض مباحثده لزومی اولهجقندن (وصل، خروج، مزید، نائره)تعبیرلرینی اونوتمالی یز ،

ردیف

قدما (ردیف)ی صور مختلفه‌ده ، حتی ایچندن چیقیله‌میه‌جق صورتلرده تعریف ایتمشلردر. بواشکال (وصل ، خروج، مزید ، نائره) اعتبارندن ایلری کلمشدر. بوقاریده ترجیح ایتمك ایستدیکمز رأیه کوره ایسه مسئله‌ده بیهوده ذهن یوره‌جق هیچ برجهت قالماز ، بناءً علیه (ردیف) شویله تعریف اولنور :

— مصراعلرك یاخود بیتلرك اواخرنده روی‌یی متعاقب عیناً تکرر ایدن بر ویا بردن زیاده شی .

بوتعریفده‌کی (شی) تعبیری برحرف یاخود برکلمه‌دن عبارت اولان ردیفلره شاملدر . تعدد صورتلری ایسه «ویا بردن زیاده» قیدیله تعریفه ادخال ایدلمشدر .

مختلف ردیف مثاللری .

برصفابخش ایده‌لم کل شودل ناشاد (ه
کیده‌لم سرو روانم یوری سعد آباد (ه   ندیم

—

قاشلرین بالاده سیر ایت رخلرین کور زیر (ده
قیل تماشا خلدی زیر سایهٔ شمشیر (ده   وله

—

حلاوتیاب اولورمی نعمت الوان دنیا (دن
دهن شوی او لبانلر بوس دامان مدارا (دن   راغب پاشا

—

زیارت ایلدم بر تار پاك خرقهٔ پیری
کوزل اکراملر کوردم حنیف نکته‌پیرا (دن

علامتدر ایدر ایصال بزم قربه اسراری
بوکون سررشته کیردی دستهٔ دامان ملا (دن   اسرار دده

—

ایدر ازبر پری صورت کوزل (لر
غدای روحدر تازه غزل (لر   نوعی

—

امید و بیمدن بکا یارب فراغ (ویر
جان‌وجهانی ترك ایده‌جك بر دماغ (ویر   قائلی قدیم

—

کیمسه ادراك ایتمدی معناسنی دعوا (مزك
بز دخی حیرانی یز دعوای بی معنا (مزك   عونی بك

—

شاخ کلده ژاله دوشمش غنچهٔ زیبا (میدر
شاه النده یا مرصع ساغر صهبا (میدر   باقی

—

کیتدی باشکدن کوکل اول سرو قدك سایه‌سی
آغلا کیم ادباره تبدیل اولدی اقبال (کسنك
تیز چکمز سك جفا تیغن بنی اولدر مکه
اولدیرر برکون بنی آخر بو اهمال (کسنك   فضولی

—

حیرت ای بت صورتك کوردکده لال (ایلربنی
صورت حالم کورن صورت خیال (ایلربنی   وله

—

كبار بسته زبان غرور ايمش طوته‌لم
بورهكذرده هزاران سلام (آلير بولنور

زبون بولوب بزى پامال جور ايدنلردن
براى غيرت حق انتقام (آلير بولنور نابى

—

عيد ايرشسون باعث شوق جديد (اولسون ده كور
سير سعد آبادى سن بر كره عيد (اولسون ده كور نديم

—

كل سويلشه‌لم جمله كچن دملرى جانا
حيرانكه ابكم (ديرايدك شمدى نه ديرسك

كوردكمى نه‌در عاقبت جنت نخوت
اول كيمه آدم (ديرايدك شمدى نه ديرسك سامح

—

صفا (ى عشقى كيم آكلار كيمكله سويلشه‌لم
وفا (ى عشقى كيم آكلار كيمكله سويلشه‌لم لا

رديفلى شعره (مردف) تعبير اولنور . شعر مردف ايران وروم شعراسنه مخصوصدر . فصحاى عرب رديفه اعتبار ايتمز .

حقيقت حالده شعر مردفك حلاوتى انكار اولنه‌ماز . فقط شوراسى ده اعتراف اولنمليدركه رديفسز شعر سويلكده رديفلى شعر سويلكدن زياده صعوبت حس اولنور . بونك سببى سائر ايضاحات لازمه ايله برابر (غزل) مبحثنده بيان اولنه‌جقدر .

[انتهى]

حركات قافيه

حركات قافيه آلتيدر :

— رس .
— اشباع .
— حذو .
— توجيه .
— مجرى .
— نفاذ .

رس — تأسيسك ماقبلنده‌كى حركه‌در :

معرفت التفاته تابعدر
مشتريسز متاع ضايعدر

بيتنده (تابع) ده‌كى (ت) ايله (ضايع) ده‌كى (ض) ك فتحه‌لرى كبى . الفك ماقبلنده باشقه درلو حركه بولنه‌مه‌جغندن رس منحصراً فتحه اولور .

قوافيده تأسيس تكرر ايتدكجه رسك دخى تكررى طبيعيدر . تأسيسى حروف قافيه‌دن عد ايتمينلر رسى دخى بالطبع حركات قافيه‌دن عد ايتمزلر .

اشباع — وصلى مشتمل اولان قوافيده دخيلك حركه‌سيدر . بويله اولان دخيلده حركات ثلاثه بولنه‌بيلير .

فتحه‌يه مثال :

مسند اجلالنك رفعت بر ادنى پايه‌سى
دركه اقبالنك دولت قديمى چاكرى

بادهٔ ادراكمك توحيد سرجوش خمى
ساقئ انديشه‌مك تحقيق درد ساغرى نفعى

کسره یه مثال :

آصف خان احمد غازی وزیر بی‌نظیر
کیم رفاه کونه باعثدر وجود نافعی

صاحب‌الخیرات ابراهیم پاشا کیم اودر
آسمان برّ وجودك آفتاب لامعی — سامی

ضمه‌یه مثال :

کوکلم بیوبور تعاظمکدن
پرجوش اولیور تلاطمکدن

اصحاب اعتنا اشباعك اختلافنی عیوب قافیه‌دن عد ایدرلر . مثلا (ساغری) ایله (شاعری) و (تفاخری) کبی کلمه‌لری قافیه یاپمازلر . (دخیل) مبحثنده بیان اولندیغی اوزره طبیعته اوفق اولان‌ده بودر .

حذو — ردف وقیدك ماقبلنده‌کی حرکه‌در :

کائناته خانه بیرون اول ده ایت بر التفات
شکل انسانی یه کیرمش روح کورسون کائنات

بیتنده‌کی (ف) ایله (ن) ك فتحه‌سی ،

پیش چشممده‌در اول جند جهانکیر هنوز
کوش جانمده در اول غلغل تکبیر هنوز

بیتنده‌کی (ك) ایله (ب) نك کسره‌سی ،

کوکلرده کزن او بال منقوش
بر کون اوله‌جق زمینه مفروش

بیتنده‌کی (ق) ایله (ر) نك ضمه‌سی و :

بویله بر نغمه‌دن کیم اولماز مست
بو نه سسدر دکلمی بانك الست

بیتنده‌کی (م) ایله (ل) ك فتحه‌سی کبی .

بو مثاللرده اولدیغی وجه ایله روی ساکن بولندیغی وقت قوافیده حذوك تکراری واجبدر . مثلا (دیر) ایله (دیر) ، (عون) ایله (خون) ، (شهر) ایله (مهر) قافیه اوله‌ماز .

روی متحرك اولدیغی زمان ایسه بعض قدما حذوك اختلافنی تجویز ایتمشلر ، (بسته) ایله (شسته) کبی کلمه‌لری قافیه یاپمشلر ایسه‌ده بوکادخی جواز ویرلمه‌مك اولادر .

بو اختلافی تجویز ایدنلر « قیدك ردفه تبدیلی لازم کلمه‌مك » شرطیله ایدرلر . مثلا (دیری) ایله (پیری) آنلرجه ده قافیه اوله‌ماز .

توجیه — تأسیسی مشتمل اولمیان قوافیده علی الاطلاق رویڭ ماقبلنده‌کی حرکه‌در .

توجیه حرکات ثلاثه‌دن اوله‌بیلیر .

فتحه‌یه مثال :

عالم قالیر اورته‌سنده ارزن
جولانکهی بویله ایسترم بن

کسره یه مثال :

بر آیریجه قارلی طاغ کسلمش
هر موجهٔ کف نثر رمدهش

ضمه یه مثل :

سکا دوشمز بو اعتلا ای کل
اورادن دوشکه رشکه دوشدی کوکل

بو مثاللرده کوردیکی اوزره روی ساکن بولندیغی وقت توجیهك تکراری واجبدر . مثلا (الکن) ایله (ممکن) قافیه اوله‌ماز .

متحرك اولدیغی زمان توجیهك اختلافنی تجویز ایدنلر واردر . مثلا (مشتری) ایله (سامری) و (عنصری) یی قافیه یاپارلر . اندرونی واصفك شو بایاغی بیتلرنده‌کی توجیه بو قبیلدندر :

کشور ستان بلاغت بر فضای معرکه
اول فضانك ناطقه‌م بر دایئ دال خنجری
عرفاً آلدم عرفیدن میدان نظمی شاعران
شاه عرفانم رکابمده یوررلر هر بری

بوکا دخی جواز ویرلمه‌مك اولادر .

مجری — رویڭ حرکه‌سیدر .

باقدقجه او صنع بر کماله
شاهین قضا کلیر خیاله

بیتنده (ل) لرك فتحه‌سی ،

عشقکله نوای دلنشینی
رقصان ایدیور موحدینی

بیتنده (ن) لرك کسره‌سی کبی .

قوافیده مجرانك تکراری واجبدر .

نفاذ — وصلك حرکه‌سیدر . نفاذ

دوشدم سقوط برك خزان یوللو راهکه
برکره باق شو منتظر نظره خواهکه

و :

کورمه جانیلر کبی لایق بکا عداونکی
بر جنایت ایتمدم ایتدمسه اعلا شانکی

بیتلرنده (ك) لرك فتحه و کسره‌سی کبی .

خروج ایله مزیدك ، حتی (متحرکی بولنورسه) نائره‌نك حرکه‌سی‌ده بو نام ایله یاد اولنور .

قوافیده نفاذك تکراری دخی واجبدر .

بالاده ذکر اولنان حرکات قافیه ایچون شویله بر خلاصه یاپه‌لم :

رس : (صنایع — منافع .

اشباع :
آذری — خاوری .
نائلی — مائلی .
تغافلك — تجاهلك .

حذو:
کار — بار.
تیر — میر.
نور — مور.
رنك — تنك.

توجیه:
بن — سن.
مشتهر — مفتخر.
کل — مل.

مجری:
تنه — زنه.
زمانی — مکانی.

نفاذ:
قلبنه — جلبنه.
عزمنی — جزمنی.
آنکزك — شانکزك.
پیشانیکزه — پشیمانیکزه.

انواع روی

روی ایکی نوعدر:

— رویّ مقید.
— رویّ مطلق.

روی مقید

رویّ مقید — وصله عدم اتصال حسبیله ساکن اولان رویدر.

مثال:

روحبخش اولدی مسیحا صفت انفاس بهار
آچدیلر دیده‌لرین خواب عدمدن ازهار — باقی

روی مطلق

رویّ مطلق — وصله اتصال حسبیله متحرك اولان رویدر.

مثال:

هرحباب اشکمه برعکس صالمش پیکرم
شاه ملك محنتم طوتمش جهانی لشکرم — فضولی

تقطیع اعتباریله قافیه‌نك نواعی

تقطیع اعتباریله قافیه بش نوعدر:

— مترادف.
— متواتر.
— متدارك.
— متراکب.
— متکاوس.

قافیهٔ مترادفه

قافیهٔ مترادفه — تقطیع حسبیله آخرنده فاصله‌سز ایکی حرف ساکن بولنان قافیه‌در.

مثال:

اولنجه پرده بر انداز نظره چشم شهود
کورندی آینهٔ دلده چهرهٔ مقصود — سامی

قافیهٔ متواتره

قافیهٔ متواتره — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف

ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده برحرف متحرکدن باشقه شی، بولنمیان قافیه‌در.

مثال :

زهی سمند ملایم‌که حسن رفتاری
اونوتدیدر دل‌عشاقه جلوهٔ باری
نفعی

قافیهٔ متدارکه

قافیهٔ متدارکه — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده ایکی حرف متحرك بولنان قافیه‌در.

مثال :

هرکورن عیب ایتدی آب دیدهٔ کریانمی
ابلدم تحقیق کورمش کیمسه یوق‌جانانمی

فضولی

قافیهٔ متراکبه

قافیهٔ متراکبه — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده اوچ حرف متحرك بولنان قافیه در.

مثال :

جان ویرر آدمه اندیشهٔ صهبای عدم
جوهر جانمی عجب جوهرمینای عدم

عاکف پاشا

دیکر :

اوخداوند هنر پرور جنکاور کیم
منحصر دولتنه تربیت تیغ وقلم

اویکانه سپه انداز ظفر یاور کیم
جند ارواح وملائکدر اکاخیل وخشم
نفعی

قافیهٔ متکاوسه — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف ساکن ایله آکا تقدم ایدن‌دیکر حرف ساکن بیننده درت حرف متحرك بولنان قافیه در.

درت حرکه‌نك تعاقبیله ثقیل اوله جغی درکار بولنان بونوع قافیه اوزانك مساعده سزلکندن طولایی — بالالتزام یاپلمازسه — همان هیچ بولنمیه‌جق درجه‌ده آزدر. مثلا (کله‌مه‌مش) ایله (چله‌مه‌مش) وزنه صوقیله بیلسه قافیهٔ متکاوسه ایچون بر مثال اولور.

قافیه‌نك ذکر اولنان بش نوعی تعیین خصوصنده اك زیاده دقت اولنه‌جق جهت تقطیع حسبیله ساقط اولان حرفلری حسابه قاتمامقدر. مثلا (ایده‌مه‌مش) ایله (کیده‌مه‌مش) قافیه اولمق لازم کلسه (تقطیع) مبحثنده بیان اولنه‌جغی وجه ایله اثنای تقطیعده حروف املا ساقط اوله‌جغندن الده یالکز (ا د م م ش) حرفلری قالیر. بونلرك اخیری اولان (ش) دن‌ماعداسی ایسه متحرك بولندیغندن قافیه‌ده (تکاوس) تحقق ایتمش اولور.

عیوب ملقبهٔ قافیه درتدر :

— سناد.

— اقوا.

— اکفا.

— ایطا.

سناد — ردفك اختلافیدر.

(زار) ایله (زیر) و (زور)، (مار) ایله (میر) و (مور) كبی.

افوا — حذو وتوجیهك اختلافیدر.

(دَور) ایله (دُور)، (دَرد) ایله (دُرد)، (كَل) ایله (كِل) كبی.

اِكفا — روینك بینلرنده قرب مخرج اولان دیگر برحرفه تبدیلیدر.

(صباح) ایله (سپاه)، (احتیاط) ایله (اعتماد) كبی.

عربی حروف ایله فارسی حروفی قافیه ده جمع ایتمك اكفا قبیلندندر. مثلا (طرب) ایله (چپ)، (حك) ایله (رك)، (خواجه) ایله (سراچه) قافیه اوله‌ماز.

پك چوق شاعرلرمز زیاده‌سیله شایان دقت اولان بو حصوصدن ذهول ایتمشلردر. از جمله (خرابات) مقدمه‌سنده:

لایقمی كه شاعرم دیین ذات
فرق ایتمیه مخرج حروفات

بیورمش اولان ضیا پاشا ینه اوراده شو بیتلری یازمشدر:

اولدی شعراسی بونلرك هپ
ترتیب حروف ایله مرتب

—

سائر لسن عتیقه‌نك هپ
معقولاتی اولور مرتب

—

لكن بو یله اثرلرین هپ
اخلاق عمومه صانئه مكتب

—

ابكار معانیٔ مرتب
صف صف دیزیلیر حضورینه هپ

—

تعقید وركیكه اوغراماز هیچ
ایلر اوقودجه طبعی تهییج

—

لطائفدن اولمق اوزره عرض ایده‌لم كه:

شاعر دقایق شناس عونی بك مرحومه بركون پاشانك بو بیتی اخطار ایله (هیچ) ایله (تهییج) ك قافیه اولوب اوله‌میه‌جغنی سؤال ایتدك. بلا تأمل شو جوابی ویردی:

— (هیچ) ایله (پیچ) قافیه اوله‌بیلیر.

برآز دوشوندكدن صكره ده عزت ملانك (محنت كشان) ندن اولمق اوزره بیت آتی یی اوقودی:

آنك كلدی دهره فرزندی هیچ
ایدردی تبنی اكر بولسه پیچ

ملانك شو تقفیه‌سنه دیه‌جك یوق ایسه ده ینه (محنت كشان) ده مندرج بولنان:

مقدر ایمش دیكلدك اوچ كیجه
او اوچ كیجه‌دن كورمدم كوچ كیجه

بیتنده عیب اکفا موجود در . چونکه (اوچ) فارسی جیم ایله اولدیغی حالده (کوج) عربی جیم ایله‌در .

ایطا

ایطا — قافیه‌نك بر معناده اوله‌رق عیناً تکراریدر .

اکثر شعرا مطلعك برنجی ویا ایکنجی مصراعنده‌کی قافیه‌یی مطلعده اولمامق شرطیله تکرارده بأس کورمیه‌رك تجویز ایتمشلر ، حتی بوکا (رد مطلع) نامیله برده سوس ویرمشلردر .

رد مطلع

عثمانلی شاعرلری بو تعبیری اکثریت اوزره غزل نهایتنده مطلعك برنجی ویا ایکنجی مصراعنی عیناً اعاده خصوصنده استعمال ایدرلر .

برنجی یه مثال :

جوی کوستردی ینه آینه وش روی کلی
پنجهٔ مهر آچدی همچون شانه زلف سنبلی

شویله کلشن پرطرب کیم کوشلر فرق ایلمز
قهقهای خندهٔ کلدن نوای بلبلی

ایلمش کویا که حق ایجاد جسم نازکن
ایلیوب آمیخته بوی کله رنك ملی

کلشن حسنك کورك سنبل هوای کلشنن
ابرمشکین وش طاغتدقجه نسیم اول کا کلی

تازه معنی رونما نظم سلیسکده (ندیم)
جوی کوستردی ینه آینه وش روی کلی

ایکنجی یه مثال :

برشکر خنده یله بزم شوقه جام ایتدك بنی
نیم صوك پیمانه‌یی ساقی تمام ایتدك بنی

شعله سرو آسا چیقارخا کمدن اول یرلرده کیم
پایمال توسن آتشخرام ایتدك بنی

نکهت کیسو ایله کلدك بزه آه ای نسیم
طرهٔ سنبل صفت آشفته کام ایتدك بنی

جلوهٔ حسنکله هرمویم پری خیز اوله‌ده
عشق ایله سرتا قدم آینه جام ایتدك

بویله سرمست خراب ایتمه (ندیم) زاریکی
نیم صون پیمانه‌یی ساقی تمام ایتدك بنی

قدیم :

اول پری وش عاشقه رام اولسه ده مانع دکل
کوندوزین اولمازسه آقشام اولسه‌ده مانع دکل

مطلعنك مصراع ثانیسنی دخی غزلك نهایتنده :

یك اومار تشریفکی عیدك ایکنجی کون ندیم
کوندوزین اولمازسه آقشام اولسه ده مانع دکل

صورتنده اعاده ایتمشدر .

رد مطلعك مقبولیتی اعاده اولنان مصراعلرك برجسته اولمسیله مشروطدر . کویاکه شاعر مطلعك برمصراعنی پك مطبوع بولدیغی ایچون تکرارنده بی اختیار قالیر .

بويله اولميوبده مصراعك اعاده‌سی تنكیٔ قافيه‌دن طولايی يرطولدرمق كبی برمقصده مبنی اولورسه پك صوغوق دوشر .

رد مطلع برمصراعك ايكی دفعه تضمينی ديمك اولديغندن كوزل اولديغی صورتده صنايعدن عد اولنور . عكسی حالنده شاعرك عجزينه برهان اوله بيلير .

يالكز قافيه‌يی تكرار مصراع برجسته اعاده‌سی كبی لطافت شعره مدار اوله‌ميه‌جغندن طبع سليم بونده اجراسندن ابا ايتمه‌يجادر .

ايطا ايكی نوعدر :

— ايطاء جلی .

— ايطاء خفی .

ايطاء جلی — تكراری پك ظاهر اولان ايطادر . ايطاء جلی

(فسونكر) ايله (ستمكر) ، (نيكوتر) ايله (زيباتر) كبی . قافيه‌ده برمعناده اوله‌رق تكرر ايدن كلمه‌لر ، كلمه‌لرك اواخرينه مطرداً لاحق اولان حرفلر هپ ايطاء جلی صاييلير . قطعا بويله شيلر اوزرينه قافيه بنا ايدلمه‌مليدر .

برقاچ مثال دها :

آتمق — آلمق .

آتان — آلان .

كيتمك — كلمك .

كيدن — كلن .

چمنلر — چيچكلر .

صفات — كائنات .

معلمين — موحدين .

زرين — سيمين .

خندان — كريان .

ياران — خوباز .

برغزلده بويولده آنجق برقافيه ايراد اولنه‌بيلير . ابيات آتيه‌نك قافيه‌لری ايچنده جمع الف نونيله اولان يالكز (كلرخان) در :

كلير لطافت آلير هرجهان خيالمدن
كچر شرف قازانير آسمان خيالمدن

اوكنمسون اوقدر وسعتيله بی‌جادر
كورنمسون صيقيلير لامكان خيالمدن

سرورايچنده دخی برملال حس ايدرم
بهار كلسه ده كيتمز خزان خيالمدن

طبيعتم باقه‌لم هانكيكزله اكلنه‌جك
برر برر كچك ای كلرخان خيالمدن

بونده بأس يوقدر . نابينك شوغزلنده ايسه (ياران ، رندان ، پلنكان ، خوبان) هپ (كلرخان) قبيلندندر . بناءً عليه معيوب عد اولنور :

جمع اولدی بزم صحبته ياران برر برر
جام آلدی دست عشرته رندان برر برر

ای رهرو اول اوراهكذردن كريزپای
جمع اولدی كوه عشقده پلنكان برر برر

اولدی چکان ینه قطرات شراب سرخ
مانند سلك دانهٔ مرجان برز برز

داری الشفای وصلتی ایتدی کشاده یار
بیمار هجره ایلدی درمان برر برر

نابی خیال ماه رخان طولدی سینه‌یه
کویا که کلدی مکتبه خوبان برر برر

قصیده‌ده بویله ایکی ، نهایت اوچ قافیه ایرادینه جواز واردر . فقط بالاده سویلنلدیکی اوزره آره‌لرنده یدیشر بیت قدر فاصله بولنمق شرطیله .

نفعی بر قصیده سنك ابتداسی اولان آشاغیکی بیتلرده بو افاده‌یه مخالف اوله‌رق (اختران) ایله (کروبیان) ی تقرین ایتمشدر :

بارك الله ای بهشت آباد وی رشك جنان
صانك الله ای سرای دلکشا و دلستان

سدهٔ بابیله پاینده اساس کائنات
طرح مطبوعیله نازنده زمین و آسمان

کورمه‌مشدر چرخ چارمله بهشتی سیر ایدن
بویله بر روشن مقام و بویله بر خرم مکان

درکه دولتپناهی ملتجای خاص و عام
خاك پاك آستانی بوسه‌جای انس و جان

طرهٔ طاق ورواقی همسر ذات البروج
سایهٔ سقف بلندی خوابکاه اختران

پیش درکاهنده بر پاصف نشینان فلك
زیر ایواننده پرواز ایتمه‌ده کروبیان

ندیم دخی بر تاریخنده شو اوچ بیتی متوالیاً ایراد ایلمشدر :

یتر بو ساله بر سرمایهٔ اقبال کیم آنده
هلال عز و دولت بدر تابان اولدی بر کونده

که یعنی نجل عالیشانی ابراهیم پاشانك
وزارت برجنه مهر درخشان اولدی بر کونده

وزارتله اولوب داماد مرآت سعادتدن
ایکی رخسارهٔ شادی نمایان اولدی بر کونده

بین الشعرا مشهور اولدیغی اوزره کرك جمع اداتی ، کرك صفت مشبهه علامتی اولان (ان) ی مشتمل بولنان قافیه‌لره (شایکان) عنوانی ویریلیرسه‌ده حقیقتده بو عنوان او ایکی صورته مخصوص دکلدر. علی الاطلاق ایطاء جلی‌یی محتوی بولنان قافیه‌لره (شایکان) تعبیر اولنور . هر حالده بردن زیاده‌سی ایراد ایدلمه‌مك اولادر . — قافیهٔ شایکان

ایطاء خفی — تکراری پك ظاهر اولمیان ایطادر . (آب) ایله (خوناب) و (کلاب) کبی . — ایطاء خفی

نفعی بر قصیده‌سنده :

رنك لفظ و نکهت معنای نظم باکمه
نوله ایلرسه حسد رنك کل و بوی کلاب

بیتنی متعاقب :

برگلستاندر قصیده‌م کیم صفا ویرمش آکا
بونشاط انگیز و جانپرور غزل مانند آب

بیتنی ایراد ایله ایطاء خفی ایچون برمثال پیدا ایلمشدر . مشارالیهك دیگر بر قصیده‌سندن اولان ابیات آتیه‌ده‌کی (سیراب) ایله (آب) ده دخی ایطاء خفی جلیدر :

خاك بر مرتبه گرم اولدی که دوران ایده‌من
نیجه طوفان ایله بر ذره غبارین سیراب

دوکیلن خاکه بوفصل ایچره دکلدر باران
خوی فشان اولمه ده در تاب تموز ایله سحاب

بو یله گرماده که دریالری خشك ایتدی هوا
کوهدن ظاهر و جاری اولانی صانمکز آب

جلیسندن خفیسی اهون عد اولنان ایطا هر نصل اولسه طبع سلیمه :

اولمش اما اولمیدی کاشکی !

دیدیرر .

عیوب غیر ملقبهٔ قافیه

عیوب غیر ملقبهٔ قافیه چوقدر .

رو ینك بریرده متحرك ، دیگر یرده ساکن اولمسی بوجمله‌دندر . اندرونی واصفك :

کلدی خروش وجوشه ینه دلده آب عشق
ایتدی اساس صبر وشکیبی خراب عشق

مطلعنده (آب) ایله (خراب) کسرهٔ اضافتله متحرك بولنیور . حال بوکه :

فیض مؤثرات حواص آزموده در
واصف ایدرسه نوله اکر شیخی شاب عشق

مقطعنده (شاب) ساکن اولمق لازم کلیور .

ایران مشاهیر شعراسنك آثارنده ده بو یله شیلره تصادف اولنه‌بیلیر . عبید زاکانینك اك زیاده :

قرض خدا وقرض خلائق بکردنم
آیا ادای قرض کنم یا ادای قرض

بیتی شهرت بولمش اولان :

مردم بعیش خوشدل و من مبتلای قرض
هرکس بکار وباری ومن درد بلای قرض

مطلعلی غزل هزل آمیزنده‌کی :

مردم زدست قرض گریزان ومن همی
خواهم پس از نماز ودعا ازخدای قرض

و

عرضم چو آب روی گدایان بباد رفت
ازبس که خواستم زدرهر گدای قرض

بیتلرنده (خدای) ایله (گدای) ك اضافتدن انقطاعی بوقبیلدندر .

خواجه حافظك :

صلاح كار كجا ومن خراب كجا
ببين تفاوت ره كز كجاست تا بكجا

مطلعنده دخی بو نقیصه موجوددر . چونكه روی اولان (ب) لردن برنجیسی ساكن اولدیغی حالده ایكنجیسی متحركدر .

ابن الفارضك .

ولوان مابی بالجبال وكان طو—
رسینا بها قبل التجلی لدكت

بیتنده كورلدیكی وجه ایله شعرای عرب مصراعلر بیننده بر كلمه‌یی ایكی یه بولمكده بأس كورمزلر . بو كیفیت قافیه‌ده واقع اوله‌جق اولورسه لسانمزده عیوب غیر ملقبه‌دن عد اولنور . فارسیده دخی بوكا جواز ویرلمیور ایسه‌ده حضرت مولانانك .

عاقل آن باشد كه عبرت گیرد از
مرك یاران در بلای محترز

بیتنده اولدیغی كبی ادواتك داخل اولدیغی كلماتدن تفریق اولندیغی واردر . عید زاكانینك بالاده كوستریلن بیتلرندن برنده (همی) نك (خواهم) دن تفریقی ده بویله‌در . بو صورت دخی پك چركین دوشه‌جكندن لسانمزده تجویز اولنه‌ماز .

فردوسینك .

میازار موری كه دانه كشست
كه جان دارد وجان شیرین خوشست

بیتنده اولدیغی كبی شعرای عجم قوافیده واو معدوله نك ماقبلنده بولنان ضمه آلود فتحه یی فتحهٔ صریحه ایله جمع ایدرلر . شیخ سعدینك :

یكی آنكه در نفس خودبین مباش
دكر آنكه در خلق بدبین مباش

بیتی ده بویله‌در . بزایسه « ضمه آلود » دیدیكمز فتحه‌یی قاباجه ضمه دینیله‌جك بر صورتده تلفظ ایتمكده اولدیغمزدن بونك فتحهٔ صریحه ایله جمعنی جائز كوره‌میز . مع مافیه (خوان) و (خویش) قبیلندن اولان كلمه‌لرده‌كی واولری قافیه خصوصنده شعرای عجم كبی كأن لم یكن عد ایلرز . مثلا (یار بخوان) ایله (بی درمان) ی ، (خویش) ایله (پیش) ی قافیه یاپه بیلیرز .

تغیر املا خصوصی دخی عیوب غیر ملقبهٔ قافیه دندر . (وطن) ایله قافیه اولمق ایچون (اوتان) ی (اوطن) صورتنده یازمق كبی . خطاب یاخود اضافت كافنی نونه وبالعكس نونی خطاب یاخود اضافت كافنه تبدیل ایتمك ده بو نوعه ملحقدر . نورس قدیمك :

چوقدن حصولنی كوره مم مدعالرك
تأثیری بنده ضدینه دوشدی دعالرك

مطلعلی غزلنده ایراد ایتدیكی :

ای ساكنان بزم وطن یاد ایدك كهی
غربت اسیری درد وبلا مبتلالرك

بيتنده قاعدةً (مبتلالرين) يازمسى لازم كليركن غزلك ابيات سائرەسيله توافق املاحصولى ايچون مسامحةً (مبتلالرك) يازمشدر.

اندرونى واصفك :

اى مغچه منت ايله يانمسه الندن
ارباب خرابات يپيلسون تملندن

مطلعندەكى (الندن) ك (الكدن) صورتنده يازلمسى لازم كلەجكى ده محتاج ايضاح دكلدر .

شيخ غالبك نشيدهٔ آتيەسندەكى (نشانك) دخى (نشانن) صورتنده يازلمق اقتضا ايدردى :

برشعلەسى واركه شمع جانك
فانوسنه صيغماز آسمانك
بوسينهٔ برق آشيانك
سينا دخى كورمه مش نشانك

افروختهٔ شنايتكدر

خطاب كافيله اضافت كافك جمعنده بأس يوقدر .

مثال :

اى باغى شكوفه آفرينك
كابن يارادر طورر زمينك

عيوب غير ملقبهٔ قافيه مبحثنده سوزى بوندن زياده اوزاتمق ايستميورز . باقيسنى حسن طبيعته حواله ايلرز. ذاتاً حسن طبيعت اولمينجه قافيەنك لزومى قالماز .

قافيه برده شويله تقسيم اولنور :

- معمول .

- غير معمول .

قافيهٔ معموله

قافيهٔ معموله - بعض تصرفات ايله قافيه اولمغه صالح اولاندر. بو تصرفات ايكى لفظى تركيب ويا برلفظى تجزيەدن عبارت اولمق اوزره ايكى صورتده اولور .

نفعينك :

فكر بر مضمونيدر آيينهٔ طبعمده يا
عكس نقش كاركاه عالم بالاميدر

سوز توكندى نيجه بردعواى شعروشاعرى
لاف ودعوى برطرف شمدى دعاهنكاميدر

بيتلرنده (م) روى ، (يدر) رديف اعتبار اولنديغى صورتده (بالا) (م) ايله تركيب ايدلمش اولەجغى كبى (ا) روى ، (ميدر) رديف اعتبار اولنديغى صورتده دخى (هنكام) تجزيه قيلنمش اولور . برنجى صورته كوره (بالا) (ميدر) ك ميمنى آلەرق (بالام) شكلنه كيرمكله (هنكام) ه ، ايكنجى صورته كوره (هنكام) ميمنى (يدر) ه ويرەرك (هنكا) شكلنده قالمقله (بالا) يه قافيه اولەبيلير .

باقينك :

صو كبى زنجيرلرطوتمز دل ديوانه مى
حاصلى آوارەلك وقتى بهار ايامىدر

دهره مفتون اولمه ای باقی فلك رام اولدی طوت
بی وفا دنیا هله بن بیله‌یکم دنیامیدر

بیتلرنده ده حال بویله‌در .

کرك نفعی، کرك باقی بالاده کی بیتلری حاوی اولان نشیده‌لرنده الفی روی اعتبار ایتمشلر ایسه‌ده بز ترکیب و تجزئه‌یه بر یرده مثال کوسترمش اولمق ایچون میمك ده روی اولمسنه احتمال ویردك . مشارالیهمانك اعتبارلری وجه ایله بو احتمالی ویرمه‌مش اولیدق یالکز تجزئه‌یه برر مثال کوسترمش اولوردق. چونکه اوحالده (بالا) و (دنیا) نك (میدر) ك میمیله ترکیبی تصوردن خارج قالیردی.

قوافیء معموله ایطاء جلی قبیلندن عد اولنه‌جق صورتده تکثیر ایدلمه‌ملیدر .

بوراده دها بعض ایضاحات ویرلسه بلکه فائده‌دن خالی اولمازدی، فقط قافیه مبحثی همان لزومندن زیاده عد اولنه‌جق درجه‌لرده اوزاتمش اولمامق ایچون صرف نظر ایلدك .

قافیهء غیر معموله

قافیهء غیر معموله ـ تصرفسز اوله‌رق قافیه اولمغه صالح اولاندر .

مثال :

هوا عرائس کلزاره اولدی چهره کشا
بهار کلشنه کیدردی حلهء خضرا   فضولی

نفعی ایله باقینك یوقاریده کوریلن بیتلرنده روی (ا) اعتبار

اولندیغی تقدیرده (بالا) و (دنیا)، (م) اعتبار اولندیغی تقدیرده ایسه (هنکام) و (ایام) قافیهء غیر معموله اولمش اولور .

ذو قافیتین

ذو قافیتین ـ ایکی قافیه‌لی شعردر .

ذو قافیتین ایکی نوعدر :

ـ متقرن .

ـ محجوب .

متقرن

متقرن ـ قافیه‌لری متوالی اولان ذو قافیتیندر .

برقاچ مثال :

ایتسه براقلیمه کر بذل سعادت کوکبی
هر کدای بی‌نواسی شوکت) سلطان) بولور
بن اوخاقانیء عهدم کیم بنم ممدوحمك
آستانروب سرایی دولت) خاقان) بولور   نفعی

—

آفتاب صبح معنی بزم اندیشه‌مده جام
باده فیض لایزال) جاودان) مدر بنم
حشراولنجه تاکه شوق انکیز بزم اهل دل
کیف صهبای خیال) شادمان) مدر بنم   وله

—

افزونیء حیات) کم آزار) لقده در
سرمایهء نجات) سبکبار) لقده در   نابی

—

حقليدر جانان وداعمدن ايدرسه امتناع
وهم ايدر اشك روانمدن بلا) باران) يدر

حزن هجرانكله ماتمزار كوردم عالى
شمدى هرصحرا بكابر كربلا) ميدان) يدر

--

هانكى عاقل ديركه آنجق راه) كلشن)دن كچك
برده غافللر ! شوناالشكاه) شيون) دن كچك

—

محجوب

محجوب ــ قافيه‌لرى فاصله‌لى اولان ذو قافيتيندر ٠

مثال :

عالم) اسير دست مشيت) دكليدر
آدم) زبون پنجهٔ قدر) دكليدر نابى

ذوالقوافى

ذوالقوافى ــ ايكيدن زياده قافيه‌سى اولان شعردر ٠

مثال :

پادر كل تلاش) مقال) كله خامه) لر
پيچيدهٔ فراش) خيال) كله نامه)لر نابى

ديكر :

ارباب) قلم) معرفت آموز امم) در
آداب) امم) ماحصل فيض قلم) در عونى بك

حاجب

ذوقافيتين‌ايله ذوالقوافيده قافيه‌لر بيننده بولنان بر ياخود بردن زياده كلمه‌يه (حاجب) دينيلير . (محجوب) حاجبلى ديمك اولور ٠

قافيهٔ اصليه
قافيهٔ ملحقه

ذوقافيتين‌ايله ذوالقوافيده قافيهٔ اخيره (قافيهٔ اصليه) ، ديكر قافيه وياقافيه‌لر (قافيهٔ ملحقه) ناميله ياد اولنور ٠

(ذوالقوافى) ايله (ترصيع) بيننده‌كى فرق (ترصيع)مبحثنده بيان اولنه جقدر ٠

قافيه‌يه عائد بعض ملاحظات مخصوصه

حروف املا

[مجموعهٔ معلم] ده بيان اولنديغى اوزره (حروف املا) كلمات تركيه‌ده فتحه‌يه ، ضمه‌يه ، كسره‌يه علامت اوله‌رق يازيلان (ا ه و ى) حرفلريدر. بونلر لسانمزده مستعمل كلمات اجنبيه‌ده دخى قوللانيلير· بعضاً بونلردن (ا و ى) حرفلرى حروف مد حكمنى آلير · بوحالده آنلره (حروف مستخلفه) دينيلير ٠

حروف مستخلفه
حروف مد

(حروف مد) عربى ، فارسى كلماتده فتحه يى ، ضمه يى ، كسره يى مدايدن (ا و ى) حرفلريدر ٠ بعضاً حروف مد حروف املادن اولان (ا و ى) حكمنده قاليرٍ· بوحالده آنلره (حروف معزوله) دينيلير ٠

حروف معزوله

حروف املانك اساساً خدمتى ماقبلنده‌كى حرفك حركه‌سنى كوسترمكدر ، مد ايتمك دكلدر ٠ حروف مدك اساساً خدمتى ماقبلنده‌كى حرفك حركه‌سنى كوسترمكله برابر مد ايتمكدر ٠

بر حرف املا حرف مد حكمنى آليرسه (حرف مستخلف) ، بالعكس بر حرف مد حرف املا حكمنده قاليرسه (حرف معزول) اولور .

استخلاف عزل

(استخلاف) حرف املايى حرف مد يرينه ، (عزل) بالعكس حرف مدى حرف املا يرينه قويمقدر .

بولسه امكان خيال يار كلمز يانمه

مصراعنده (يان) ده‌كى (ا) مستخلفدر .

عالم بالايه سوق ايلر بو علوى جان بنى

و :

حزنه دائر صحبت آچدك ايلدك محزون بنى

و :

اى خود آرا ايليور آينه‌لر خود بين سنى

مصراعلرنده (جان) و (محزون) و (خودبين) ده‌كى (اوى) معزولدر . مبحثنده بيان اولنه‌جغى اوزره حروف معزوله (تقطيع) ده حسابه داخل اولماز .

استخلاف هر يرده اجرا اولنه ماز . موقعنى سليقهٔ صحيحه تعيين ايدر . مثلا شيخ الاسلام يحيى افنديئك :

فرقتكده چكديكم آلامى چكمز طاغلر

مصراعنده (طاغلر) ده‌كى استخلاف ثقيل كورينور . حال بوكه فضولينك :

خيال ايلر كورن كيم لعلدندر قبرمك طاشى

مصراعنده (طاشى) ده‌كى استخلاف ثقلتدن وارسته بولنور . باقينك :

طفل ايكن دايه‌سى قوجاغنده
كل ايدى قونمدق بوداغنده

بيتى ده حسن استخلاف مثالرندندر .

فضولينك :

ويرسيدى آه مجنون فريادمك صداسن
قوشمى قرار ايدردى باشنده‌كى يوواده

بيتيله نديمك :

ذوق احباب ايدوب ايواه نديما ايواه
آدك آ كلدى بى چاره ـ ـنك آراده

بيتنده (يووا) و (آرا) ده اجرا ايديلن استخلاف دخى يوقاريكى (طاغلر) قدر ثقيلدر .

عزل ايسه -- ما قبلنده حروف مددن برى بولنمق شرطيله — نون ساكنه ايله بيتن كلماته مخصوصدر . نون متحرك ويا متحرك حكمنده اولور ايسه [*] عزل جائز اولماز . چونكه بو صورتده اوله‌جق عزل (زحاف) ك عينى اولور .

نونك متحرك اولمسنه مثال :

[*] متحركك متحرك حكمنده اولمسى كنديسنى همزه تعقيب ايتمكله اولور .

المن قيسه قياس ايتمه دل محزونك
يوق ايدى عقلى نه‌دردى‌وارايدى مجنونك

نونك متحرك حكمنده اولمسنه مثال :

اى فراق لب جانان جكرم خون ايتدك
چهرهٔ زردمى خوناب ايله كلكون ايتدك — فضولى

آخر كلمه‌ده ـ متحرك اولسون اولمسون ـ نوندن باشقه بر حرف بولنديغى صورتده ايسه (زحاف) مبحثنده ايضاح ايديله‌جكى وجه ايله غزله هيچ جواز ويريله‌مز .

بعض كلماتده مصراع آخرنده اولمق شرطيله استخلاف اجراسى تجويز اولنور .

كللرده اولور بورنك دلجو
حقك بزه برعطاسيدر بو

بيتنده (بو) لفظى رايحه معناسنه آلنميه‌رق اسم اشارت عد اولنديغى تقديرده تحقق ايده‌جك استخلافده بأس كورلمز .

سير ايت شوتلاشىٔ باقشوشوقه
شادىٔ دم و صالدر بو

اى كوربه قوزى نه حالدر بو
الغبطه شو حالته ، شو دوقه

قطعه‌سيله فضولينك :

نه بلادر بزه يارب نه قاره كوندر بو

مصراعنده‌كى (بو) لرده بويله‌در .

ذكر اولنان تجويز اواخر مصارعده بولنه‌جق (او ى) حروف املاسنك حروف مد صورتنده تلفظى طبيعته اضطراب ويرمه‌مكده اولمسنه ، تعبير ديكرله : طبيعى بولنمسنه مبتنيدر . ازجمله مشاراليهك (صو) رديفلى نعت شريفنى روان برصورتده اوقويه بيلنلر صانيرزكه بوخصوصى بلاتردد تسليم ايدرلر . اما ينه مشاراليهك :

دمادم قطره قطره‌قان ياشمدركيم چيقاركوزدن
ويا پيكانلرككيم آتش دل آنى صو ايلر

ديدم كيمدر پريشان ايلين عاشقلر احوالن
صبا كوستردى تار سنبل زلفن كه بو ايلر

بيتلرنده‌كى (صو) و (بو) قافيه‌لرى زمانمزده شايان تقليد عد اولنه‌ماز .

آخرنده حروف املادن (ى) بولنان بركلمه ايله آخرنده حروف مددن ينه (ى) بولنان ديكر بركلمه‌نك تقفيه‌سى مجازدر .

مثال :

الهى پادشهلر پادشاهى
نه‌حيرتبخشدر صنعك الهى — اكرم بك

بويله قافيه‌لرده دائما حرف املادن اولان (ى) حروف مددن اولان (ى) كبى تلفظ اولنور . هيچ بر وقت بريكى اوتكنه تابع قيلنماز .

برايكى مثال دها :

ترك ايلمش ايشته آشيانی
خاكی ايكن اولمش آسمانی

—

آتش كبی سومه اعتلايی
كل اوله آسوديكم هوايی

—

پك تابحل آنك غروری
برشيمی ايمش علو صوری

—

دوهولری آه پك درونی
عاشق بكنير بوارغونی

—

دامن كوهه طوغری كيتدكجه
بركذركه كوزندی نورانی

كليور بانك آب جوشانی
كوش تحسينه دقت ايتدكجه

يا‌ء معروفه
يا‌ء مجهوله

بومبحثده (ياء معروفه) و (ياء مجهوله) تعبيرلرينك قبولی مدار سهولت اولور. حروف مددن اولانه ياء معروفه ، حروف املادن اولانه ياء مجهوله ديه‌بيليرز . الف ايله واوی دخی معروفه ومجهوله ديه توصيف ايده‌بيليرز . هاء رسميه ايله واو رسميه عربی ، فارسی كلماته مخصوصدر .

يوقاريده كوستردلديكی اوزره قافيه‌ده ياء معروفه ايله ياء مجهوله‌نك جمعی جائز ايسه‌ده بونده دقت اولنه‌جق برجهت واردر . اوده تلفظك فصحای شعرا بيننده معروف اولان صورتنه مغاير

كورنمه‌مسی ، بناءً عليه سمعه وحشی كلمه‌مسيدر . بو حالده يالكز ياء معروفه ايله ياء مجهوله‌نك دكل ، ايكی ياء مجهوله‌نك دخی اجتماعنی تجويز ايتمه‌مك مقتضای حسن طبيعتدر .

(خرابات) مقدمه سنده لسانمز نفعی ايله نابی طرفندن تجديد اولنديغندن بحث ايدلديكی صيره‌ده ايراد اولنان و :

ای واقف هرمكانی رومك
برآدی‌ده وانمی ارضرومك

تعريض مشهورينك صدورينه سبب مستقل اولان :

يابدی ايكی طشره لی بوحالی
وانلی بريسی بری رهالی

بيتنده برنجی (لی) كسرهٔ خفيفه ، ايكنجيسی كسرهٔ ثقيله ايله تلفظ اولنمق طبيعی اولديغنه كوره قافيتين بيننده امتزاج تامی حاصل اوله‌مامشدر . ايكيسی‌ده كسرهٔ خفيفه ويا كسرهٔ ثقيله ايله اوقونه‌جق اولسه بری مطلقا سمعه وحشی كلير .

نديمك :

بعض احباب كمر سيرين ايدر تنهاده
باری بزده كمری سير ايده‌لم صحراده

طاغده صيد غزال ايتمكه حسرتمی جكر
خانه‌ده كوزلری آهوسن ايدر آماده

بيتلری حقنده ملاحظه بيان ايدنلرك « تنهاده ايله صحراده قافيه اوله‌بيلير ، فقط بو ايكيسيله آماده‌تقفيه ايديله‌مز ، چونكه آنلرده‌كی ده

فتحهٔ ثقیله ایله اوقوندیغی حالده بونده‌کی فتحهٔ خفیفه ایله تلفظ اولنیور » دیعلری شایان قبول دکلدر ، زیرا قافیه‌ده واقع اولان بو یله (ده) لری عمومیت اوزره فتحهٔ خفیفه ایله تلفظ ایتمك معتاد فصحادر .

عزمی زاده حالتینك :

سن ایدك کلبهٔ احزانه قو یان یعقو بی
آییروب حضرت یوسف کبی کوز نورندن
کتیروب عشق الٓهی یی کوکل خانه‌سنه
قاپودن باقدیره یم ای غم دنیا سنی بن

قطعه‌سنده‌کی (دن) اداتی دخی (بن) کبی فتحهٔ خفیفه ایله او-قومق ایچون بر مانع یوقدر . حتی اصله موافق اولان ده بو صورتدر . اصحاب فصاحت (نورندن) دیمکه (نورندن) دیمکی ترجیح ایدر . مع هذا (جاندن ، جاناندن) کبی (دن) ك فتحهٔ ثقیله ایله تلفظی مقتضای فصاحت اولان یرلر بوکا قیاس اولنه‌ماز .

الفاظ ترکیه‌دن یاپیله‌جق قوافی بالخاصه نظر دقته آلنمغه شایاندر . ثقیلی پك مناسبتسز یاخود مناسبتسزی پك ثقیل اولور . شیخ الاسلام یحیی افندینك :

نه مجلسلر قورلمشدر نه ساغرلر سورلمشدر
محبت باده سینه بکزر اولماز هپ کورلمشدر

مطلعنده‌کی قافیه‌لری ضمه‌لرك بری خفیفهٔ مقبوضه ، دیکری خفیفهٔ مبسوطه اولمق صورتیله اختلافندن طولایی بکنمه‌مك لازم کلسه بیله آنی تعقیب ایدن :

کوکل مرآتی صد پاره کوردم راه ذلتده
مقرر بر جفا جو سنکدل یاره اورلمشدر

بیتنك ضمهٔ ثقیله‌لی قافیه‌سنی بکنمك ده الدن کلمز . ثابتك .

میان نشئهٔ جامه خمار غم کیرمز
یمین ایدرسه‌م او معنایه باشم آغیرمز

مطلعی ایسه حقیقةً صداع ویره‌جك مقفیاتدندر .

ضمهٔ ثقیلهٔ مبسوطه ایله ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه‌نك و ضمهٔ خفیفهٔ مبسوطه ایله ضمهٔ خفیفهٔ مقبوضه‌نك قافیه ده ازدواجی کندیلرندن صکره بر حرف متحرك بولنمق شرطیله تجویز ایدیلمیلیدر . فقط نصل اولورسه اولسون ضمهٔ ثقیله ایله ضمهٔ خفیفه‌نك ازدواجنه جواز ویرلمه‌ملیدر . ندیمك شو مصراعلرینه باقه‌لم :

واروب اول درد شناس دل وجانی کورسه‌م
خاك پایینه ندیما یینه یوزلر سورسه‌م
کیجه‌لر آراسه‌م آغزین لبن امسه‌م صورسه‌م

(کورسه‌م) ایله (سورسه‌م) ده‌کی ضمه‌لرك بری مبسوط دیکری مقبوض اولمقله برابر ایکیسی ده خفیف اولدیغندن ازدواجلرنده بأس یوقدر دینیله‌بیلیر . فقط (صورسه‌م) ك ثقیل ضمه‌سی ایشی بوزمیور دینیله‌مز . هر حالده کمال اتحاد ممدوحدر .

قافیه‌یه عائد دها بر خیلی ملاحظاتمز وار ایسه ده شمدیلك بوقدرله اکتفا ایتمکی انسب عد ایلدك .

شعر

شعر — بومقاله‌ده شعردن بحث ایتمك ایستیورز . بوكونه‌قدر یازدیغمز شیلر آره‌سنده شعره دائر درمیان ایتدیكمز ملاحظاتی ذهنمزدن كچیردیكمز حالده بونلرك اك طوغریسی یاخود طوغری‌یه اك قریبی اولمق اوزره [مجموعهٔ معلم] ده مندرج بولنان (نظم - نثر) بندینی بولیورز . اوبندی تشكیل ایدن فكری بوراده دخی اساس اتخاذ ایده‌جكمزدن همان عیناً كبی بر صورتده بروجه آتی درج ایدیورز .

نظم — نثر

بوناملرله ایكی‌یه تقسیم اولنان « سوز » یا بلیغدر ، یا دكلدر . بلیغ ایسه نظم اولسون نثر اولسون « ادبیات » دن عد اولنور . دكل ایسه كذلك نظم اولسون نثر اولسون ادبیاتدن عد اولنماز .

نقاد بلاغت صانع حكیمك انسانلردن پك چوغنه احسان بیورمامقده اولدیغی « ذوق سلیم » در . سوزك بلیغ اولوب اولمدیغنی « معیار ادبیات » دینلمكه شایان اولان بو قوهٔ جلیله تعیین ایدر .

« شعر » ادبیاتك اك كوزل پارچه‌لریدر . بو حالده شعر ادبیاتدن برقسم خاص اولمش اولور .

ادبیاتدن عد اولنمیان سوزه شعر دینیلمه‌مك لازم كلیر . چونكه هرحالده شعر مفهومی ادبیات مفهومنده داخلدر .

حقیقتده بر سوزك شعر نامنی آله‌بیلمسی اول امرده

ادبیاتدن معدود اولمسنه توقف ایدر ، منظوم اولمسنه دكل .

اوله‌بیلیركه برسوز منظوم اولورده ادبیاتدن معدود اولماز . آكا شعر دینیله‌مز . (ذی‌روح) مفهومنده داخل اولمیانه (انسان) دینیله بیلیرمی ؟

مادام‌كه سوز ادبیاتدن صاییله بیلمك ایچون بلیغ اولمق لازم كلیور ، مادام‌كه سوز منظوم اولمقله بلیغ اولمق لازم كلمیور ، شعر دینیله‌جك سوزك مطلقا منظوم اولمسی اقتضا ایتمز .

مثلا فضولینك زمانی حكامندن شكایت یوللو سویلمش اولدیغی « سلام ویردم ، رشوت دكلدر دیه آلمدیلر ! » سوزی بلیغدر. بناءً علیه ادبیاتدن معدوددر. بوكا شعر دیمك ایستینلره‌ده حق ویریله بیلیر . فقط ثابتك :

چرب و شیرینی یبوب عاشق ایدر حمد وثنا
حصه یوقنی او سوكشدن بزه بر پاره مدد

بیتی بیك پارچه اولسه شعر نامنی آله‌ماز. نصل آله بیلسون‌كه بركره ادبیاتدن معدود اوله ماز .

بویله سوزلره دینلسه دینلسه « نظم » دینیلیر . حال بوكه یوقاریده بیان اولندیغی اوزره منظوم برسوزك ادبیاتدن معدود اوله‌مامسی جائزدر . ادبیاتدن معدود اوله میان سوز ایسه هیچ بروقت شعر اوله‌ماز .

كمال بكك « آثار ادبیه یه زادهٔ طبیعت دینلر خفایای قلبه نه بیوك وقوف كوستر مشلر ! هر منتسب ادبك وجدانه

مراجعت ايدرم : انسانك يازديغى شيلر سويلشده اولاديله برابر دكلميدر ؟ » سوزينه باقلسون . پك سويملى برشعر دكلميدر ؟

بزده هرمنتسب ادبك وجدانـنه مراجعت ايدرز : ثابتك شو بيتنه شعر ديوب ده كمالك بوسـوزينه شعر ديمه مك موافق انصافميدر ؟

ادبيـات دينيلن بليغ سوزلره طبيعت درجهٔ بلاغتـنه كوره آز چوق منجذب اولور . بوانجذابى حاصل ايتمين سوزلر دائرهٔ ادبيـاته كيره مز . ادبيـات ايچنـده طبيعتك اك زياده منجذب اولديغى سوزلر شعردر .

استطراد

مشـاهير شعراى عربدن ابن الرومينـك هجوندن حذر اوزره بولنان وزير قاسم بن عبدالله شاعر مشار اليهى بركون مجلسنده تسميم ايتدرمش ايدى .

ابن الرومى تسميم اولنديغنى حس ايدنجه مجلسدن چيقمق اوزره قالقار . قاسم ايله بينلرنده شو محاوره جريان ايدر :

— نره‌يه كيديورسين ؟

— كوندرديككك يره !

— بزم پدره سلام سويله !

— جهنمه اوغرايه‌جق دكلم !

ايشته ابن الرومينك بوصوك جوابى منظوم اولمامقله برابر

ارباب ذوقه كوره كنـديسنك پك چوق برجسته مصراعلرندن دها شاعرانه برسوز عد اولنور .

ادبيات بليغ سوزلر ايسه شعر اك بليغ سـوزلردر . شعر ادبيـاتك اك منتخب پارچه لرى اولديغنـدن هرشعر ادبيـاتدن معدود اولديغى حالده هر ادبيـاتدن معدود اولان سـوز شعر اوله‌ماز .

شعر هم نظم هم نثر كسوه سنده تجلى ايده بيلير . برسوزه منظوم اولديغى ايچون « شعردر » دينيـله ميه جكى كبى منثور اولديغى ايچون « شعر دكلدر » ده دينيله‌مز . شو قدر واركه اكثريت اوزره طبيعت منظوم اولان شعره منثور اولان شعردن زياده ميـل ايدر . مثلا لطيف برفكر نثر ايله شعر دينيـله جك صورتده افاده اولنسه ، ينه اوفكر نظم ايله كذلك شعر دينيله‌جك صورتده بيان ايدلسه طبيعت نظمه نثردن زياده منجذب اولور . بوده نظمده‌كى اوطبيعت نواز آهنك مخصوصدن ايلرى كلير . قافيه ايسه نظمك زيور جاذبه افزا سيدر . بونك ايچوندركه قافيه‌لى نظم قافيه‌سز نظمدن زياده سويلير .

ظن ايدرزكه شعرك اوته دن برى بعض قيود سـائره ايله برابر « موزون ، مقفى سـوز » ديه تعريف اولنمسى بيـان او- لنديغى اوزره طبيعتك كلام منظومى كلام منثوره ، قافيه‌لى نظمى قافيـه سز نظمه ترجيح ايتمك استعدادنده بولنمسـندن نشـأت ايتمشدر . يوقسه شعرك مطلقـا موزون ، مقفى اولمسى ايچون لزوم حقيقى يوقدر .

منظوم سوزه عرفده «شعر» دیورلر . چونکه بونامه اك زیاده لایق کوریله‌جك جاذبه‌لی سوزلر نظم آره‌سنده بولنه‌بیلیر.

بز علی‌العموم بلیغ سوزلره «ادبیات» دیمکله برابر بونلرك اك زیاده بلیغ اولانلرینه «شعر» دییورز . منظوم ویامنثور اولمسنی قید ایتمیورز . مع هذا شعر دینیله‌بیله‌جك برسوزك منثور اولمسنه نسبتله منظوم اولمسندن دها زیاده ذوقیاب اولدیغمزی اعتراف ایلیورز .

بز شعری نظم ونثره تعمیم ایدییورز . آنلر نظمه تخصیص ایدییورلر . بو تخصیص شایع اولمش . «شعر» دینلدیکی کبی موزون ، مقفی سوز خاطره کلیور . حال بوکه بالاده کوسترلدیکی وجهله اویله موزون ، مقفی سوزلر وارکه شعر اولمق شویله طورسون بایاغی ادبیاتدن بیله معدود اوله‌میور . بالعکس اویله منثور سوزلرده وارکه نیجه منظوماته فائق بولنیور .

اعتقادمزه کوره نطق یارادیله‌لی شعر موجوددر .

آنکه اول شعر کفت آدم صفی الله بود
طبع موزون حجت فرزندئ آدم بود

مدعاسنی اثبات ایچون حضرت آدمه اوغلی هابیلك مقتولیتی اوزرینه :

تغیرت البلاد ومن علیها
فوجه الارض مغبر قبیح

دیه مرثیه سویلتمکه نه حاجت ! طبیعتك بوبابده‌کی تمایلاتنه دقت ایتمك کافیدر .

دنیاده شعرسز آدم اوله‌ماز . شعر امید کبیدر . شو قدر وارکه هر کسك شعری کندی ذوقنه کوره اولور . وزن ، قافیه یوق ایکن شعر وار ایدی . هیچ نطق اولورده شعر اولمازمی ؟ بوحالده شعرك نظمه تخصیصی حادث اولدیغی تبین ایتمزمی ؟

بزم تعریف ایتمکه چالشدیغمز شعر طبیعیدر . شعره موزون ، مقفی سوز دیمك صناعیدر .

بو بابده طبیعیلك صناعیلکه البته تقدم ایدر . چونکه انسانك هیچ بکنمیه‌جکی برسوز منظوم اوله‌بیلیور . بالعکس پك بکنه‌بیله‌جکی برسوزده منثور بولنه‌بیلیور . اوته‌کنه شعر دیمکه ، بریکنه دیمه‌مکه نه‌دن مجبور اولسون ؟ بو ذوقه عائد بر کیفیتدر . هانکی سوزی شعر اولمق اوزره تلقی ایدییورسه بو نامی آکا ویرر . کندیسنجه هیچ برمزیتی اولمیان سوزلره مجرد منظوم اولدیغی ایچون شعر دیمه‌کدن باشقه ادبیات بیله دیمه‌مك لازمه‌در.

بوراده شایان دقت اولان جهت شودرکه بلاغتله پك مناسبتی اولمیانلر مثلا بر بیتی کورر کورمز «بو شعر دکل . ادبیاتدن بیله دکل» دیمکده احتیاط ایتملیدرلر . چونکه او بیت شاید کرچکدن شعر ایسه بو ادعا موجب خجلت اولور . هر حالده فکر صحیح اوزرینه حکم ویرمکه چالشملیدر .

بو افاداتدن مقصدمز «بوندن بویله شعر لفظنی موزون ، مقفی سوز معناسنده استعمال ایتمیه‌لم» دیمك دکلدر ، شعر طبیعی نه‌دن عبارت اولمق لازم کله‌جکنه دائر حدمزجه بر فکر ویرمکه چالشمقدر .

حرز . شعر ديديكمز وقت يرينه كوره معناى طبيعيسنى ياخود معناى عرفيسنى قصد ايده بيليرز .

آيات و احاديث شريفه ذاتاً مستثنادر . بونلرى ادبياتدن عد ايتمك هيچ بر اديبك حقيله تقديرينه مقتدر اوله ميه جغى علويت مقدسه لرينى تبجيل ايتمه مك ديمك اوله جغى جهتله مغاير ادبدر . بناءً عليه « آيات و احاديث مادامكه اك بليغ سوزلردندر . تعريفكزه نظراً بونلره ده شعر دينلمك لازم كلير » اعتراضى وارد اوله ماز . حتى شعرى « موزون ، مقفى سوز » ديه تعريف ايدنلرك اوزانه موافق اوله رق ورود ايدن آيتلر ، حديثلر خارجده قالمق اوزره تعريفه علاوه ايتدكلرى « قصده مقارن اوله رق سويلنيلن » قيدى بى لزوم كورينور . چونكه آنلرك تعريف ايتمك ايستدكلرى شعر البته ادبيات مفهومندن خارج دكلدر . آيات و احاديث ايسه اوزانه موافق اولسون اولمسون بو مفهومك داخلنده تصور اولنمقدن متعاليدر .

او مقدس سوزلر برطاقم معاليدركه ادبيات آنلردن نه درجه اقتباس ايدرسه اودرجه تعالى ايدر . هيچ تعالى ايدن شى ايله آنى متعالى ايدن شى بر اولورمى ؟ مضى باشقه . مستضى ينه باشقه در . مهر ايله ماهى مساويمى كوره جكز ؟

آيات و احاديثى نصل ادبياتدن عد ايده لم ؟ ابلغ الانبيايه شاعر ديمك ايستينلرك قولنى تنظيرمى ايده جكز ؟

ظنمزه كوره بو افاداتدن سوزك قسم عاليسى ديمك اولان

ادبيات ايله ادبياتك قسم اعلاسى ديمك اولان شعرك ماهيتلرى آكلاشلديغى كبى اديب ، شاعر عنوانلرينك ده كيملره ويرلمسى لازم كله جكى تبين ايتدى .

بونكله برابر « شعر نه در ؟ » سؤالنه « اك بليغ سوزلردر » جوابى كافى كوريله بيليرسه ده « ادبيات نه در ؟ » سؤالنه يالكز « بليغ سوزلردر » جوابى كفايت ايتمز . ادبيات دينلنجه باشقه برمعنى دها آكلاشيليركه اوده « بليغ سوزلر تأليفى ايچون طوتيلان اصول » در . بوحالده ادبيات عنوان فن اولمش اولور .

ديمك اوليوركه بواصوله موافق اولمق اوزره يازلمش بر مكتوبى ادبياتدن عد ايده بيله جكمز كبى ينه بواصولى معرف اولمق اوزره يازلمش بركتابى ده ادبياتدن عد ايده بيله جكز .

انتهاى بند

شو بندك خلاصة الخلاصه سى ديمك اولان « سوز بليغ اولمدقجه شعر اوله ماز ، حتى ادبياتدن معدود اوله ماز » حكمنك حقيقتى آكلاشلمق اوزره بوراده (بلاغت) دن بحث ايدلمك اقتضا ايدييور :

اول امرده ديه لم كه :

بلاغت

بلاغت برصفتدركه آنكله ماهيتلرى مختلف ايكى شى اتصاف ايدر :

— كلام .

— متكلم .

کلام ایله متکلمك ماهیتلرنده کی اختلاف صفتك متصفلردن هربرینه کوره ایکی صورت مختلفه‌ده تجلی ایتمسنی ایجاب ایلدیکندن علی الاطلاق ، یعنی تعیین تجلیگاه ایتمکسزین بلاغتی حقیله تعریف ایتمك ممکن اوله‌ماز . آنك ایچون « کلامده بلاغت » ویا « متکلمده بلاغت » دیه تعیین تجلیگاه ایله ایکی درلو تعریف اولنور .

کلامده بلاغت
متکلمده بلاغت

کلامده بلاغت فصیح اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولمسیله ، متکلمده ایسه کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمسیله تحقق ایدر .

(بلیغ) بلاغتله متصف دیمك اولدیغنه کوره هم کلامه هم متکلمه وصف اوله‌بیلیر . (نظم بلیغ ، قصیدهٔ بلیغه ، خطیب بلیغ ، ادیبهٔ بلیغه) کبی تعبیرات قوللانیلیر .

مقتضای حال
مقتضای مقام
اعتبار مناسب

حالك اقتضا ایتدیکی صورت دیمك اولان (مقتضای حال) تعبیرینه بدل (مقتضای مقام) و (اعتبار مناسب) تعبیرلری دخی استعمال اولنه بیلیر . جمعلرنده (مقتضیات احوال ، مقتضیات مقامات ، اعتبارات مناسبه) دینیلیر .

(حال) تعبیرینه دقت ایده‌لم : حالده بولنه‌جق تنوعات نه‌ده بولنه‌بیلیر ؟ انفس و آفاقده مشاهده ایدلمکده اولان بونجه کیفیات رنکارنکك هر بری برحالدر . هر حالك مقتضاسی اولور . هر مقتضایه کوره‌ده سوز بولنور . حال تجلیات آلهیه قدر متنوعدر . مقتضاده اویله . سوزده اویله .

سوزك کافهٔ مزیاتی مفهومنده مندرج اولان بلاغتك مدار

وجودی مقتضای حاله مطابقدر . آندن محروم اولان سوزده فصاحت بولنسه‌ده بلاغت بولنماز .

سوزك درجات بلاغتی مقتضای حاله مطابقتك درجاتیله متناسب اولور . برحالك مقتضاسنه مطابق برقاچ درلو سوز بولنه‌بیلیر . بونلردن هانکیسی مقتضایه اکزیاده مطابقت ایدرسه اوابلغ عد اولنور .

مقتضای حال دیدیکمز شیئك تیاترو طرزنده یازیلان آثار ادبیه‌ده دخی بیوك اهمیتی واردر . اشخاص وقعه‌یی نوبت بنوبت انطاق ایده‌جك اولان تیاترو مؤلفی بونلردن هر برینه مقتضای حاله مطابق اوله‌رق سوز سویلتملیدرکه بلیغانه براثر یازلمش اوله بیلسون . (استعارهٔ لسان) مبحثنده بورالره دائر ایضاحات ویریله جکدر .

جزئی ملاحظه ایله ، کوزه‌دیلیرکه سوزده طبیعیلك دینیلن مزیت دخی مقتضای حاله مطابقت سایه سنده حصول بولور .

« مقتضای حال مقتضای حال مخاطب دیمکدر » دینلر خطا ایدرلر . متکلمك حالی یوقمی ؟ اویله برادعاده بولنمق کندینی اونوتمق قبیلندن اولمازمی ؟ یوقاریده « انفس و آفاقده مشاهده ایدلمکده اولان بونجه کیفیات رنکارنکك هربری برحالدر » دیه اشارت ایتدیکمز وجه‌ایله حالك تعمیمی واجبدر . انسان یالکز مخاطبك حالنه کوره‌می سوز سویلر ؟ کندی حالمزی تصویر ایتمیه‌جکمی یز ؟ مثلا قلبنك بعض حسیات شدیده‌یه مغلوب اولدیغی

کورن برشاعر فریاد ایدر . اوفریاد آنك حسب حالیدر . باشقه‌سنك حالنی دوشونمکه وقتی بوله‌بیلیر ؟ عجبا فضولی نشیدهٔ آتیه‌یی یازارکن کیمك حالنی خاطرینه کتیرمشدر ؟ :

دوست بی پروا، فلك بی رحم، دوران بی سکون
دردچوق، همدرد یوق، دشمن قوی، طالع زبون

سایهٔ امید زائل، آفتاب شوق کرم
رتبهٔ ادبار عالی، پایهٔ تدبیر دون

عقل دون همت، صدای طعنه یر یردن بلند
بخت کم شفقت، بلای عشق کون کوندن فزون

بن غریب ملك، راه وصل پرتشویش ومکر
بن حریف ساده لوح ودهر پر نقش فسون

هر سهی قدجلوه‌سی برسیل طوفان بلا
هر هلال ابرو قاشی برسر خط مشق جنون

یلده برك لاله تك تمکین دانش بی ثبات
صوده عکس سروتك تأثیر دولت واژکون

سرحد مطلوب پر محنت طریق امتحان
منزل مقصود پر آسیب راه آزمون

شاهد مقصد نوای چنك تك پرده نشین
ساغر عشرت حباب صاف صهبا تك نکون

تفرقه حاصل، طریق ملك جمعیت مخوف
آه بیلمم نیلیم یوق بر موافق رهنمون

بویله سوزلر غیر اختیاری آهلر کبیدر . بردرجه‌یه قدر یالکز صاحبنك حالنی معرف اولور. کیمسه‌یه برشی دیمك ایچون یازلماز .

(آتشپاره)ده مندرج اولان (فریاد) سرلوحه‌لی منظومه‌نك شو پارچه‌لری‌ده اولدقجه حالمزه موافقدر :

وولقانمیسین ای دل هوا خواه
آتشکده اولدی سینه سندن

طورماز نه یانارسین الله الله
یاندم سنی شعله بار ایدندن

§

برشعله مزاج دلفروزك
نار هوسیله مشتعلسین

افکار شبك، خیال روزك
بردر، هپ آنکله مشتغلسین

§

اولمه‌کده کهی نهان، اولورسین
صبرك طوتیشنجه آتش افشان

یان، طورمه‌که برزمان اولورسین
منظور حقیقت آشنایان

§

ای لمعهٔ خوش بروز سنسین
تو آتشی دودمان عشقك

ای برق جهانفروز سنسین
مشعلکشی کاروان عشقك.

§

حیرتده بوعشق بی سکوندن
اك جاذبه‌لی بتانی شهرك.

خشیتده بو جذبهٔ الجنوندن
اكجذبه‌لی عاشقانی دهرك.

§

بیلمم نه دیسه‌م که ایتسه ایما
حال دل حسرت آزمانی،

بر حالده در که ایلر ابکا
بر کریه ایله بیك آشنایی.

§

بولسه‌م اوسوزی که ایتسه ابقا
دنیاده بولندیغم زمانی.

اخلاف کزین ایدردی ایفا
دمبسته‌سی اولدیغم فغانی.

بونکله برابر «سوزی مخاطبك حالنه کوره سویلملی» قضیه‌سی ده بر دستور ادبیدر. ذاتاً بوصورتك التزامی برعاقل ایچون طبیعیدر. مثلا برجاهله سویلنیله‌جك سوز برعالمه سویلنلمز. سویلنیلیر، فقط برنکته‌یه مبنی اولمق شرطیله.

برنکته‌یه مبنی دیمك مقتضای حاله مطابق دیمکدر. نکته‌سز سوز مقتضای حاله مطابق اولمیه‌جغندن بی لزوم صاییلیر.

بعض قدما مخاطبده اوچ حال بولور:

— خلوّ ذهن.
— تردد.
— انکار.

دیرلرکه:

— کلام بوحاللره مناسب برر صورتده سوق اولنور. برنجیسنه کوره «ابتدائی»، ایکنجیسنه کوره «طلبی»، اوچنجیسنه کوره «انکاری» وصفنی آلیر. مخاطبك برخالی الذهن یاخود برمتردد ویا برمنکر اولمسنه کوره سویلنیلن سوزه «کلام ابتدائی» یاخود «کلام طلبی» ویا «کلام انکاری» عنوانی ویریلیر. جملرنده «ابتدائیات، طلبیات، انکاریات» تعبیرلری قوللانیلیر. ابتدائیاتده — مخاطبده تردد وانکار حاللرندن هیچ بری بولنمیه‌جغی جهتله — اکثریا تأکیده احتیاج مس ایتمز. ساده صورتده افادهٔ مرام ایدیلیر. یالکز مخاطب تقریر ایدیلن مسئله‌یی آکلایه‌مدیغی صورتده تأکیده مراجعت اولنور. طلبیاتده سادەلکك محافظه‌سی جائز اولمقله برابر — ترددی قطعیاً ازاله ایچون — تأکید مستحسن کوریلور. انکار یاتده ایسه — مقصد انکاری اقراره تحویل اوله‌جغندن — تأکید وجوب تحتنده بولنور»

ظن عاجزانه‌مزه کوره بویله شیلر فن بلاغتك الك ساده مسائلندندر.

(مجموعهٔ معلم) ده بو اوچ درلو سوزه مثال اولمق اوزره:

حق پرستم عرض اخلاص ایتدیکم درگاه بر
بر نفس توحیددن آیرلدم الله بر

بیتنك مصراع ثانیسنی :

— توحیددن آیرلدم.
— برنفس توحیددن آیرلدم.
— برنفس توحیددن آیرلدم الله بر.

صورتلرنده کوستره رك « بو مصراعلردن برنجیسی — تأکیددن خالی اولدیغندن — ابتدائی وطلبی یه ، ایکنجیسی — « برنفس » ایله مؤکد بولندیغندن — طلبی وانکاری یه ، اوچنجیسی — « بر نفس » دن باشقه « الله بر » ایله‌ده تأکید اولندیغندن — یالکز انکاری یه مثال اوله بیلیر » دیمش ایدك .

اوت ، اوله‌بیلیر . فقط اعتراف ایده‌لم که بز او بیتی (خلاصة الاخلاص) نامنده‌کی رساله جکك ظهرینه یازدیغمز وقت توحیددن آیرلدیغمزی انکار ایتمش برشخصك ولو خیالاً اولسون قارشیسنده بولنمیور ایدك . حقیقتده او بیت مخاطبی اولمیان وجدانیاتدندر . آنی اخلاص شریف تفسیرینه متعلق سکز اون صحیفه یازی یازمقدن عبارت اولان حال سویلتمش ایدی .

بحثی تنویع ایده‌لم :

بالاده‌کی افاداتدن آکلاشلدیغنه کوره بلاغت کلامه نظراً :

— فصیح اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولمق .

طرزنده ، متکلمه نظراً :

— کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمق .

یولنده تعریف ایدلمك لازم کلیور .

بلاغتك حاوی اولدیغی معانی‌یی بیلمش اولمق ایچون بو ایکی تعریفی کورمك کافیمی ؟ دکل .

کلامده بلاغت ، متکلمده بلاغت دیدیکمز کبی برده « فن بلاغت » دیورز . دیمك که بلاغت برفن . سائر فنلر کبی بودخی تعریف ایستر . « فن بلاغت نه‌در ؟ » سؤالنه جواب اوله‌رق یوقاریکی تعریفلردن هرهانکیسنی اوقویه‌جق اولسه‌ق موافق دوشمدیکنی کوررز . چونکه فن بلاغت نه کلامك فصیح اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولمسیدر ، نه‌ده متکلمك کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمسیدر .

« فن بلاغت نه‌در ؟ » سؤالنه شو جوابی ویره بیلیرز :

— بلیغ سوزلر تألیفی ایچون اساتذه طرفندن طوتیلان اصولدر .

اصول دیدیکمز شیلر لسانمزك بلاغت کتابلرنده موضحاً مندرج اولمسی لازم کلن برطاقم مسائلدن عبارتدر . ایشته بونلرك هیئت مجموعه‌سنه « فن بلاغت » دینیلیر .

بو اصولی اوکرنمش فرض ایده‌جکمز هرشخصك کرك ذاتنده کرك کلامنه بلیغ دیمك اقتضا ایتمیه‌جکنی آکلامق ایچون اتعابه

ذهن ایتمك لازم کلمز. نیجه آدملر اوله بیلیرکه ذکر اولنان اصولی تماميله اوکرنسه‌لر، حتی باشقه‌لرینه اوکرتسه‌لر نه‌کندیلری، نه‌ده سوزلری بحق بلیغ اطلاقنه لایق اولماز. آنك ایچون بعض بلغا دیرلرکه:

— انسان بلیغ اولمق ایچون بلیغ اولمق اوزره طوغمق شرط اقدمدر.

هرملکه‌نك حسن تحصیلی قابلیته موقوف دکلمیدر؟ قابلیتی مساعد اولمیان بر آدم فن بلاغت دینیلن اصولی ولو احاطه صورتیله اولسون اوکرنمکله نصل بلیغ اوله بیلسون؟ فن بلاغت آکا تعدادی غیر قابل اولان مقتضیات احوالی برر برر تصویر وتعریفمی ایده‌جك؟ بر ایکی نمونه کوسترر. باقیسنی استعداده براقیر. فرض ایده‌لم که مقتضیات احوالی برر برر تصویر وتعریف ایتسون؛ اولمیه‌جق اولان ینه اولماز. بر یسنه «فلان یرده شو سوزی شو ادا ایله سویلیه‌جکسین» دیه بر سوز تعلیم ایدلسه مستعد اولمدیغی تقدیرده مطلوب وجه ایله سویلیه بیلیرمی؟

«اویله ایسه قابلیتی مساعد اولمیان بر آدم نیچون بو فنی تحصیله قالقشسون؟» دینیلیرسه شویله جواب ویریلیر:

— هیچ اولمازسه حال طبیعیسی دکشدیرر. آنك برقاچ قات فوقنه چیقار. فنك اصطلاحاتندن خبردار اولور. بلاغتله سویلنیلن سوزلری بر درجه‌یه قدر اولسون تقدیر ایدر. برچوق فوائد قازانیر».

برده شوراسنی دوشونه‌لم:

«بلیغ سوزلر تألیفی ایچون اساتذه طرفندن طوتیلان اصول» دیدیکمز شیلرك قابلیتی مساعد اولمیانلره کوره خارجه تطبیقی ممکن اوله‌میه‌جق دیمك اولور. بونکله برابر ذکر اولنان اصوله فن بلاغت دینیلیور. برده بو اصوله تطبیقاً سوز سویلر برذات، بر بلیغ تصور ایده‌لم. آنده فعلاً تجلی ایدن او حالت نه‌در؟ ینه نقطهٔ نظر دکشدی. «فلان بلاغتله سوز سویلر» دیيورز. نه دیمك ایستیورز؟ بو کیفیت متکلمده بلاغت دیدیکمز شیمیدر؟ «کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمق» دیدیکمز کیفیت شخص بلیغده فعلاً تجلی ایدن او حالتمیدر؟ البته دکل. اویله ایسه «فن بلاغت نه‌در؟» سؤالنه بزده شو جوابی ویرملی یز:

— فصاحتله مقتضای حاله مطابق اوله‌رق سوز سویلمك فنیدر.

یوقاریدن بزی سرد اولنان ملاحظات کوز اوکنده جمع ایدیلنجه کوریلورکه بلاغت دینلدیکی وقت ذهنه درت درلو فکر وارد اولور:

— کلامده صفت اولمق اعتباریله بلاغت.
— متکلمده ملکه اولمق اعتباریله بلاغت.
— اصول مخصوصه‌دن عبارت اولمق اعتباریله بلاغت.
— متکلمده فعلاً تجلی ایتمك اعتباریله بلاغت.

برنجی یه مثال:

شو منظومه‌ده بلاغت موجوددر.

ايكنجى يه مثال :

شو دات بلاغتى حائزدر .

اوچنجى يه مثال :

بو افنديلر بلاغت اوقويورلر .

دردنجى يه مثال :

او خطيبك كمال بلاغتنه حيران اولمش ايدم .

متكلمده بلاغت (ذوق) دينيلن قوۀ معنويه‌نك وجوديله حصوله كلير . ابن خلدونك دولتلو جودت پاشا حضرتلرى طرفندن ترجمه بيوريلان ذوقه دائر مقالهٔ حكيمانه‌سى لسان عربى يه متعلق اولمقله برابر هر لسانه تطبيق اولنه بيله‌جكندن بروجه آتى خلاصةً درج اولنور :

ذوق

ذوق (ذوق) لفظى علماى بيان بيننده متداولدر . معناسى لسانده بلاغت ملكه‌سنك حصوليدر . بلاغت دخى كلام عربده مرعى اولان خواص تراكيبه رعايت نتيجه‌سى اوله‌رق كلامك مقتضاى حاله مطابق اولمسندن عبارتدر . عربجه تكلم ايدن برمتكلم بليغ عربك اساليب و اصول مخاطباتى اوزره مفيد اولان هيئتى تحرى ايده‌رك كلامنى او وجه ايله ترتيب ايلر . كثرت اشتغال ايله بودرجه‌يه واصل اولنجه كنديسنه ملكه كلدرك سهولتله ترتيب كلام ايدر ، عربك مسلك بلاغتندن باشقه بر طرفه صاپمق احتمالى قالماز . بو مسلكه اويماز برتركيب ايشتسه ادنى فكر ايله ، بلكه

بلا فكر مجرد ملكه‌سى اقتضاسيله بالاستقباح آندن تبرى ايلر . زيرا ملكات راسخ اولنجه طبيعت كبى اولور . احوال ملكاتى بيلمين غافللر «عرب ايچون اعراب و بلاغتجه صوابده بولنمق برامر طبيعيدر» ديرلر . حقيقت حال ايسه او يله دكلدر . عربك تكلمى تمكن ايتمش ملكهٔ لسانيه اولديغندن وهلةً طبيعت كبى كورينور . بو ملكه ممارسه و سمعده تكرر و خواص تراكيبى تفطن ايله حاصل اولور ، فن لسان اصحابنك استنباط ايتمش اولدقلرى قوانينى بيلمكله حصوله كلمز . زيرا بو قوانين آنجق معرفت لسانى افاده ايدر . ملكه‌نك بالفعل محلنده حصولنى مفيد اولماز . الحاصل : لسانده حصوله كلن ملكهٔ بلاغت متكلم بليغى كلام عربده واقع تراكيبه موافق صورتده حسن ترتيب كلام طريقنه ارشاد ايدر ، برحالده كه كنديسى بو يولدن عدول ايتمك ايستسه ايده‌مز . بويله خلاف مألوف اولان طريقه ذهاب خصوصنده لسان وملكه‌سى كنديسنه موافقت ايتمز . عربك طرز بلاغتنه مخالف بر كلام ايشتسه درحال مألوف اولديغى كلام عربدن اولمديغنى بيلوب آندن اعراض ايدر . مع ذلك اكثريا بو بابده قوانين نحويه و بيانيه اصحابنك اصولى اوزره دليل اقامه‌سندن عاجز اولور . چونكه آنلرك مسلكى بالاستقرا حاصل اولان قوانين ايله استدلالدر . بونك علمى ايسه وجه مشروح اوزره ممارسه ايله حاصل اولمه بر امر وجدانيدر . صبيان عربدن كندى ايچلرنده نشأت ايله تربيه اولنمش بر صبى آنلرك

لغتنی اخذ وتعلم ایلر . اعراب وبلاغتده آنلره تمامی تمامنه تقلید ایده‌رك درجهٔ غایه‌یه واصل اولور . حال بوكه علم قانونیدن هیچ برشی بیلمز . كندیسنده بو كیفیت آنجق ملكه ایله حصوله كلمش بولنور . كذلك عربك اشعار و منشأتنی حفظ ایده‌رك ایچلرنده نشوونما بولمش برآدم مرتبه‌سنه كلنجه‌یه قدر بومسلكده دوام ایدن كیمسه‌ده دخی او ملكه حاصل اولور . اما قوانینی بیلمكله بو كیفیت حاصل ایدیله‌مز . ایشته شو ملكه‌یه راسخ اولدیغی حالده اصحاب فن بیانك مصطلحی اولان (ذوق) اسمی استعاره اولنمشدر . ذوق فی‌الاصل بر نوع طعمی ادراك دیمكدر . طعم لسان ایله ادراك اولندیغی كبی بو ملكه دخی لسانده وجدانی بر كیفیت اولدیغندن آكا ذوق دینلمشدر .

بو مقدمات معلوم اولنجه شوده مجزوم اولمق لازم كلیر كه مشرقده فرس ، روم وترك ، مغربده بر بر كبی عرب لسانته دخیل واهل لسان ایله اختلاطلرندن طولایی اولسان ایله تكلمه مضطر اولان اعاجك بو ملكه‌دن نصیبلری قاصر اوله جغندن دیدیكمز ذوق آنلرده حاصل اولماز . چونكه بونلرك محصول عملری عمرلرینك بر مقداری مرور ولسانلرنده بر ملكهٔ دیكر ، یعنی كندی لغتلری ملكه‌سی سبق ایتدكدن صكره اهل امصارك محاورا- تنده متداول اولان الفاظ وعباراته محتاج اولدقلری جهتله آنلری اوكرنمك دیمكدر . حال بوكه اهل امصارده‌كی ملكه باشقه‌در . مطلوب اولان ملكهٔ لسان دكلدر . بو ملكه‌نك احكامنی كتابلرده

مسطور اولان قوانیندن اوكرنمك دخی برمنوال سابق تحصیل ملكه دیمك اوله‌ماز . بو ملكه آنجق ممارسه ایله حصوله كلیر . « سیبویه ، فارسی ، زمخشری وبونلره مماثل اولان فحول علمای لسان عجم اولدقلری حالده آنلرده بو ملكه حاصل اولمشدر » خاطره‌سی وارد اولور ایسه جواباً دیرز كه :

— بو قبیلدن اولان فحول آنجق نسباً عجمدر . نشأت وتربیتلری عرب ایچنده واقع اولمشدر . بو وجه ایله كلامك بر مرتبه‌سنه واصل اولمشلردر كه آندن اوته‌سی اوله‌ماز . آنلر مبدأ نشأتلرینه نظراً كوچك عرب چوجقلری مثابه‌سنده ایدیلر . لغتك كنهنه واقف اوله‌رق اهل لغتدن معدود اولدیلر . نسباً عجم ایسه‌لرده كلاماً عجم دكل ایدیلر . ملتی مبادیسنده ، لغتی شبابنده بولدیلر كه آثار ملكه هنوز زائل اولمامش ایدی . ممارسه و مدارسه‌یه مواظبتله لسانك غایتنه واصل اولدیلر »

شمدیكی حالده اعاجدن بری شهرلرده اهل لسان ایله اختلاط ایتسه عربیدن مقصود اولان ملكه‌یی زائل اولمش بوله‌رق برباشقه ملكه حصوله كلمش اولدیغنی كورر . فرض ایده‌لم كه ملكهٔ مطلوبه‌یی تحصیل ایچون ممارسه ومدارسه ایله اشتغال ایتسون ، ینه او ملكه‌نك حصول بولدیغی پك نادر اولور . چونكه یوقاریده دیدیكمز وجه ایله محلنده دیكر بر ملكه سبق ایتمش اولان ملكه حاصل اولسه بیله ناقص قالیر . نسباً عجم اولان بر شخص لسان عجم ایله اختلاطدن بتون بتون سالم اولدیغی

حالده ممارسه ومدارسه ايله بو ملكه‌يى تحصيله سعى ايتسه آنده بو ملكه حاصل اوله بيلير . لكن بوده نادراتدندر . قوانين بيانيه‌يى تعلم ايدنلردن بعضلرى بو ذوقك كنديلرنده وجودينى ادعا ايدرلر . بو ايسه غلط ويا مغالطه‌در . كنديلرنده حاصل اولان آنجق قوانين بيانيه ملكه‌سيدر . عباره ملكه‌سى دكلدر .

انتهاى مقاله

ابن خلدونك بو مقاله‌ده تعريف ايتديكى ذوقك لسانمزده حاصل ايديله‌جك ذوقه تطبيق خصوصنى اصحاب مطالعه‌يه حواله ايلرز .

محتاج ايضاح اولمديغى اوزره بر لسانده آكا انتسابى اولانلرك حاصل ايده‌جكلرى ذوق متساوى اوله‌ماز . متفاوت اولور . ايشته بونك ايچوندركه ذوقك اك عالى عد اولنان درجه‌سنه **ذوق سليم** (ذوق سليم) عنوانى تخصيص ايدلمشدر . بونك مادوننده بولنه‌جق ذوقلر سلامت كامله‌يى حائز اولميه‌جقلرندن آنلر (سليم) ايله توصيفه شايان كورلمه‌مشدر . ذوقده‌كى سليملك خاصهٔ جليله‌سنه **سلامت ذوق** (سلامت ذوق) نامى ويريليو . بلاغتده متعلق اولان مزياتك كافه‌سى بو تعبيرك تحتنده مندرجدر .

سلامت حس برده (سلامت حس) وار . اوده اساساً پك زياده مهمدر . حتى سلامت حس اولمدقجه سلامت ذوق تصور بيله اولنه‌ماز .

بالاده ديمش ايدك كه :

ـــ متكلمده بلاغت ذوق دينيلن قوهٔ معنويه‌نك وجوديله حصوله كلير .

شدى‌ده ديرزكه :

ـــ ذوق دينيلن قوهٔ معنويه سلامت حس دينيلن موهبهٔ فطريه‌نك وجوديله حصوله كلير .

ايشته يوقاريده كوستريلن :

ـ انسان بليغ اولمق ايچون بليغ اولمق اوزره طوغمق شرط اقدمدر .

سوزينك مآلى بودر .

سلامت ذوقده علوم لسانيه تحصيلنك برقاچ درجه‌يه قدر دخلى اولمق طبيعيدر. سلامت حسده ايسه حكم (خلقت سليمه) تعبير اولنان ممتاز يارادليشك مظهريت علويه‌سنكدر .

دقت ايدلسه (طبيعت شعريه) دينيلن مزيتك دخى سلامت حسدن تولد ايتديكى آكلاشيلير . حسنده سلامت اولميان بر آدمده اومزيت بولنه‌ميه‌جغندن طبيعى اوله‌رق موزون سوز سويليه‌ميه‌جكى ، حتى سويلسه‌ده فرقنده اوله‌ميه‌جغى كبى اوزان شعريه‌ده‌كى آهنكدن دخى طبيعت شعريه اصحابى قدر ذوقياب اوله‌ماز . آكا كوره موزون غير موزون بردر دينيله بيلير . مثلا فضولينك ، نديمك :

نا ملايم لهجه‌سى موزونى ناموزون ايدر

و :

ناسخنورِ مصرع موزونى ناموزون اوقور

مصراعلرینی اوقویه‌جق اولسه مضمونلرینك صدقه نقشنی اشهاد ایتمش اولور .

بو بر عجیبهٔ خلقتدرکه (اعوجاج طبیعت) نامیله یاداولنور .

اعوجاج طبیعتك درکاتی واردر . آنفاً تعریف ایتدیکمز درکه الك آشاغیسیدرکه اعوجاج کلیدر . اوبرحالدرکه عروض اوقومق، اشعار مطالعه ایتمك کبی تدبیرلرله تحولی ممکن اولماز . فن عروضك موجدی عد اولنان امام خلیلك بوفنی کندیسندن اخذ ایتمك اوزره نزدینه دوامه باشلایان واعوجاج کلی اصحابندن اولدیغی ایچون مشار الیهك جانی صیقمقده صوك درجه‌یه واران برذاته شاعرانه براستثقال اولمق اوزه :

اذالم تستطع شیئاً فدعه
وجاوزه الی ما تستطیع

بیتنی تقطیع ایتمسنی تکلیف ایلدیکی مشهوردر .

بویله ذاتلرك عروض اوکرتمك آرزوسنده بولنملری شایان تعیب کورلمسه بجادر . انسان برشاعر بلیغ اولمغی البته ایستر . شوقدر وارکه عروض اوقومقله ، حتی اوقوتمقله کیمسه شاعر اولمامشدر .

(مدرسه‌خاطره‌لری) مندرجاتندن اولان (مصحح)فقره‌سی درخاطر ایدیلیرسه براعوجاج مثالی کورلمش اولور . مصحح دیدیکمز آدم :

کیم ایدردی آرزو محبوب اصفر وصلنی [*]
عاشقه زرسزجه رام اولسیدی سیم اندامل

بیتنی تدقیق ایتدیکی صیره‌ده مصراع اولی تصحیحاً :

کیم ایدردی آرزو محبوب اصفر وصلك سنك

شکلنه قویمش ایدی .

بوندن بر ایکی سنه مقدم ضیا پاشانك :

ایستر ایسك آکلامق جهانی
اوکرنملی اوروپا لسانی

بیتنی تحریف ایله :

بیلك ایسترسه‌ك جهانی
اوکرن اجنبی لسانی

صورتنده و « ظن ایتمه‌که جوابسزقالیرسین ، بزدن‌بویله آفرینلر آلیرسین» عباره‌سنی بیت ظنیله :

ظن ایتمه‌که جوابسز قالیرسین
بزدن بویله آفرینلر آلیرسین

هیئتنده یازانلردخی کورلمش ایدی .

اعوجاج طبیعت اصحابندن برطاقی‌ده واردرکه کاه‌صوابده، ـ اده بولنورلر . مثلا درت بیتلی برقطعه سویلسه‌لر بش مصراعی موزون اولورسه اوچ مصراعی ناموزون دوشر .

[*] « محبوب اصفر » بر تعبیراصطلاحیدرکه آلتونه‌اطلاق اولنور .

بونلر توغل ايله بردرجه‌يه قدر تصحيح طبيعت ايده بيليرلر .

بوخصوصده حكم قوميت دخی نظر دقته آلنمليدر . اقوام اسلاميه‌نك اك مشهورلرندن اولان ولسانلری اسلام ادبياتنك مدار بقاسی بولنان عرب ، عجم ، ترك قوملری ملةً متحد اولدقلری حالده خلقةً برا اولمدقلرندن طبيعتلرنده اوزان شعريه‌يه تمايل مسئله‌سنده آز چوق اختلاف موجوددر . عربك بعض بحوری ، خصوصيله فروع بحوردن اولان برچوق اوزانی عجمك ، تركك طبيعتنه توافق ايتمز . حتی عبيدزاكانی كبی لغات هزليه جمع ايتمش اولان برعجم لطائفپردازی ديمش كه :

— النا موزون = شعر عربی .

شونلرده اوذاتك تعريفاتندر :

— الشاعر = دزد سخن .

— العروض = اندازهٔ طبع سقيم .

عبيدزاكانی ايسه شاعری شويله تعريف ايدر :

— الشاعر = طامع خود پسند .

بونك ايچوندركه عجمده عروض مخصوص اتخاذ ايدلمشدر . بز ايسه اكثر اوزان عجم طبيعتمزه موافق كلديكندن آيريجه عروض اتخاذينه حاجت كورميه‌رك عجم عروضنی قبول ايتمشزدر . بونكله برابر شوراسی انودلمامليكه المزده بولنان عجم عروضنك برترك عروضی شكلنه افراغی ايچون طبيعتمزه تماميله توافق ايده‌جك صورتده حسن تنقيحی لازمه‌دندر .

مقتضای قوميتك خارجنده چيقيله‌رق عربه ياخود عجمه مخصوص اولمق لازم كلن بعض اوزان اوزره تركجه شعر تنظيمی داعيه‌سنه دوشيلورسه بيهوده اختيار كلفت ايدلمش اولور . مثلا عربك بحر بسيطی اوزره سويلنلمش برشعر بليغ عربی ارباب ذوقه رقص آور اوله‌جق بر آهنك لطيفی حائز بولنور . از جمله امام بوصيرينك قصيدهٔ برده‌سی بويله‌در . حال بوكه او بحرده تركجه شعر سويلنيله‌جك اولسه لسانمزده او آهنكه عربی كبی استعداد اولمديغندن كلفت حس اولنور . لطافت ايسه كلفت ايله اجتماع ايتمز . آثار اسلاف آره‌سنده تركجه يازلمش برخيلی قصيدهٔ برده تخميسلری كورپورز . هانكيسنی لذتله اوقويه بيليور ؟ ذاتاً عربی برشعری تركجه ايله تخميس ايتمكده نه‌معنی واردر ؟ مقصد قصيدهٔ مباره‌كه‌دن استسعاد ايسه آنی اوقوملی ، آكلاملی ، ذوقنه وارملی ، ازبرله‌ملی . يانه برطاقم لزومسز تركجه سوزلر قاتمق مذهب عشاقده حرمتسزلك عد اولنور . بركره (توسل) صاحبنك شوتخميسه باقكز ! :

چيقارميوب درد دلدن مسالك حرمی
هميشه ياد ايدوب احباب يار محترمی
عجب بوكريهٔ حسرتبو اشك دمبدمی
امن تذكر جيران بذی سلم
مزجت دمعاً جری من مقلة بدم

اويمشمی ؟

مع مافیه بویله اثرلرك اصحاب اقتدار طرفندن ینه غربی ایله تخمیس ایدلمسنهٔ برشی دینیله‌مه‌مك طبیعیدر .

مرقص
مطرب
مقبول
مسموع
متروك

فن بلاغت اربابندن بعضلری شعری (مرقص ، مطرب ، مقبول ، مسموع ، متروك) نامله‌یله بش قسمه تقسیم ایدرلر . مرقص انسانی رقصه کتیره‌جك درجه‌لرده لطیف اولان ، مطرب طبیعته طرب ویرن ، مقبول قبوله شایان کوریلن ، مسموع دیکله‌نیله بیلن ، متروك ترك ایدیلن طاقمیدر .

بو تقسیمی ایدنلر مثاللر ایرادیله اقسام خمسه‌نك ایضاحنه چالشمشلر ایسه‌ده طبایع مختلف اولدیغندن بر طبیعتك مرقص عد ایده‌جکی شعری دیکری مثلا مسموع عد ایده بیله‌جکی جهتله بوبابده مثال ایرادینه پك لزوم کورلمه‌ملیدر . حتی برشعرك مطلقا بوبش وصفدن بریله توصیفنه دخی احتیاج ، بلکه‌ده امکان اولمدیغی ایضاحدن مستغنی کوریلور .

اساتذه طرفندن تنظیم شعره دائر درمیان ایدیلن ملاحظاتدن بعضلرینك بوراده ایرادینی فائده‌لی عد ایلدك :

١ ــ معانی قوافی ایله یك آهنك اولملی . قافیه خاطری ایچون حسن جریان معانی‌یه خلل ویره‌جك صور افاده‌یه التفات ایدلملی . دائما الفاظ معانی‌یه تابع قیلنملی .

٢ ــ زوائد تحریرندن اجتناب ایله برابر مقصدنه ایسه تماماً افاده اولنملی . فقط بعض کره دخی تصریح مقصددن

اصحاب ذوقك انتقال ایده‌جکلری برصورتده عدول ایدلملی . مع هذا ایجاز مخل سمتنه کیدلمه‌ملی .

٣ ــ طرز افاده ممکن اولدیغی قدر تنویع ایدلملی . یکطرز اولان بیان اوصاندیریجی اولور . موسیقیده تنوع نغمات حسیاتی نه‌قدر تهییج ایدر ! حالبوکه بردوزی‌یه کیدن بر آهنك حواسی یورار ، اوصاندیرر . شعرده بویله‌در . اثنای تحریرده طرز افاده‌نك حسن تبدیلی مهارت ایستر . ماهرانه اجرا ایدیلیرسه پك لطیف اولور . مهارتکارانه اولمازسه آهنکی بتون بتون بوزار . مثلا لطائفدن عبارت کبی کورینن برمنظومه‌نك ایچنده برحقیقت کوسترمك لازم کلنجه ارائه‌نك موقع وطرزینی کوزل دوشوره بیلمك بیوجك برمعرفتدر .

٤ ــ ساده‌لك ایچنده صنعت ، صنعت ایچنده ساده‌لك ارائه‌سنه چالشملی . صنعت اجبار طبیعت شائبه‌سندن وارسته برصورتده اجرا ایدلملی . بو یولده اجرا ایدیله‌میه‌جك ایسه صنعتسز ساده‌لك ترجیح اولنملی .

٥ ــ آهنکلی ، طمطراقلی الفاظ انتخاب ایدلملی . فقط او الفاظ افاده ایدیله‌جك معانی ایله متناسب اولملی . بعضاً کوزل برشعر برکلمه ایله چرکینلشه بیلیر . الفاظ آهنکلی ، طمطراقلی اولوب‌ده معانی عادی اولورسه کولنج اولمغه استعداد کوسترر .

٦ ــ یازمه‌دن دوشونملی ، دوشونمه‌دن یازماملی . دوشونمکسزین

یازیلان شیلرك سر و بنی اولماز. نه قدر ایی دوشونیلورسه اوقدر ایی یازیلیر .

٧ — پر کولقدن احتراز ایتملی . آز سویلملی ، کوزل سویلملی ، چوق سویلین کوزل سویلیه‌مز .

٨ — انسان کندی شعری حقنده برمؤاخذ شدید اولملی که سائر مؤاخذلره بکندیره بیله‌جك سوز سویلمکه موفق اوله بیلسون. جهل آدمه کندی آثارینی کوزل کوستر. شعردن آکلامیانلرك تحسیننه قاپیلانلر آنلردن اجهل عد اولنور .

٩ — انسان کندنده حس ایتمدیکی برفکری ایی یازه ماز. مثلا برمرثیه حسیات ذاتیه اوزرینه مؤثر اوله‌رق یازیله‌بیلیر . ایصمارلامه مزارطاشی یازمق باشقه‌در .

١٠ — ممکن اولدیغی قدر طبیعیلکدن آیرلماملی. هرلطافتی طبیعیلکده بولملی .

مصراع — موزون برپارچه‌درکه کندیسیله بحراً متساوی دیکر موزون برپارچه‌یه مقارنتندن بربیت تشکل ایدر . مصراع

بوکلمه (مصرع) صورتنده دخی قوللانیلیر .

قرینی اولمیان ، یعنی تك اولان مصراعه (مصراع آزاده) دینیلیر . بوندن اوچ درت سنه مقدم تبسم حالنده چیقاردیلان بورسمك التنه یازدیغمز : مصراع آزاده

مضحکات دهره بن اواسه‌مده تصویرم کولر

مصراعی کبی .

قرینی ایله مناسبت معنویه‌سی اولمیوب هر بری باشقه برسوز عد اولنه‌جق صورتده واقع اولان مصراعلره دخی (آزاده) تعبیر اولنور . بودرلو آزاده مصراعلر طبیعت رکیکه اصحابی آثارنده بولنور .

مثال :

هوس زلف یار وار سرده
سرکرانم خمار وار سرده — خواجه نشأت

متین ولطیف اولان مصراعلر (برجسته) ایله توصیف ایدیلیر . برجسته

مثال :

اکرچه طبع ناچیزانه‌مده برمصرع برجسته نظمنه بیله ذره‌قدر استعداد اولمدیغنی بیلیرایسه‌مده (باقی قالان بوقبه‌ده برخوش صدا ایمش) فحواسنجه اخلافه یادکار اولمق آرزوی خالصانه‌سیله ...

ضیا پاشا

دیکر :

اکر مقصود اثرسه مصرع برجسته کافیدر
عجب حیر تده‌یم بن سد اسکندر خصوصنده — راغب پاشا

(برجسته) وصفی مصراعه مخصوص دکلدر . عمومیت اوزره اشعار وافکار حقنده استعمال اولنه‌بیلیر .

مثال :

اشعارى لطيف ليك آزدى
بر برجسته قصيده يازدى ضيا پاشا

ديكر :

تنقيح ايدر سوزى او دانا
برجسته‌در آنده لفظ ومعنا وله

يازمقده اولديغمز لغت كتابنده شويله ديمش ايدك :

— برجسته تعبيرى اكثريا اشعار وافكار حقنده قوللانيلير. مثلا (شعر برجسته ، مصراع برجسته ، فكر برجسته) دينيلير. انسان بعضاً كمال سهولتله برشعر سويلركه باشقه وقت نه‌قدر چالشسه انك كبى سويليه‌مز . كذلك بعضاً كندى كنديته ذهنه اويله بر فكر كليركه معتادك فوقنده عد اولنور . ايشته اصل (برجسته) اودرلو شعرلره ، اودرلو فكرلره دينيلير »

بيت

بيت — بروزنده اولان ايكى مصراعدن متشكل نظمدر. متحدالوزن اولميان ايكى مصراعدن تشكل ايدن نظمه بيت دينيله‌مز . مثلا روح‌البيان صاحبى اسماعيل حقينك :

نيته‌كيم شمس عزم قونيه ايدوب
ايلدى ملا جلالى ارشاد

سوزى ايكى مصراعدن متشكل ايسه‌ده مصراعلر مختلف‌الوزن

اولديغندن بيت عد اولنه‌ماز . بناءً عليه بيتك تعريفنده « ايكى مصراعدن مركب نظم » ديمك ناقص اولور .

بر بيتى تشكيل ايدن مصراعلرك يكديكرله مقفى اولمسى شرط دكلدر . مثلا :

چوقميدر اولديسه مهركدن سويدا غرق نور
سن كلدم بن ، نه‌وار اولسه‌م سراپا غرق نور

نظمى بر بيت :

شوق رؤيتدن نصل برق جهان اولماز كليم
سينه پر آتش ، نظرگاهنده سينا غرق نور

نظمى‌ده ينه بر بيتدر .

بيت القصيد

بر قصيده‌نك اك پارلاق عد اولنان بيتنه (بيت القصيد) عنوانى ويريلير . مترجم قاموس ديركه :

— بيت القصيد مبنى عليه اولان بيتدركه ابيات سائره‌دن رنكين وجودت طبعه تصادفله دلنشين اولور. نيته‌كيم ديمشلردر: قصيده‌ده براولور بيت نادر المضمون »

بيت الغزل

كذلك برغزلك اك پارلاق عد اولنان بيتنه (بيت الغزل) اطلاق اولنور .

شه بيت

(بيت الغزل) ه بدل (شاه بيت) و (شه بيت) تعبيرلرى دخى قوللانيلير .

كاظم پاشانك :

بر غزل طرح ايده‌يم لعل لبك وصفنده
اوله هر مصرع بر جسته‌سى شه بيت قصيد

بيتنه اوچ صورتله اعتراض ايدلمشدر :

اولاً — (شه بيت) ايله (بيت قصيد) آيرى آيرى ايكى تعبير اولديغى حالده بونلرى مزج ايده‌رك (شه‌بيت قصيد) ديمك يولسزدر. (شه بيت) دينيلنجه (قصيد)ك ، (بيت‌قصيد) دينيلنجه‌ده (شه)ك لزومى قالماز . مصراع :

اوله هر مصراع بر جسته‌سى بر بيت قصيد

صورتنده يازيله بيليردى .

ثانياً — مصرع برجسته (شه‌بيت) اوله‌ميه‌جغى كبى (بيت‌قصيد)ده اوله‌ماز . بيته مخصوص اولان برعنوان مصراعه نصلى ويريله بيلير؟

ثالثاً — (شه‌بيت) غزلده اولور ايسه‌ده (بيت قصيد) قصيده‌ده بولنور . حال بوكه « برغزل طرح ايده‌يم » دينيليور.

اوچنجى اعتراضه شويله جواب ويريله بيلير :

— شاعرك « طرح ايده‌يم » ديديكى غزل امام على (كرم‌الله وجهه) وصفنده كى برقصيده‌سى ميانده اولديغندن بوغزلده بولنه‌جق برجسته مصراعلرينه اوقصيده‌ده بولنه‌جغى جهتله بونلره (بيت قصيد) ديمك نابمحل اولمامش اولور.

ايكنجى اعتراضه‌ده شويله جواب ويريله‌بيلير :

— برجسته برمصراع مدحده مبالغه مقصدينه مبنى مجازاً (شه بيت) ياخود (بيت قصيد) مثابه‌سنده طوتيله‌بيلير .

برنجى اعتراضه دخى (شه) لفظنك (بيت قصيد) مفهومنى تأكيد ايچون كتيرلمش اولديغى درميان ايديله‌رك جواب ويريله بيليرسه‌ده ديكر ايكى جوابدن دها ضعيف دوشر .

تصريع — بيتك هرايكى مصراعنى قافيه‌دار قيلمقدر . اويولده يازيلان بيته (مصرع) دينيلير . اكرم بك افندينك منظومهٔ آتيه‌سنى تشكيل ايدن بيتلر هپ مصرعدر . تصريع مصرع

بويله‌ده شعر يازيله بيليريا

هيچ بردم سنسز اولمق ايسته‌مز جانم بنم ،
اولدى كويا تاب حسنك نور ايمانم بنم ،

جورك اولماز كاسر شوق فراوانم بنم ؛
راحت ايتمز محنتك كورمزسه وجدانم بنم ؛

متصل عالمده ايتسون كريه چشمانم بنم ؛
راضى‌يم يانسون مؤبد قلب سوزانم بنم ؛

موت طوتسون دامنم ، خسران كريبانم بنم ؛
ترك ايدرسه‌م عشقكى اى مهر تابانم بنم !

(ائتلاف) مبحثنده (رقت)ه مثال اوله‌رق ايراد ايدلمش اولان (صوك تشبيه) عنوانلى منظومه دخى بوقبيلدندر .

فرد — مصرع اولميان تك بيتدر . فرد

مصرع اولور ايسه (مطلع) نامنى آلير . فرده (مفرد) دخى دينيلير . حتى جمعى لازم كلنجه (افراد) ياخود (فردات) دينلميه‌رك (مفردات) تعبيرى قوللانيلير . مفرد

مفرد جالب نظر دقت برمضمونى مشتمل بولنمليدركه تحريره شايان كورلسون . يوقسه نابينك، نديمك :

نشاط وصلت ايله يارە قارشى سينه‌مزى
طورر طورر دوكرز طبل عيدكاه كبى

و :

بزمده ساز ينه مضراب اوروب ينه مطرب
سمند شوقنى چت ايتدى تازيانه ايله

مفردلرى كبى شيلر حقيقت حالده يازمغه دكمز .

مطلع — برمنظومه‌نك ايلك بيت مصرعيدر . مطلع

بوتعبير قصيده، خصوصيله غزل حقنده زياده استعمال اولنور .

على الاطلاق (مطلع) دينلديكى كبى بالاده كوستريلن معنى آكلاشيلير . قصيده وغزل آره‌لرنده تجديد كلام يوللو ايراد اولنان مصرع بيتلره دخى (مطلع) نامى ويريليرسه‌ده بونلر مرتبه‌لرينه كوره (مطلع ثانى، مطلع ثالث) طرزنده تقييد اولنور. شو حالده منظومه‌نك الك باشده‌كى مطلعنه (مطلع اول) دينلمك لازم كلير .

بردن زياده مطلعى حاوى اولان شعره قصيده ويا منظومه اعتباريله (ذات المطالع)، نظم ويا شعر اعتباريله (ذوالمطالع) تعبير اولنور . ذات المطالع ذوالمطالع

نديم :

حبذا اى تاج وتختك مايهٔ زيب وفرى
عالمك آرايشى ملكك طراز و زيورى

بيتيله مصدر اولان قصيده‌سنده طور آتى ايله تجديد مطلع ايتمشدر :

جست وجوى معنىٔ وصفكله عقل وفكر وفهم
كشت ايدركن زير وبالاى سپهرى سرسرى
راست كلدى پيك انديشه‌م بوغرا مطلعه
چرخ چارمدن اوته عرش معلادن برى
دست قهركده رخ چرخ كهن نيلوفرى
باغ لطفكده بهشت هشت برورد طرى

شوده غزل ايچون برمثال اوله‌بيلير :

فضولی‌یه پیرو اوله‌بیلیرمی‌یم ؟

ای تعالی ایلدی لجه ایلین حیران بنی
خاك پای ایتدی سکا میل علو شان بنی

خاك پایك اوله‌دن آسوده‌کی بوللز تنم
عالم بالایه سوق ایلر بو علوی جان بنی

شعله بارم ، دوردن سیر ایلسون یاران بنی
ایتدی هجران آتشی سیار بروولقان بنی

لطفنه لایق کوروب اولدرمدی جانان بنی
شمدی هر ساعت آنکچون اولدیرر هجران بنی

غمزه‌سی رؤیاده اولسون ایلسون قربان بنی
تکری حقیچون اویوت برلحظه ای افغان بنی

ویرمه ای آرام جان بیهوده زحمت تیغکه
جسمدن تجرید ایدر برجنبش مژکان بنی

دوندی برکرداب خونینه کوزمده کائنات
کردش چشمك خیالی قیلدی سرکردان بنی

دوستم دور وصالکده عجب خوشحال ایدم
باق نه حاله قویدی عهدندن دونوب دوران بنی

برمنظومه‌نك مصرع اولمیان ایلك بیته دخی (مطلع) دینیله‌بیلیر .

حسن مطلع — بر ده (حسن مطلع) تعبیری واردرکه غزلده مطلعی تعقیب ایدن بیت رنکینك عنوانیدر . شوکت فراهینك :

فلك حسن ترا ازحسن یوسف کرده کلکون تر
که رنکین ترکند شاعر زمطلع حسن مطلع را

قولنجه شاعر بو بیتی مطلعدن دها کوزل سویلمکه چالیشیر .

مقطع

مقطع — برمنظومه‌نك نهایتده اولان بیتدر .

بو تعبیر اکثریا غزل حقنده قوللانیلیر .

حسن مقطع — مطلعك آلت طرفنده‌کی بیته (حسن مطلع) دینلدیکی کبی مقطعك اوست طرفنده‌کی بیته دخی (حسن مقطع) دینیلیر . شاعر بونك‌ده حسن تنظیمنه صرف همت ایدر . مثلا یدی بیتلی برغزلده برحسن مطلع اتخاذ ایلدکدن صکره مقطعدن باشقه الده قاله‌جق درت بیتك اك کوزلنه مقطعك اوزرنده بر تعیین ایتمك دأب دیرین شعرادر .

قصیده

قصیده — مطلعی مصرع اوله‌رق اون بشدن زیاده برقافیه اوزره سویلنلمش بیتدن متشکل اولان نظمدر .

ابیات قصیده‌نك اقلی اوتوز بر ، اکثری طقسان طقوز اولور . ایکیسی اورته‌سی برمقدار اختیار ایتمك اعلادر .

(مجموعهٔ معلم) ده ملاحظهٔ آتیه درمیان ایدلمش ایدی :

قصیده اکثریا مدایح اکابری متضمن اولور . بعضاً اولنده ویا آخرینه قریب تغزل ایدیلیر . ندیم (کاپر) ردیفلی قصیده‌سنه :

ناز وشیوه بله که آغوشمه جانانه کلیر
سینه‌نی لبی بجوب تا حرم جانه کلیر

دیه برغزل ایله ابتدا ایتمشدر . نفعی :

شکر کیم بر بارکاه لطفه قیلدم انتساب

مصراعیله باشلایان قصیده‌سنك آخرینه قریب :

کوز اوجیله عاشقه‌که لطف ایدر کاهی عتاب
برسؤاله بر قوماز اول غمزهٔ حاضر جواب

مطلعلی غزل سویلمشدر . بوایکنجی صورت اکثریت اوزره دها مطبوع دوشر .

قصیده‌ده مقصده انتقال ایچون مناسبت پیدا ایدن بیته (کریز) یاخود (کریزگاه) تعبیر اولنور. ندیمك مشهور قصیدهٔ رائیه‌سنده‌کی : کریز کریزگاه

دیدی‌که برایکی بیت القصید کیم اولمش
آنکه حضرت صدر کزینه خدمتکار

بیتی کبی . بونی متعاقب مقصدی اولان ابراهیم پاشا وصفنه (جناب) ی یاخود (حضرت) ی زائد کورینن :

جناب حضرت دستور آسمان مسند
که مهر دائمه برکرد بالش زرتار

بیتیله کیرشمشدر .

قصیده‌ده اکثریا کریزدن صکره کلوب شاعرك مخلصنی

مشتمل بولنان بیته (تاج) عنوانی ویریلیر . آندن صکره دعا کلیر. نفعینك سلطان عثمان وصفنده‌کی قصیده‌سنك آشاغیده کوستریلن صوك بیتلری کبی : تاج

باشلا شمدن صکره ای نفعی دعای دولته
بردعا ایت کیم اوله حسن قبولك مظهری
ایلیه تاخسرو صاحبقران شرق وغرب
اشهب زرپالهنك صبح ایله جولانکری
حق سر افراز ایلسون رایات دین ودولتن
قنده عزم ایلرسه اولسون فتح ونصرت رهبری
ایلدکجه عزم میدان غزا اول قدم
پایمال اولسون یولنده دشمن دینك سری

انتهی

معروف اولدیغی اوزره بزده الك پارلاق قصیده سویلین شاعر نفعیدر . صکره‌دن بووادیده مشار الیه یتشمش ، حتی یاقلاشمش برشاعر کورلمه‌مشدر . برمقاله‌مزده دیدیکمز وجه ایله عصرمزده نفعی ایله الك زیاده اوغراشانلردن بری قوت طبعی ، کفایت دانشی کندیسنی بیلنلرك مسلمی اولان اسماعیل پاشازاده صاحب دیوان حقی بك افندیدر . مقایسه ایلنسون : نفعی ایله آرەلرنده خیلی مسافه اولدیغی کوریلور . بوراسنی کندیده هرزمان اعتراف ایدر . حالبوکه نفعیدن صکره کلن ارباب نظم ایچنده اقتدار شاعرانه‌جه حقی بکه معادل طوتیله بیله‌جك پك آز آدم بولنه بیلیر .

بونکله برابر شمدیلرده نفعی مسلکی همان بالکلیه کوزدن دوشمشدر . نفعیانه برقصیده سویلمك بیهوده اختیار کلفت ایلمك قبیلندن عد اولنیور . « نفعی موده‌سی کچدی » دینیلیور. صحیحاً کچدی. طرز جدید ادبیات شعرك طبیعته موافق بدایع فکریه مصوری اولمق لازم کله‌جکنی میدانه قویدی . بوندن بویله نفعی مسلکنك اعادهٔ اقبالی قابل دکلدر . شوحالده بوندن بویله دخی نفعی کبی برشاعر یتشمك احتمالی قالمدی دیمك اولور . افکاره بودرجه‌لرده تحول کلدکدن صکره عمرینی اللی آلتمش یکنسق قصیده ایله سکز اون غزلدن عبارت اولمق مرتبه‌سنده برمجموعه میدانه کتیرمك اوغرنده صرف ایده‌جك برشاعر مقتدر بولمق نصل ممکن اولور ؟ بوندن بویله یتیشه‌جك شاعرلرمز بدایع فکریه نه‌کبی شیلردن عبارت ایسه آنلری بزه کوستره‌جك زمینلر بوله‌رق وفقط ادبیات غربیه‌دن استفاضه نامیله :

دیوانه‌جه سوزلری دیمکدر ادبیات
آثار ترق دیبورز بز بوکا هیهات !

دیدیره‌جك معناسز لاقیردیلر سویلمك سوداسنده بولنمیه‌رق ملتمزه ، دولتمزه کرچکدن خدمت ایده‌جکلر .

نفعینك قصیده‌لری ایچون « یکنسق » دیبورز . اوت اویله‌در . هرقصیده‌سی تشبیب، توصیف ، فخریه ، هجویه، دعا ماده‌لرندن عبارتدر دینیله بیلیر . ذاتاً قصیده بو اسلوب اوزره

تنظیم اولنور . شمدیکی شاعرلك عالمی بویله غایت محدود بر دائره‌دن عبارت اولمق ایستمیور . ضیا پاشانك دیدیکی کبی :

محدود میدر دیار افکار

نفعی‌یی اودائره‌دن چیقارمیان شی بولندیغی زمانك حکمیدر. یوقسه اوقوتده برشاعر میلان طبیعتنه نظراً مثلا عثمانلی محاربات مشهوره‌سنی تاریخ طرزنده ویك پارلاق برصورتده نظم ایده‌رك بزه حسیات مایه ایله مشحون برظفر نامهٔ بدایعنمون براقه بیلیردی .

مشار الیهك قصائدنده بعض غلطات لفظیه کورلدیکی کبی بر خیلی غرائب معنویه دخی بولنور . مثلا دیرکه :

کر اولسه فیض حکم عدل ودادی عالمه شامل
ایدردی بچهٔ کبك دری شهباز ایله بازی
کر اولسه همتی عاجز نواز و تقویت کستر
کبوتر حره شاهین کبی صید ایلردی شهبازی

بریسی چیقوب دیه‌بیلیرکه :

شاعر بوسوزلرله مدح ایتمك ایستدیکی ذاتی ذم ایدیور . « کر اولسه » دیبور . دیمك‌که اوذاتك نه‌فیض عدالتی عالمه شامل اولمش ، نه‌ده همتی عاجزنواز وتقویت کستر !

نفعیده بویله شیلر آزدکلدر . فقط شوراسنه دقت ایتملی‌که بونلر :

اولیدی آب وتاب فیض طبعم طبع فیضیده
ایدردی فیضه مستغرق سواد ملك لاهوری

دیمکه بکزه‌مز .

بومسلکده مشار الیهه پیرو اولانلر دها زیاده غرائب تمالق ایتمشلردر . مثلا :

لاملایی پر ایدر ادخنهٔ فحم امل
مطبخ جودی اکر آچـه سپهره باجنك

دینلمش . معناسی شو اولیور :

— مطبخ جودی سپهره باجه آجه لاملایی امل کوموری دومانلری طولدیرر . فقط آچمیور .....

غزل — مطلعی مصرع اوله‌رق طرز مخصوصده یازیلان نظمدر .

اقـلی درت ویابش ، اکثر اون ویا اون‌بش بیت اولور . غزل اساساً حسن وعشقه تعلق ایدن مضـامین ایله تزیین ایدیلیرکه بووادیده یازیلان غزللر شـعرك (غرامیات) تعبـیر اولنـان وصرف حسیات عاشقانه تصاویرندن عبارت بولنـان قسمندن صاییلیر . بووادیده :

غزلدر صفا بخش اهل نظر
غزلدر کل بوستان هنر

غزال غزل صیدی آسـان دکل
غزل منکری اهـل عرفان دکل

غزل بیادیر شاعرك قدرتن
غزل آرتیرر ناظمك شهرتن

کوکل کرچه اشعاره چوق رسم‌وار
غزل رسمن ایت جمله‌دن اختیار

که هر محفلك زینتیـدر غزل
خرد منـدلر صنعتیـدر غزل

غزل دی‌که مشهور دوران اوله
اوقومقده یازمقده آسـان اوله

نشیده‌سیله اقسام شعر آره‌سنده غزلك درجهٔ اهمیتنی کوسترمك ایسته‌مش اولان فضولی تفرد ایتمشدر . [illegible] ازجمله شو غزلنی اوقویه‌لم :

قیلدی زلفك تك پریشان حالمی خالك سنك
بر کون‌ای بی‌درد صورمازسین نه‌درحالك سنك

کیتدی باشکدن کوکل اول سرو قدك سایه‌سی
آغلاکیم ادباره تبدیل اولدی اقبالك سنك

زینت ایچون جسم دیوارنده قیلمازدم یرین
چکمسیدی عشق جان اوحنده تمثالك سنك

تیز چکمزسین جفا تیغن بنی اولدرمکه
اولدیرر بر کون بنی آخر بواهمالك سنك

غرق خوناب جکر قیلمش کوزم مردملرین
آرزوی خال مشکین ورخ آلك سنك

دامكاه عشقدن طوت بر كنار اى مرغ دل
صينه‌دن سنك ملامتدن پر و بالك سنك

سايه وش چوقدن فضولى خاك پايك پاصلانير
اول اميد ايله كه بركون اوله پامالك سنك

سائر غزلسرا شاعرلرمزك آثارى ايچنده بوتأثيرده بر غزل بوله بيليرمى‌يز ؟

اربابنه :

« يك بيت عاشقانه به از صد قصيده است »

ديدترن بووادیده اظهار كمال ايده‌بيلمك طبيعتده شاعرلكله عاشقلغك اجتماعنه متوقف اولديغندن هرشاعرم دينه ميسر اولماز .

طرز افاده‌نك غايت جدى اولمسى بووادينك شرائط اساسيه‌سندندر . ولو پك جزئى اولسون هزل جهتنه ميل ايدلديكى كبى غرامياتك اكثريتنده مزيت معنويه‌سى اولان سوزش تباعد ايدر . مثلا اندرونى واصفك غزلياتنده سوزشدن همان هيچ اثر كورلمز ؛ چونكه هزليات مقوله‌سندندر .

فضولى ايله نديمك شوغزللرينى مقايسه ايده‌لم :

حيرت اى بت صورتك كوردكده لال ايلر بنى
صورت حالم كورن صورت خيال ايلر بنى

مهر صالمازسين نكا رحم ايلمزسين بونجه كيم
سايه تك سوداى زلفك پايمال ايلر بنى

ضعف طالع مانع توفيق اولور هر نيجه كيم
التفاتك آرزومند وصال ايلر بنى

بن كدا سن شاهه يار اولمق يوق اما نيليم
آرزو سركشتهٔ فكر محال ايلر بنى

تير غمزه‌ك آتمه كيم باغرم دلر قانم دوكر
عقد زلفك آچه كيم آشفته حال ايلر بنى

دهر وقف ايتمش بنى نورس جوانلر عشقنه
هر بتن مهوش اسير خط وخال ايلر بنى

اى فضولى قيلمزم ترك طريق عشق كيم
بو فضيلت داخل اهل كمال ايلر بنى

§

بوس لعلك شويله سيراب زلال ايلر بنى
كيم كورن آب حيات ايچمش خيال ايلر بنى

شاعره سوز بولمغه منت نه اما نيليم
آه كيم حيرت سنى كوردكجه لال ايلر بنى

سوديكم جام ميه حاجت نه‌در لعل لبك
بر شكر خنديله مست بى مجال ايلر بنى

باغده زلف ورخك آكدكجه بوكيمدر ديو
سنبل وكل بيرى بيرندن سؤال ايلر بنى

نكهت زلفكله كلدكجه نسيم نوبهار
طرهٔ سنبل صفت آشفته حال ايلر بنى

ناتوانم شويله چشمك حسرتندن كيم كهى
سايهٔ مژكان آهو پايمال ايلر بنى

كردشن كوردكجه ساقئ ملايم مشربك
« آرزو سركشتۀ فكر محال ايلر بنى »

حسرت چشمكله بن خاك سياه اولسەم دخى
بخت آخر سرمۀ چشم غزال ايلر بنى

كويا بيلز افندم بندۀ ديرينه‌سن
كيم نديما بوميدر ديو سؤال ايلر بنى

بو نظيره نديمك اك كوزل غزللرندن معدوددر . فضولی‌يه پيرولك يولنده يازلديغى ايچون كنديسنك سائر غزللرنده كوج بولنه بيله‌جك بر تأثيرى ده حائز بولنيور احتمالكه فضولينك غزلندن پارلاق كورينور . نه‌قدر پارلاق اولسه سوزش جهتيله آندن خيلى آشاغى قالير. فضولی غزلنده مخل سوزش اوله‌جق هيچ برشى سويلمديكى حالده نديم نظيره‌سنده تضمين بيتيله مقطعده سوزشى اخلال ايتمش . فضولينك « آرزوسركشتۀ فكر محال ايلرى » فكرينى « كردشن كوردكجه ساقئ ملايم مشربك » توقيتيه‌سيله تقييد برشوخلق ، تعبير ديكرله : پرده پيرونلق اوليور . مقطعك محتوى اولديغى مآل ايسه ساده برشطارت نديمانه‌دن عبارت بولنيور. بناءً عليه نظيره‌نك ابيات سائره‌سنده وجودى تخيل اولنان جديت افاده‌يه كلى خلل كليور . تضمين بيتيله مقطع آره‌دن چيقارلسه نظيره‌يه برنظيرۀ صحيحه نظريله باقيله بيله‌جك .

بالاده افاده اولنديغى اوزره غزل اساساً حسن وعشقه

تعلق ايدن مضامين ايله تزيين ايدلمك موافق طبيعت اولديغى حالده اكثر شعرا بوطريقه‌دن عدول ايده‌رك غزل ايله قطعا مناسبتى اولماملازم كلن سياسياته وارنجه‌يه قدر هردرلو افكارى غزل ميانده ايراد ايلمشلر. مثلا سكز بيتلى برغزله باقيلير، ايچنده سكز درلو فكر كوريلور .

بويله غزللرك بيتلرى غزته نسخه‌لرينك حاوى اولديغى مختلف بندلره بكزر . اوفكرلر بعضاً يكديكره مناقض ده اولور . ديمك‌كه شاعر غزلده تصريع مطلع ايله قافيه‌دن باشقه برشى كوزتمكه لزوم كورميور ، وزن وقافيه‌نك سوقنه تابع اوله‌رق عقلنه كلنى يازيور . بز دخى شمديه قدر بومسلكده برخيلى غزل يازدق . بونلرك ايچنده تصادفى اوله‌رق بيتلرى بيننده ارتباط معنوى اولانلرده بولنور .

مثال :

اى عشق بلاى جانم اولدك
آتشزن دودمانم اولدك

اول او جهان مستتردن
كلدك الم نهانم اولدك

اظهار ايچون آتش درونى
آتش فكن زبانم اولدك

چوق كچمدى باشلادك ظهوره
دنيالره داستانم اولدك

بندن کور ینوب جهانیانه
برهان علو شانم اولدك

دیکر :

ای عشق یاقارسه‌ك ایشته جانم
یاق دیردم اولیدی خانمانم
ویردك خلجان دل و دماغه
صارصلدی زمینم آسمانم
بر عالم ذوقکه ویرردم
باری کی اولسه بیك جهانم
خضر اولسه ایدم ایدردم ایثار
راهکده حیات جاودانم
عالمده قالیر سنکله نامم
محو اولسه‌ده جسم ناتوانم

عصرمزده ظهور ایدن مجادلات ادبیه اکثریت اوزره حد معروفك خارجنده کورنمش ایسه‌ده آرزویه موافق بعض نتایج دخی انتاج ایلمشدر . ایشته ابیاتی آره‌سنده ارتباط معنوی بولنه‌جق صورتده غزل سویلمك هوسنك تعمم درجه‌سنه کلمه‌سی او جمله‌دندر .

ایکی مثال :

رنك بخش لطف اولوب فیاض قدرت کللره
لؤ لؤ شبنم ایله ویرمش لطافت کللره
اول نه خوش رنك لطافتدرکه ارباب صفا
منشرح اولمقده‌در ابتدکجه دقت کللره

مظهر اولمش التفات حضرت پیغمبره
منعطفدر دیدهٔ تقدیس امت کللره

کلستانه رونق دیکر ویرر هر غنچه‌سی
دینسه‌ده شایسته‌در ازهار جنت کللره

افتخار ایلر وجودیله شهنشاه بهار
فیض رنکین طبیعتدر طراوت کللره

شیخ وصفی

§

سنك عشقك ای دلربا بر بلادر
او مبرم بلایه کوکل مبتلادر

بیلیرسینکه سندن دریغ ایلمم بن
یولنده سنك ایشته جانم فدادر

نیچون کریه‌می اویله تعییب ایدرسین
نصل آغلامم بن بو بر ابتلادر

یا بن آغلادقجه نیچون سن کولرسین
بوخنده‌ك سنك طوغریسی نابجادر

وفاسزلق ایتمکده‌سین بویله اما
ینه بن دیمم سودیکم بی وفادر

غریبم ملولم جفادیده‌یم بن
صفا کوردیکم یوقدر اسمم صفادر

اسماعیل صفا

کنج شاعر اسماعیل صفا افندینك (تأسف) عنوانیله

يازمش اولديغى شو تحف غزل دخى بومبحثده خاطره كله‌جك آثاردندر .

غزلسرالق ايچون قلبمه امل كلدى
بش اون دقيقه‌ده ميدانه برغزل كلدى

بكنمدم بونى كوزدن كچيرديكم آنده
اوسوزلرك بكا معناسى مبتذل كلدى

اوت شو اوچ سنه اول يازلمش آثارم
حقيقةً بكا بوندن دها كوزل كلدى

بنابرين نه قدر وارسه‌بنده شعره هوس
توكندى هپسى همان طبعمه كسل كلدى

صفا بوحاله نصل بن تأسف ايتمه‌يم
يازيق طبيعت شعريه‌مه خلل كلدى

بويله بيتلرى آره‌سنده ارتباط معنوى بولنمق اوزره يازيلان غزللره (يك آهنك) عنوانى ويرلميدر . كچنلرده (رنك) رديفلى برغزله دائر بيان ملاحظه ايتديكمز صيره‌ده : — يك آهنك

كوزل اما غزل رنك يك آهنك دكل

ديمش ايدك . (يك آواز) تعبيرى ايسه باشدن آشاغى يه قدر بر قوتده سويلنمش منظومه‌لره تخصيص ايدلمليدر . بعض منظوماتك ابتدالرنده‌كى بيتلر قوتلى اولورده آلت طرفلرى ضعيف دوشمكه باشلار . ايشته اويله منظومه‌لر حقنده « يك آواز دكل » دينيلير . ضيا پاشا نفعى وصفنده : — يك آواز

ابتدكده قصيده‌يه سر آغاز
تا آخره‌دك اولور يك آواز

ديمش ايدى .

برغزل هيئت مجموعه‌سيله مقبول اولمق ايچون يا يك آهنك اولملى ياخود ابياتنك محتوى اولديغى افكار بربرينه يك آهنك دينيله‌جك درجه‌لرده متقارب بولنمليدر . مثلا نديمك :

ناز اولور دمبسته چشم نيم خوابكدن سنك
شرم ايدر رنك تبسم لعل نابكدن سنك

كبى نازك برمطلع ايله موشح اولان غزلنده خطابى زاهده چويره‌رك :

زاهدا معذور طوت جلدكده ثقلت وار براز
غلظتك فهم اولنور حجم كتابكدن سنك

ديه‌جكى كيمك خاطرينه كلير ؟

ينه مشار اليهك :

لعل نابك چاشنئ تلخ عتاب ايتمز ميسين
لطف ايدوب قهر ايله اولسون برجواب ايتمز ميسين

مطلعندن صكره :

قامتى سرو ايله انصاف ايت او بالا مصرعى
زاهدا سن شاعر اولسه‌ك انتخاب ايتمز ميسين

ديمسى دخى يك مناسبتلى دكل ايسه‌ده طبيعته يوقاريكى قدر كران كلمز .

غزلك هر بيتنده باشقه برشيدن دم اورهق معرفتنى بزه شعراى عجمدن انتقال ايتمشدر . عرب شاعرلرى غزلى يك آهنك ديديكمز يولده سويلرلر. آنلرك اثرينه اقتفا ايتملى ايدك . برعرب شاعرينك شوغزلى (عبث) ايله باشليور ايسه‌ده يك آهنك اولديغندن لذتله اوقونيور :

عبث النسيم بقده فتأودا
وسرى الحياء بخده فتوردا
رشأ تفرد فيه قلبى بالهوى
لما غدا بجماله متفردا
قاسوه بالغصن الرطيب جهالةً
تالله قد ظلم المشبه فاعتدى
حسن الغصون اذا اكتست اوراقها
وتراه احسن ما يكون مجردا

ديورکه :

— سوديكمك قامت نازكى نفخات نسيمك لاابالیانه ايلشمسندن تمايل ايلدى . رخسار لطيفى سريان شرم ايله فى‌الحال کلکون اولدى . او برغزال بى‌مثالدركه كوزللكده تفرد ايدنجه كوكلم دخى عشقنده متفرد اولمشدر . كنديسنك قد موزوننى جهل ايله نهال تازه‌يه تشبيه ايتديلر . بو تشبيهى ايدنلر والله حدى تجاوزله ظلم ايلديلر ! تازه نهاللرك حسنى سبزپوش اوراق اولملريله قائمدر . حالبوكه سوديكم لباسدن تجرد ايتدكجه دها كوزل اولور .

سكا اى نور مجسم نيجه تشبيه ايده‌يم
يوق ايكن وجه شبه تازه نهال چمنى

او بولور جامهٔ سبزين ورقله رونق
سن ايسه احسن اولورسين چيقاروب پيرهنى

قطعه‌سى بوغزلك صوك بيتلرندن اقتباس ايدلمش اوله بيلير .

ابن كمالك اولمق اوزره مشهور اولان بوقطعه‌يى مستطرف مترجمى اسعد افندى « خيلى سال اول بوفقير ابن هلال صابينك كرك اخذ طريقيله ارلسون كرك توارد قبيلندن بولنسون بيتين اخيرين مذكورين معناسنده برقطعه‌سنى كورمش اولوب « سكا اى روح مجرد نيجه تشبيه ايده‌يم — يوق ايكن وجه شبه تازه نهال چمنى — اوبولور كسوهٔ سبزين ورقله رونق — سن ايسه احسن اولورسين چيقاروب پيرهنى » نظم ساده معناسيله ترجمه‌يه جرأت ايتمشيدى » ديه‌رك بنسه‌مك ايستمشدر .

مردف شعر سويله‌مك خصوصى دخى بزه شعراى عجمدن انتقال ايتمشدر . بلغاى عربك اشعارنده رديف كورلمز . بونكله برابر مردف اولا شعرك كنديسنه مخصوص برلطافتى اولديغى انكار ايديله‌مز . مثلا مردف برغزل بليغك مطلعى اوقونديغى وقت آنى تعقيب ايدن بيتلرده رديفك نصل برمهارتله تكرار ايدلديكنى كورمكه طبيعت متشوق اولور . رديف تكرر ايتدكجه تشوقى آرتار . رديفسز شعرده ايسه بوحالت بولنماز . آنده يالكز قافيه ذوقى واردر . حالبوكه طبيعته رديفلى شعر سويلمك

ردیفسز شعر سویلمکدن قولای کلیر . چونکه مضامینی ردیف جذب ایدر . طبیعتده آنك جاذبه‌سنه قاپیلیر کیدر . بونك ایچوندرکه اکثریا مردف اولان غزللر یك آهنك اوله‌ماز . شاعرك تعقیب ایتمك ایستدیکی مضمون ردیفه یاخود ردیف اومضمونه اویماز . بو - ه‌ایله سویلنیلن غزل ردیف اسارتی تحتنده اوله‌رق اتمام ایدیلیر . میدانه بیتلری مضامین مختلفه‌یی حاوی برشی چیقار . مردف اولمیان غزللرده ایسه وزندن صوکره یالکز قافیه عائله‌سی بولنه‌جغندن تعقیب مضمونده‌اوقدر کوجلك چکلمز . بناءً علیه بلاغتجه متساوی اولان وبری مردف ، دیکری غیر مردف بولنان ایکی غزلدن برنجیسی ایکنجیسنه ترجیح اولنور .

شوراسی‌ده اونودلمامیلدرکه بعضاً ردیف مضامین ابیاتك یکدیکره مرتبط اولمسنی ایجاب ایدر ، مثلا (کوزلرك) ردیفلی برغزلده ایراد ایدیله‌جك مضامین هپ کوزلره ناظر اولمق طبیعی‌اوله‌جغندن اوغزل یك آهنك دینیله‌جك صورتده وجوده کتیریلیر . بالاده مندرج اولان (کللره) ردیفلی غزل بوقبیلدندر . اسماعیل صفا افندینك غزل آتیسی‌ده اوبولده‌در :

سحابه‌لر اولیور قطره بار طالغه‌لره
هجوم ایدوب طوریور روزکار طالغه‌لره

شو بحر اعظم طوفانخروشه دقت ایدك
یاقك شو طاغلره ، دهشت نثار طالغه‌لره

مشابه اولدی بولوتلرله طالغه‌لر طاغلر
دینلمش اولسه بجا کوهسار طالغه‌لره

فلکه چارپیشه‌جقلر صانیرده دیر انسان
نمونهٔ غضب کردکار طالغه‌لره

صفا بو بویله دوام ایلمز کلنجه ربیع
سکونت آور اولور بی قرار طالغه‌لره

قطعه — مطلعی مصرع اولمدیغی حالده یکقافیه اولان قطعه منظمدر .

اقلی ایکی بیت اولور .

برقاچ مثال :

نوك قلمكده‌در همیشه
خاك قدمكده‌در دمادم
اعجاز کف کلیم عمران
آثار دم مسیح مریم

حالتی

کرم مقاطعه‌سی تا زمان حاتمدن
قالوب مزادده بر کیمه اولمدی طالب
کیملك نقود عطایاسی وار آنی آله‌جق
مکر جناب ..... اوله راغب

خاکی

قلم اولسون الی اول کاتب بد تحریرك
كه فساد رقمی سورمزی شور ایلر

كاه حرف سقوطیله ایدر نادری نار
كاه برنقطه قصور یله کوزی کور ایلر

فضولی

دست کوتاهمزی ایتمه‌مش الله رسا
منبع لطفنی یوقسه الزله قاپارز

بزه ویرسونمی خدا آب حیات توفیقی
خضری بولسه‌ق ره ظلمتده کلاهن قاپارز

عزت ملا

یارب نه اکسیلیردی دریای عزتکدن
پیمانهٔ وجوده زهراب طولمسیدی

آزاده سر اولوردم آسیب دردوغمدن
یا دهره کلمسیدم یا عقلم اولمسیدی

ضیا پاشا

ارزان متاع فضل وهنر تا اورتبه کیم
بیك معرفت زمانه‌ده بر آفرینه‌در

ابنای دهر هر هنره آفرین ویرر
یارب بو آفرین نه توکنمز خزینه‌در

نابی

لسقوفچه‌لی غالب بکك :

تجلی برق اورر یر یر سواد داغ جانمدن
جهانده طور عشقم نور آقار هر کاستانمدن

مطلعیله باشلایان نشیدهٔ مشهوره‌سنه ینه کندی طرفندن :

نوله باغ جهانده اولسه مهر وماهدن مشهور
بوقطعه‌م تازه برکلدر کلستان بیانمدن

بیتیله قطعه اطلاق اولنمسی (قطعه) نك معنای لغویسنه کوره اولمق لازم کلیر . چونکه یوقاریده ایما اولندیغی اوزره قطعه‌ده مطلع مصرع اولمق شرطدر . اصطلاحه مراجعت ایدلدیکی صورتده ذکر اولنان نشیده‌یه (نظم) دینلمك اقتضا ایدر . (نظم) ایله (قطعه) بیننده شوقدر فرق واردر : مطلع نظمده مصرع ، قطعه‌ده غیر مصرع اولور .

نظم

رباعی

رباعی — بحر هزجك اخرم واخرب [*] اولان وزنندن مأخوذ بروزن مخصوص اوزره سویلنیلن ایکی بیتدن عبارت نظمدر .

رباعینك برنجی ، ایکنجی مصراعلر یله دردنجی مصراعنده قافیه بولنور . اوچنجی مصراعده قافیه بولنمق شرط اولمدیغندن اومصراع اکثریا قافیه‌دن آزاده قالیر . اوچنجی مصراعی دخی

[*] عروضیون اصطلاحنده (خرم) (مفاعیلن) رکننك میمنی اسقاط ایتمکدر . بو حالده (فاعیلن) قالیر . آنك یرینه (مفعولن) اقامه اولنور . (خرب) دخی (مفاعیلن)ك میمی ایله نونی اسقاط ایتمکدر . بو حالده (فاعیل) قالیر . آنك یرینه‌ده (مفعول) اقامه اولنور .

رباعی مصرع

قافیه‌دار اولان رباعی‌یه (رباعیٔ مصرع) نامی تخصیص ایدلشدرکه بیت ثانیسی مصرع اولان رباعی دیمکدر.

رباعی وزناً یکرمی درت درلو اولور. بونوعلر (اخرم) و(اخرب) عنوانلریله ایکی‌یه منقسمدر. بوقسملر اون ایکیشر نوعی شامل اولدیغندن مطلقا رباعینك نوعی یکرمی درده بالغ اولمقده‌در.

قسمیندن برینك جزء اولی (مفعولن) اولور. بوكا (اخرم) نامی ویریلیر. دیكرینك جزء اولی (مفعول) بولنور. بوكا (اخرب) تسمیه اولنور. اسهل والطف اولان قسم ثانینك آهنكنه متابعت دها زیاده موافق طبیعت اولدیغندن اغلب رباعیات اخرب واقع اولور.

(مدرسه خاطره‌لری) مندرجاتندن اولان (شعرده‌رباعی) بندنده رباعینك ذكر اولنان یكرمی درت نوعی ایچون برر مثال كوسترلمش ایدی. بوراده مختلف بعض امثله ایرادیله اكتفا ایده‌جكز.

عشاقه دکل قید علایق لایق
هرکز غم روزکاری چکمز عاشق

قید غم روزکار برعلتدر
اول علته عشقدر طبیب حاذق

فضولی

ارباب کمال پیشوایی نیلر
شهراهی بولان رهنمایی نیلر

اسباب یقین دلیله محتاج اولماز
سکان حرم قبله نمایی نیلر [*]

سید وهبی

دادن هوس عارض آلك چیقماز
مانند سویدا غم خالك چیقماز

چشممدن اکرچه نقش عالم چیقدی
بروجه ایله تصویر جمالك چیقماز

فصیح دده

سینه‌مده یانار نار تجلادر بو
تکریم اولنان آدم معنادر بو

فتحنده فلاطون خرد عاجزدر
دل نامنه بر نکتهٔ غرادر بو

اسرار دده

ترانه و دو بیت

رباعی (ترانه) و (دو بیت) ناملریله دخی یاد اولنور.

ساحرمیسین ای ترانه پرداز شهیر
برنغمه ایله بیك کوکل ایتدك تسخیر

تهییج طبیعت ایتدی آهنك نوك
یکدن سکا بر ترانه ایتدم تحریر

رباعیسنده ایکنجی (ترانه) رباعی معناسنده قوللانلمشدر.

[*] سید وهبی بومضمونی :
مستغنیٔ ارشاد اولور ارباب حقیقت
سکان حرم نیلر ایمش قبله نمایی
صورتیله‌ده افاده ایتمشدر.

ندیمك :

حالتی اوج رباعیده اوچار عنقا کبی

دیمسندن دخی آكلاشلدیغی وجه ایله عثمانلیلرك اك چوق واك کوزل رباعی سویلین شاعری عزمی زاده حالتی اولمق لازم کلیر . مشارالیهك برمجموعهٔ مخصوصه تشکیل ایتدیکی ترجمهٔ حالنده محرر بولنان رباعیاتندن پك آزی رسیدهٔ نظر استفاده‌من اولمشدر .

عجمده اك بیوك رباعی ناظمی :

قومی متفکرند درمذهب ودین
جمعی متحیرند درشك و یقین
ناکاه منادیٔ بر آید زکمین
کای بی خبران راه نه آنست ونه این

دیمش اولان عمر بن الخیامدر . عربده ایسه اك لطیف، اك عاشقانه ترانه‌لر حضرت عمر بن الفارضدن ایشیدلمشدر . شو رباعی مشارالیهكدر :

روحی لك یا زائراً فی اللیل فدا
یا مونس وحشتی اذا اللیل هدی
ان كان فراقنا مع الصبح بدا
لا اسفر بعد ذاك صبح ابدا

(تجاهل عارف) مبحثنك نهایتنده ایما اولندیغی اوزره بز رباعیده بیت اولك دخی غیر مصرع اولمسنی تجویز ایدرز .

مثنوی — هر بیتی باشلی باشنه مقفی اولان نظمدر . مثنوی

نظمك بودرلوسی اك زیاده حکایات قبیلندن آلان آثارده یاقیشیق آلیر .

مثال :

آفتاب قریش اولنجه عیان
ظلمات اوزره اولدی نور فشان

نور وجهی اولنجه پرتو بار
سینه‌لر اولدی مطلع الانوار

مست شیر افکن ایلدی عربی
کوثر نطق جانفزای نبی

قیلدی الله او قوم فیروزی
شرف اندوز وحدت آموزی

آز زمان ایچره ایلدی رهبین
اندلس خلقنی او نور مبین

نور علم اول دیاره عکس ایتدی
ظلمت جهل محو اولوب کیتدی

دیکر :

جمعیتی سیر ایت کیدیور صانکه جهاده [*]
دین غیرتی سوق ایتمش آنی فتح بلاده

[*] وقتیله اوروپادن قدس شریفه طوغری حرکت ایدن اهل صلیب هنکامه‌سی .

طوفان جنون دینسه بوطغیانه سزادز
هم‌قهقهه‌زا طوغر یسی هم گریه نزادر

آلدقلری هر ناحیه بر مسلخه دوندی
قالدقلری هر بلده‌ده بیك عائله سوندی

اول طائفه‌یه پیشرو اولمشدی دواهی
دنیایی خراب ایتدی زهی جند آلهی

مربع — هربندی دردر مصراعدن مرکب اولان نظمدر .

مربع

برنجی بندده دردنجی مصراعك دیگر اوچ مصراع ایله همقافیه اولمسی شرط دکلدر . دردنجی مصراع تکرر ایدرسه آکا مربع (متکرر) نامی ویریلیر .

مثال :

خاصلم برق حوادثدن ملامت داغیدر
مسندم کوی ملامتده فنا طوپراغیدر

زار کوکلم تنده زندان بلا طوتساغیدر [٠]
رحم قیل دولتلو سلطانم مروت چاغیدر

§

دور جورندن تن وجانمده راحت قالمدی
صورت حالمده آثار فراغت قالمدی

[٠] (طوتساق) اسیر دیمکدر .

محنت وغم چکمکه من بعد طاقت قالمدی
رحم قیل دولتلو سلطانم مروت چاغیدر

§

کور فضولینك رخ زردنده اشك آلنی
پردهٔ ادبار طوتمش صورت اقبالنی

دردمندکدر عنایتلر ایدوب صور حالنی
رحم قیل دولتلو سلطانم مروت چاغیدر

فضولی

برمربعی تشکیل ایدن بندلرك دردنجی مصراعلری تکرر ایتمیوب‌ده قافیه‌جه یکدیکره توافق ایدرسه آکا (مربع مزدوج) تسمیه اولنور . (وفا ایله صفا بیننده مشاعره) سر لوحه‌سیله یازیلان منظومهٔ آتیه مربع مزدوجك ایکیشر ایکیشر توافق ایدن قسمندندر .

و — المده ساغر ایسترم
یانمده دلبر ایسترم
ترانه پرور ایسترم
یرم‌ده کلشن اولملی

ص — خماری وار ، می ایستمم
اوزون کیدر نی ایستمم
خلاصه : بر شی ایستمم
فقط کوکل شن اولملی

و — جهانی طوتدی دود غم
کورنمیور حدود غم
آلای آلای جنود غم
نصل مظفر اولملی

ص — هجوم ایدنجه غم سکا
بنم کبی کورین آکا
طوررمی قارشی باق بکا
ار اولملی ار اولملی

و — زمانه خلقی بی وفا
نه‌در بو چکدیکم جفا
جهانده کورمدم صفا
اوباشقه عالم اولملی

ص — سن آلت جفا ایکن
جفادن اشتکا نه‌دن
و فالی آدم ایستین
و فالی آدم اولملی

مخمس

مخمس — هربندی بش مصراعدن مرکب اولان نظمدر .

مخمس متکرر

بشنجی مصراع تکرر ایدرسه آکا (مخمس متکرر) نامی ویریلیر . مربعده اولدیغی کبی مخمسك دخی برنجی بندنده بشنجی مصراعك دیکر درت مصراع ایله همقافیه اولمسی شرط دکلدر .

مخمس مزدوج

برمخمسی تشکیل ایدن بندلرك بشنجی مصراعلری تکرر ایتمیوب ده قافیه‌جه یکدیکره توافق ایدرسه آکا (مخمس مزدوج) تسمیه اولنور .

مثال :

خوش کلدك ایا خدیو اکرم
لطفکله کوکلر اولدی خرم
شاد اولدی مکارمکله عالم
هر کونه مآثرك دمادم
آرایش عرصهٔ جهاندر
رأیکله ایدر زمینی تسخیر
کردون کهن دیدکاری پیر
کیم سنده‌کی پاك رأی وتدبیر
چرخك النه کشیده شمشیر
بازوسنه آهنین کماندر
باب کرمك جهانه مأوا
فخر ایتمه‌ده خدمتکله دنیا
ای صدر کزین عالم آرا
تشریفك ایله بوصدر والا
مغبوط فراز آسماندر

ندیم

مخمسك بندلرنده تکرر ویاخود قافیه‌جه یکدیکره توافق ایدن شی مطلقا مصراع اولملق لازم کلمز ، بعضاً بیت‌ده اوله‌بیلیر .

مثال :

سایهٔ دیکر کوزتمم مستظل یار ایکن
سایه خواه اولسونمی فکرم بویله پرتو بار ایکن
سایهٔ طوبایی آکمم نونهالم وار ایکن
وار ایسه بندن جدا دوشسون رجالك سایه‌سی
الویرر برشاعره بر نونهالك سایه‌سی

کرچه مهر دور فیض اولمقله بولدم اشتهار
یانـه دوشمك مراقدر هر آقشام سایه‌وار
بنـده مستغنی طبیعت ، نونهالم سایه‌دار
وار ایسه بندن جدا دوشسون رجالك سایه‌سی
الـویرر برشاعره بر نونهالك سایه‌سی

مسدس

مسدس — هربندی آلتیشر مصراعدن مرکب اولان نظمدر .

مسددسده درت مصراعدن صکره بر بیت ایراد اولنور .

مسدس متکرر

بو بیت تکرر ایدرسه آکا (مسدس متکرر) نامی ویریلیر. **تکرر** ایتمیوب‌ده دیکر اوچنجی بیتلرله قافیه‌جه توافق ایدرسه **آکا** (مسدس مزدوج) تسمیه اولنور .

مسدس مزدوج

واصفك :

کیم اولور زور ایله مقصودینه رهیاب ظفر
کلیر البتـه ظهوره نه ایسـه حکم قـدر
حقه تفویض امور ایت نه الم چك نه کدر
قیم سوزم عارف ایسه‌ك کوش قبوله کوهر
مخفی کندینـه ذوق ایتمـه‌در عالمده هنر
غم وشادیء خلك بویله کلیر بویله کیدر

بندینی محتوی اولان مسدس متکرر ، فضولینك :

دون سایه صالدی باشمه بر سرو سر بلند
کیم قدی دلربا ایدی رفتاری دلپسند
کفتاره کلدی ناکه آچوب لعل نوشخند
بر پسته کوردم آنده دوکر ریزه ریزه قند
صوردم مکر بودرج دهندر دیدم دیدی
یوق یوق دوای درد نهانکدرر سنك

بندینی مشتمل بولنان مسدس دخی مزدوج قبیلندندر .

مربع ومخمسده اولدیغی کبی مسدسك دخی برنجی بندنده اوچنجی بیتك دیکر درت مصراع ایله هم‌قافیه اولمسی شرط دکلدر .

مسمط

مسمط — بیتلری اکثریت اوزره قافیه‌لی درت جزءدن متشکل اولان نظمدر.

مثال :

کوکلم لیال فرقتك — بیدار یارب خوابیدر
فکر ایتدیکم برآفتك — دیدار نور افشانیدر

عکس ایتدی بیك واحسرتا — طاغلره چیقدم آشنا
هر طاغده کی قلبی صدا — افغانمك افغانیدر

بیهوده دوشمش یاره دل — دلبرده سنك خاره دل
چوقدن بری بیچاره دل — نالنده هجرانیدر

اولمقده‌در دامنشان — فیض حقیقتدن جهان
ابریز فریاد اولیان — یارب کیمك وجدانیدر

ای فارسانك سروری   اول سن‌ده بنلکدن بری
زیرا جهانك هر یری   بر امتحان میدانیدر

نفعینك مشهور قصیدهٔ ربیعیه‌سی سراپا بو یولده‌در . مسمط کوزل یازیلیرسه پك دلنشین اولور .

(مربع) مبحثنده مندرج اولان (وفا ایله صفا بیننده مشاعره) منظومه‌سی شو صورتده یازیلیرسه مسمط نوعندن عد اولنور .

المده ساغر ایسترم   یانمده دلبر ایسترم
ترانه پرور ایسترم   بزم‌ده کلشن اولملی

ترجیع بند | **ترجیع بند** — مختلف القوافی برقاچ قسمدن مرکب اوله‌رق هر قسمنك نهایتنده یالکز بر بیت تکرار ایدیلن نظمدر .

ترکیب بند | قسملرك نهایتلرنده باشقه‌جه بر بیت ایراد اولنورسه آکا (ترکیب بند) دینیلیر . مثال اوله‌رق ضیا پاشانك اك کوزل واك مشهور اثرلرندن اولان ترجیع بند ایله ترکیب بندی اخطار ایدرز .

ترجیع خانه، ترکیب خانه، واسطه، بند | ترجیع بندك هر قسمنه (ترجیع خانه) ، ترکیب بندك هر قسمنه‌ده (ترکیب خانه) تعبیر اولنور . کرك ترجیع بندك ، کرك ترکیب بندك اقسامی آره‌لرنده بولنان بیتلره (واسطه) یاخود (بند) نامی ویریلیر . بر قسمه واسطه‌سیله برابر (بند) دینلدیکی ده واردر .

ضیا پاشایه کلنجه‌یه قدر روحیٔ بغدادینك مشهور اولان ترکیب بندینه شعرا طرفندن یازیلان نظیره‌لردن هیچ بری آنده‌کی لطافته حقیله اشتراك ایده‌مه‌مش اولدیغی حالده پاشا نظیره کویانك جمله‌سنه تقدم ایتمك کبی عالم ادبیاتجه حقیقةً بیوك صاییله‌جق بر موفقیته مظهر اولمشدر . حتی روحی‌یه خطاباً :

میدان سخنده یوق ایکن سن کبی برار
بر شاعر روم اولدی سکا شمدی برابر

دیمسی فخریه سویلمك دکل ، تواضع کوسترمك قبیلندن عد اولنسه لایقدر . ترجیع بندی ایسه اشتمال حکم جهتیله البته ترکیب بندینه فائقدر . کمال بکك :

ترجیع ایله فکری قیلدك اعلا
ترکیب ایله شعری ایتدك احیا

اعترافی حقیقته موافقدر .

ترجیع بند سویلمك ترکیب بند سویلمکدن کوجدر . چونکه ترجیع بندده سرد ایدیله‌جك افکار دائما بر نقطه اوزرینه کیدر . یوز یکرمی بیت سویلیوب‌ده هر اون بیتده کمال مناسبتله بر کره :

سبحان من تحیر فی صنعه العقول
سبحان من بقدرته یعجز الفحول

دیمکده‌کی اشکالی شاعر اولانلر تقدیر ایدرلر . ترکیب بندده

ايسه افكار ينه مناسبت دائره‌سنده اولمقله برابر نقاط مختلفه‌يه توجه ايده‌جكندن تنظيمنده اودرجه صعوبت چكلمز .

تربيع

تربيع — اولدن سويلنلمش برمنظومه‌نك هربيتنى مطلعه هرايكى مصراعيله ، ديكرلرندن يالكز ايكنجى مصراعيله همقافيه اولمق اوزره ايكى مصراع ضم ايده‌رك درت مصراعه ابلاغ ايلامكده‌در .

مثال :

آلدم آتش برزمان برآتشين رخساره‌دن
فرق اولنمم شمدى برآتشفشان سياره‌دن
« ويردم آتش دللره سوزدل آواره‌دن
« ايلدم ايجاد بيك يانغين برآتشپاره‌دن

§

بم هجرك ويردى دهشت طبع غمپرور دمه
ايله كل انصاف باق بركره روى زردمه
« چاره‌سازم كيتمه كيم روز قراقك دردمه
« قطع اميدايتديكم كوندر حصول چاره‌دن

§

وارسون اولسون شيوۀ ايران طباع ناسده
باشقه‌در فكرم دكلدر طبعم اول مقياسده
« كرچه مهلك برتأثروار دل حساسده
اشتكا ايتمز عجم طرزنده سينه‌م ياره‌دن

§

چشم بى فرياد چشمانكله پرآب اولمه‌ده
جسم لاغرتاب هجرانكله بى‌تاب اولمه‌ده
« طفل نوسوداى دل كيتدكجه بى‌خواب اولمه‌ده
« كرچه درقيد اولديغم برقالميور كهواره‌دن

§

دقت ورقت ايدر اربابى محنت سرشت
راحت ايتمك ايسين دل اولمسون رقت سرشت
« سالب آرامدر ناجى دل رقت سرشت
« مالك اولسه‌م كاشكى برقلبه‌سنك خاره‌دن

ايكى مصراعه كذلك ايكى مصراع ضمندن اوچ ياخود درت مصراع ضمى — ضميمه‌نك اصلدن زياده اولمسى اصل ايله متساوى بولنمسندن دهاطبيعى كورنمسنه مبنى — انسب اولديغندن تربيع اكثر زياده غزله ياقشديغى حالده (تخميس) ويا (تسديس) قدر لطافتلى اولمق استعدادينى حائز بولنه‌ماز .

تربيعده اك زياده دقت اولنه‌جق جهت ضميمه‌نك معنىً اصله كمال ارتباطيله برابر لفظاً دخى آنكله هم آهنك اولمسيدر . اكثريا اولديغى وجه‌ايله اصل باشقه برشاعرك اثرى ايسه تربيع سراپا برطبيعتك محصولى كبى كورنمليدر . بويله اولميوبده ضميمه اصله نسبتله آشاغى بولنورسه يامه كبى كورينه‌رك اصحاب ذوقى مجبور تبسم ايدر . بوملاحظه (تخميس) ايله (تسديس) ه دخى شاملدر .

(تربيع) ايله (مربع) بيننده‌كى فرق تعريفلرينه مراجعله آكلاشيلير . هر تربيعدن بر مربع وجوده كليرسه‌ده آكا اصطلاحاً مربع دينيله‌مز . تربيعك ميدانه كتيرديكى مربعه‌ينه تربيع تعبير اولنور .

تخميس

تخميس — اولدن سويانلمش برمنظومه‌نك هربيتنى مطلعده هر ايكى مصراعيله ، ديكرلرنده يالكز برنجى مصراعيله همقافيه اولمق اوزره اوچ مصراع ضم ايديله‌رك بش مصراعه ابلاغ ايلمكدر .

تخميس اكثريا غزلده اجرا اولنور .

مثال :

شو بر غريب كبى وقت احتضارنده
كه پاره پاره كفن دوش اقتقارنده
انين حسرت ايدر قبرينك كنارنده
« نه‌در اونوحه شوويرانه‌نك جوارنده
« طوقندى خاطرمه حال انكسارنده

§

نه‌ذوق الت ياران نه‌شرق انس كتاب
شرابدر بكا امداد ايدن شراب شراب
دوشوب برهنه‌سر آلوده‌ٔ غبار وتراب
« دكل غريب بولنسه‌م مدام مست خراب
« مسافرم وطنك برخرابه زارنده

§

نه درد دركه ايدر بويله زار زار بنى
نه بختدركه ايدر بويله بى قرار بنى
ايدن نه‌در بيله‌مم بويله بى مدار بنى
« هواده‌ياپراغه دوندردى روزكار بنى
« خزانه منتظرم عمرمك بهارنده

§

زيانه چيقدى بتون انتفاع ملك وجود
يتر بكا يتر اولدى صداع ملك وجود
وطنده اولسه چكلمز نزاع ملك وجود
« ايدرسه‌دل برى واردرو داع ملك وجود
« غريبه ير بولنورمش عدم ديارنده

§

رجاى باده ايله دستبوس خمارم
شرابسز طوره‌مم نشئه‌دنده بيزارم
شوبزم كهنه‌ده برسودسز كنهكارم
« قراریاب اوله‌مم كرچه مست سرشارم
« حسد اورنده‌كه آسوده‌درمزارنده

§

روامى (اكرم) اونوتمق او مهر غداجى
رواده‌اولسه نه ممكن كوكلدن اخراجى
خياله بارقه‌لر صالدى شوق منهاجى
« كوكل اونوسفر نور طلعتك (ناجى)
« يانار قيامته دك نار انتظارنده

(تخمیس) ایله (مخمس) بیننده‌کی فرق تعریفلرینه مراجعتله آکلاشیلیر . هر تخمیسدن بر مخمس وجوده کلیرسه‌ده آکا اصطلاحاً مخمس دینیله‌مز . تخمیسك میدانه کتیردیکی مخمسه‌ینه تخمیس تعبیر اولنور .

تسدیس

تسدیس — اولدن سویلنلمش بر منظومه‌نك هر بیتنی مطلعده هر ایکی مصراعیله ، دیکرلرنده یالکز برنجی مصراعیله همقافیه اولمق اوزره درت مصراع ضم ایده‌رك آلتی مصراعه ابلاغ ایلمکدر .

تسدیس اکثریا مطالع منتخبه‌ده اجرا اولندیغندن شویله‌ده تعریف اولنه‌بیلیر: اولدن سویلنلمش بر مطلعی برنجی بندده آنك هر ایکی مصراعیله همقافیه اولمق و دیکر بندلرده یالکز مصارع ملحقه بربریله مقفی بولنمق اوزره درت مصراع ضم ایده‌رك آلتی مصراعه ابلاغ ایلمکدر .

مثال :

هجراندن شکایت

یقلوب قصر فلك خاك ایله یکسان اولسه
مهر وماهی عدمك قعرینه غلطان اولسه
عالمك عنصر واجزاسی پریشان اولسه
غرق طوفان قضا لقمهٔ نیران اولسه

« دار دنیا دلی کوکلم کبی ویران اولسه[*]
« نه جهان اولسه نه جان اولسه نه هجران اولسه

§

هجره دوشدم ینه چشمانمه طار اولدی جهان
یاقه‌ده آتش سیال کبی جسمی جان
نه یمان درد ایمش الله بو درد هجران
اوله شایدکه خلاصه بو بلادن امکان
« دار دنیا دلی کوکلم کبی ویران اولسه
« نه جهان اولسه نه جان اولسه نه هجران اولسه

§

آهنه سوزشنه یاقمدك ای ماه جمال
ایلدك (اکرمی) هجرکله پریشان احوال
ایده‌رك یأس ایله قورتلمغه بیك چاره خیال
کلیور خاطره بیچاره‌لکمدن بو مآل
« دار دنیا دل کوکلم کبی ویران اولسه
« نه جهان اولسه نه جان اولسه نه هجران اولسه

(تسدیس) ایله (مسدس) بیننده‌کی فرق تعریفلرینه مراجعتله آکلاشیلیر . هر تسدیسدن بر مسدس وجوده کلیرسه‌ده آکا اصطلاحاً مسدس دینیله‌مز . تسدیسك میدانه کتیردیکی مسدسه ینه تسدیس تعبیر اولنور .

[*] بو مطلع یحیی بککدر .

تهزیل

تهزیل — جدی بر اثری هزل صورتنه قویمق ، تعبیر دیکرله : هزل صورتنده تنظیر ایتمکدر .

تهزیل — که اکثریا نظمده اجرا اولنور . دائرهٔ ادبدن چیقلمامق شرطیله لطائف ادبیه‌دن معدود اولور . بو یولده اسلاف ایچنده اك زیاده مشهور اولانلردن بری :

بیا بیا نکهی کن زمن بخواه مرکب
چیقار بودمده دیکدن عجب سیاه مرکب

دیمش اولان (مرکبجی هوایی) درکه بعض تهزیلاتی اصللریله برلکده بروجه آتی ایراد اولنور .

دردسردن نیجه آزاد اولور اول طائفه‌کیم
باده نوش ایلیه‌جك یرده کلاب ایسترلر

سن همان دلده‌کی نقش هوسی محو ایله
سندن ای خواجه نه دفتر نه کتاب ایسترلر

نابی

صانجیدن قیشده نیجه قورتیلور اول طائفه‌کیم
چوربا نوش ایلیه‌جك یرده خوشاب ایسترلر

سن همان قیشده چارقسز قومه شاکردلری
سندن ای اوستا نه قالچین نه چوراب ایسترلر

هوایی

دلی نه نائل ذوق وصال یار ایده بیلدك
نه قائل الم کنج انتظار ایده بیلدك

رجای وصل ایله اول شاهه عرض حاللر ایتدك
نه یر محلی دیدردك نه در کنار ایده بیلدك

نابی

دلی نه مائل وادیٔ کسب وکار ایده بیلدك
نه سائل در نابستهٔ کبار ایده بیلدك

بیوك صاریق ایله شاکردمز بو بابه کتیردك
نه بر افندی دیدردك نه کیسه‌دار ایده بیلدك

هوایی

کردون ویردی چهرهٔ مهر ومهه کساد
حفظ غبار خاطرمه بر بر ایستسه‌م

نابی

شاکردلر سیلر سوپورر خردواتی هپ
دکانده بوریا بوله‌مم مندر ایستسه‌م

هوایی

طاغتدك خواب ناز یاری ای فریاد بیلرسین
ایدوب فتنه‌یله دنیایی خراب آباد بیلرسین

بهایی

طاغتدك آرپه و بغدایمی ای باد نیلرسین
ایدوب خرمنکهم یکسر خراب آباد نیلرسین

هوایی

طربزونی حافظ زهدی افندی مشهور :

بر ملکسیمایی کوزلر کوزلرم

نقراتلی شرقی‌یی :

اولمم اوچ بیك بش بیك آلتون طالبی
چونكه بوقدر بویله امیدك دیبی
شمدیلك اولسه بكا كافی كبی
بربشی بریرده كوزلر كوزلرم

یوللو تهزیل ایتمش ایدی .

توصیف

توصیف — برشیئی كوز اوكنه كتیره‌رك تجسم ایتدیره‌جك صورتده اوشیئك حالنه مناسب برطاقم تعبیرات ایله تعریف ایتمكدر .

بو یولده تعریفی مشتمل اولان اثره‌ده توصیف دینیلیر .

مثال :

سلطان سلیم قامتی طوله مائل، كمیكلری قالین، اوموزلرینك آره‌سی غایت واسع، وجودینك نصف اعلاسی نصف اسفلندن قیصه، باشی بیوك، قاشلری چاتیق ، یوزی مدور وقرمزی ، بیقلری چهره‌سنه برغریب هیئت ویرر حالده بیوك ، ارسلان كبی اغزی ایری، چكه كمیكی واسع وقوی بردهشتلی قهرمان ایدی . هله جبهه‌سنك انتظام ونورانیتیله كوزلرینك كاه برفكر حكیمانه كبی منظورینك كوكلنده اولان اك پنهان كوشه‌لره دخول ایدر یولده وكاه برزبان كویا كبی نظرله افشای مرام ایدر صورتده باقشلری استعدادینك فوق العاده‌لكنه برر واضح برهان ایدی. سیرتد ایسه قدرتك نادراً تزییننده بذل كمال ایتدیكی خوارق عاداتدن

معدود برذات اوله‌رق علو همت، متانت عزم ، كبر نفس ، اتساع تصور، حدت ذكا ، عمق نظر ، سرعت انتقال، اصابت ظن ، جلادت فطریه ، مهارت حربیه ، میل انقلاب ، تحقیر عادات ، نفوذ امر ، القای دهشت، شدت شكیمه ، غلبهٔ مشكلات، نفرت لذائذ ، استخفاف حیات كبی هر بری بر قهرمانه سرمایهٔ افتخار اوله‌جق برچوق مزیات جلیله‌یی جامع اولمقله برابر فطرتنده شهوت وراحته انهماك اولمامق جهتیله خالی زمانلرینی صحبت علما ومذاكرهٔ علوم ایله امرار ایتمش ایدی

كمال

توصیفاتده تفصیلات زائده‌دن احتراز ایله برابر لزومی قدر ایضاحات اعطاسنه اعتنا ایدلملیدر . توصیف برصورتده اولملی كه مققضای حاله نظراً آنده نه زیاده ، نه‌ده نقصان كورلملی . برطاقم زوائدی مشتمل توصیفات فنا یازلمش رومانلرده پك چوق بولنور . (بو آلو) نك دیدیكی كبی بركاشانه توصیفنده قرق صحیفه یازی اوقونماز .

توصیفاتده لزومنه كوره طمطراقلی ، پارلاق الفاظ وعبارات قوللانمق ممدوح اولمقله برابر اغراقات ایرانیه‌یی تنظیر ایدرجه‌سنه كیفیتی، طبیعیلكدن چیقارمق مقدوح اولور . هنر توصیفه طبیعیلك ایچنده برشعشعه ویرمكدر . بر پنجره جامنی كونشدن دها ضیادار كوسترمكه قالقشمق عیبدر . نابینك :

آیاصوفیه خود او اعجوبهٔ دهر
قبه‌سی ثامن اجرام سپهر

بیتنده‌كی قبه ایله نفعینك :

نه‌در او قصر معلی کنار دریاده
که عکس قبه‌سی اولمش نظیرهٔ گردون

بیتنده‌کی قبه عکسنه باقه‌جق اولسه‌ق نه لطافت کوره‌بیلیرز ؟ اسکی آثار ادبیه‌مز ایچنده فنا توصیف ایچون مثال نه قدر چوق ایسه ایی توصیف ایچون مثال او درجه آزدر . بونك سببی قدمای ادبانك ایشی طبیعیلکدن چیقارمغی بر بیوك معرفت عد ایتمش اولملریدر . مثلا برطاغ توصیف اولنه‌جق ، آنلرك مذاقنه‌کوره « چون فراز کوهه یتدی برسرا فراز کوردی‌که سایهٔ دامنی سر آسمانه سایبان وزبانهٔ تیغی خنجر مریخ ایله همزبان» یاخود « ناکاه برکوهه ایردی‌که علو مرتبه‌ده شرفه‌سی کنکرهٔ افلاکه همسر وغایت‌عظمندن‌کرهٔ زمین زیر دامننده برتودهٔ احقر» [*] کبی برطاقم یاوه‌لر سویلنلملی . بویله شعرلردن آرتق نفرت ایدلدی . واقعا مبالغه‌سز ادبیات اوله‌ماز ، حتی ادبیات ایچون مبالغه بر لازم غیر مفارقدر اما بویله‌لرینی سلامتدن بهره‌دار اولان هیچ بر طبیعت قبول ایتمز . بونکله برابر مثلا عزت ملانك بر متطبب حقنده‌کی :

او ثقلتله چوکدی کاوب منده‌ره
مریضی یاتیردی همان قان تره
کوروب آنی علت فرار ایلدی
صاووشدی دیو افتخار ایلدی

[*] بوعباره‌لر (همایونامه) دندر .

توصیفی مبالغه‌لی اولدیغی ایچون رد اولنه‌ماز . اك کوزل توصیفاتدن اولمق اوزره کمال بکك کلیبولی‌یه عائد اولان (توصیف غروب)نی اخطار ایدرز . (ده‌لیل) دن مقتبس اولان شو پارچه‌یی دخی اسلوب ساده ایله یازلمش بر توصیف اولمق اوزره عرض ایلرز :

آغاز پرواز

باقکز شو یاورو قوشجغزی طیرانه آلشدرمغه آناسی، باباسی نه قدر جدی برغیرت شفقت پرورانه ایله چالیشیورلر !

وقت آقشام ، طبیعت سکون حالنده ، هوا لطیف وخوشبو ، اورته‌لق یشیللك .

طائر نورسیده لطافت ایچنده بولنان اطرافه باقه کندنده برشوق پرواز حس ایده‌رك مینی مینی قانادلرینی آچوب او زمانه قدر محبس تربیه‌سی اولمش اولان یووه‌دن برکره هوالانیر ، چیقار . جوارده بولنان بر آغاجك اینجه دالی اوزرینه قونه‌رق دال ایله برابر صاللانمغه باشلار .

اوچه بیله‌جکنده تردد اوزره بولنور .

بر آره‌لق تتره‌مکده اولان قانادجقلریله بر تجربهٔ طیران اجراسنه دها جسارت ایده‌جکی آکلاشیلیر . ینه طورر . ینه اوچمه یلتنیر .

بو یلتنشلر اثناسنده تلاش ایچنده بولنان والدینی نو هوس یاورو-جقلرینك اطرافنده اوتیشه اوتیشه اوچیشه‌رق حس احترازینی تعدیل ایله کندیسنه جرأت جدیده ویرمکه سعی ایدرلر . بوکره دخی کمال احتراز ایله پرواز ایدر . براز کیدر ، اوچه بیلمکده اولدیغنی کورنجه آرتق اجنحهٔ نورسته‌سنه کرکی کبی اعتماد ایده‌رك ، انبساط ویره‌رك یول آلمغه باشلار .

هوا بو بار لطیف قوجاغنده بر آز کوتوردکدن صکره اورادەکی چمنستان اوزرینه خفیفجه براقیویر . پدر ومادر کمال افتخار ایله نغمهٔ مسرتلرینی تکرار ایدرلر .

نوطیریان یاوروجق بودفعه دها جسورانه بر طور ایله قالقەرق پروازه آغاز ایلر . ینه دوشر . ینه قالقار .

بو یله دوشه قالته عاقبت قانادلرینه جداً کووەنەبیلەجك بر حاله کلەرك بی پروا پرواز ایدر کیدر .

ایشته او زمان والدینیله کندی بیننده تعاطی اولنان دلفریب آوازەلر اجرای وداع خدمتنی ایفا ایلمش اولور .

اعنات

اعنات — سجع و یا قافیەده بونلرك صحتنده دخلی اولمیان بر حرفی التزام ایتمکدر .

مثلا (کمال) و (مثال) کلمەلرندن یاپیلان سجع و یا قافیه صحت اوزره بولنور . فقط (کمال) ه (همال) ترفیق ایدیلیرسه (م) حرفی التزام ایدلمش اولور . بو صنعت لفظیه (التزام) و (لزوم مالا یلزم) عنوانلریله دخی یاد اولنور .

مثال :

« داخل حکومتمه خود بخود دخوله فردآفریده جسارت ایدەمزایکن نصل کلەبیلدیکز ومؤاخذه وجزادن نه وجه ایله قورتیلەبیلیرسکز؟ » یوللو خطاب وعتاب (١) و یوزندن لمعان ایدن شعلهٔ مسروریتی ستر واخفاده پیچ وتاب (٢) ایلدکده ... کامل پاشا

دیکر :

نستور وفلوقتت تخطئه نیتنه خیمەسنه کلەرك ندامت علنیەسنی کوردکلرنده معاملهٔ مؤاخذەیی لسان تسلیته تبدیل (١) و یأس وفتورینی تعدیل (٢) ایادیلر ایسەده ... کذا

دیکر :

دنیاده شرف انسانیت فیض معرفتدن عبارتدر ، یوقسه نصاب علمه مالك (١) ویاتحصیلنه سالك (٢) اولمیان عوامك هوامدن هیچ فرقی اولەماز . کمال

دیکر :

بر واقعەدر بو قلبه عائد
اولماز صانیرم بیانی زائد

مضمون حزینی اشتکادر
تأثیری مهیج بکادر

معذور طوتار بلا شناسان
یازامازدم اولیدی کتمی آسان

زائد کورن اهل دل دکلدر
انسان قیلغنده آب وکلدر

کیم دیردی کوکل کلیر بوحاله
امکان ویریور قضا محاله

واسعدی خیالمك مسیری
اولماز ایدی بر یرك اسیری

هر عالمه التحاق ایدردی
اکلنجەسی چوقدی دردی یوقدی

ایواه دکشدی شمدی حالت
ایلر بو اسارته دلالت

الله بیلیرکه بر زماندر
وردم گیجه کوندوز الاماندر

برآه کسلدی جسم مجروح
شایسته دینلسه آه ذی‌روح

ایاس بك

سجع مقید
قافیهٔ مقیده

بویولده اولان سجع وقافیه‌لره (سجع مقید) و (قافیهٔ مقیده) دینیلیر .

اعنات طبع وسمعه غایت خوش کلیر برکلفتدر . سوزك جریان طبیعیسنه خلل ویره‌رك معنانك لفظه تابع اولمسنی انتاج ایده‌بیله‌جکندن التزامنده احتیاطه رعایت ایدلملیدر. افاده‌طبیعیلك دائره‌سنده چیقه‌جق اولدقدن صکره اعناتك نه‌اهمیتی قالیر ؟ اعناتسز اوله‌رق سویلنلمش برشعر طبیعی اعنات ایله یازلمش برنظم غیر طبیعیدن البته بیك قات اعلادر .

طرد وعکس

طرد وعکس — برمصراعی ایکی سطرندن بری تقدیم ویاتأخیر ایدیلنجه مصراع دیکر حاصل اوله‌جق صورتده سویلیوب بونلردن بربیت تشکیل اتمکدر .

جناب حقی ذاتنه نظراً بیلمك ، صفاتنه نظراً بیلمه‌مك امکانده اولمدیغنی ناطق اولان :

ممکن دکل خدایی بیلمك‌ده بیلمه‌مك‌ده [*]

مصراعنك برشطری « ممکن دکل خدایی » ، دیکر شطری « بیلمك‌ده بیلمه‌مك‌ده » اولوب شطر ثانینك تقدیمی ویاشطر اولك تأخیری حالنده :

بیلمك‌ده بیلمه‌مك‌ده ممکن دکل خدایی

مصراعی ظهوره کله‌رك :

ممکن دکل خدایی بیلمك‌ده بیلمه‌مك‌ده
بیلمك‌ده بیلمه‌مك‌ده ممکن دکل خدایی

صورتنده بربیت تشکل ایتمش اولور. بیت آتی دخی طرد وعکسی مشتملدر :

هنکام جوانیدر تحصیل هنر وقتی
تحصیل هنر وقتی هنکام جوانیدر

[*] بومصراع قائلی مجهولمز اولان ؛
On né peut le comprendre, on ne peut l'ingnorer
مصراعندن مقتبسدر .

حافظ شیرازینك بواسلوبده اولان :

ذوق چنان ندارد بی دوست زندگانی
بی دوست زندگانی ذوق چنان ندارد

بیتی ضرب مثل حکمنده‌در .

طرد وعکس تام

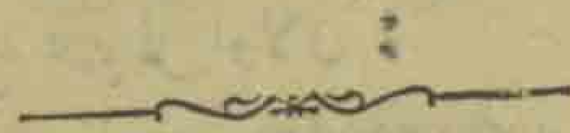
بالاده‌کی ابیاتده کورلدیکی وجهله طرد وعکس ایکی شطردن برینك منتظماً تقدیم ویا تأخیری صورتیله میدانه کتیریلیرسه آکا ساده‌جه (طرد وعکس) دینلدیکی کبی (طرد وعکس تام) دخی دینیلیر . اما ضیا پاشانك :

کلسه درگاهکه اکرام کوررلر کرما
کرما درگهکه کلسه کوررلر اکرام

طرد وعکس ناقص

بیتنده اولدیغی کبی تقدیم وتأخیر غیر منتظم برصورتده اجرا ایدیلیرسه آکا (طرد وعکس ناقص) نامی ویریلیر .

برنوع تکرار دیمك اولان طرد وعکس مقبول طبع سلیم اوله بیلمك ایچون آنی وجوده کتیره‌جك مصراعك حقیقةً برجسته اولمسی لازم کلیر .

رجوع — برنکته‌یه مبنی کلام سابقی نقض ایتمکدر .

رجوع اکثریا افاده ایدلمکده اولان فکره قوت ویا شدت ویرمك مقصدیله اختیار اولنور . حسن اجرایه مقارن اولمق شرطیله برصنعت مقبوله صاییلیر . عاکف پاشا قصیدهٔ مشهوره‌سنده :

چشم امعان ایله باقدقجه وجود عدمه
صحن جنت کورینور آدمه صحرای عدم

دیدکدن صکره بروجه آتی اجرای رجوع ایله مقصدی اولان مدح عدمی تقویه ایتمشدر .

غلط ایتدم نه روا جنته تشبیه ایتمك
باشقه‌در نعمت آسایش مأوای عدم

طوته‌لم آنده‌ده اولمش نعم گوناگون
اویله محتاج تناولیدر آلای عدم

نفعی دخی شیخ‌الاسلام محمد افندی وصفنده‌کی قصیده‌سنده

نامکی نظم بلندمله چیقاردم فلکه
ایده تا خازن اسرار قضا نقش ختام

خطانی تعقیب ایدن :

گیده‌رك عرشه چیقارمقده اولور، عرشه دکل
ایدرم غایت امکانه وارنجه اقدام

بیتنده کوستردیکی رجوع ایله افاده ایتمکده اولدیغی فکره شدت ویرمشدر .

ندیمك برساحلخانه حقنده‌کی توصیفندن اولان وزمانمزك ترویج ایلدیکی اصول نظمه نظراً برایکی مسامحه‌یی حاوی بولنان شوبیتلری دخی رجوع مثاللرندندر :

حبذا کلزار بر فیض تماشای غریب
کیم بهشت هشت آنك برکوشهٔ تنهاسیدر

آکا تنها کوشه تعبیر ایتمك ای کلك بیم
حق بوکیم غایت خطانك ذروهٔ اعلاسیدر

هیچ تنها بر قالیرمی اول جلالتخانه‌ده
کیم جناب آصفك منزلکه و مأواسیدر

بیت آتی‌ده اویله‌در :

ارباب تشاعر چوغالوب شاعر آزالدی
یوق اویله‌دکل ، شاعرك آنجق آدی قالدی

محاوراتده جریان ایدن « قباحت سنده . سنده دکل سنی تشویق ایدنده » کبی سوزلر هپ رجوعه راجعدر .

رجوعك برعباره‌ده بردن زیاده اولمسی دیمك اولان تکرری اکثریا حلاوتسز دوشر . هله اهمیتسز عد اولنه‌جق شیلرده « مقبر مقبر دکل برتربه ، تربه دکل برمعبد ، معبد دکل برکره

کره دکل برفضای بی انتها اولملی ایدی » عبارهٔ مشهوره‌سی کبی کولنج اولمغه لیاقت کوسترر .

حذف — سوزی نقطه‌سز حرفلردن متشکل کلمات ایله حذف سویلمکدر .

او وجه ایله سویلنیلان سوزه (محذوف) اطلاق اولنور . حذف کلفت محضه اولدیغندن منفور طبع سلیم اولور . نقطه‌لی نقطه‌سز کافهٔ حروف ایله دخی کوزل سوز سویلمکدن عاجز اولان متشاعرلرك برآره‌لق حذفیات وادیلرنده کریوه‌کیر مهملات اوللرینه کولنور . ضیا پاشا کبی مقتدر برشاعرك (خرابات) ده مندرج اولان ایکی قصیدهٔ محذوفه‌سنده انتخابه شایان اوچ بیت بولنه‌میور . بونلرده بوله بیلدیکمز اولدقجه طبیعی سویلنلمش بیت شودر :

عالم سحر حلالم که اولور عصرمده
عالم سحرده هرساحره آرام حرام

مثلا :

کلمسه حال هرمده ده روا آکا کلال
حصر اولور مدحکه محصول حواسم مادام

درکه حاسد اولورلرسه مخلدر هرکس
کاولەده ملهمهٔ کوکله مدحك الهام

کبی سوزلری نیچون سویلملی ؟

اسلاف ادبا بواسلوبده دخی ید طولی کوسترمشلردر. مقامات صاحبی حریرینك (مقامهٔ سمرقندیه)ده « الحمدلله الممدوح الاسماء المحمود الآلاء الواسع العطاء المدعو لحسم اللاؤاء » مقدمه‌سیله ایرادایلدیکی خطبه آثار محذوفه‌نك اك مشهورلرندندر. فیضیٔ هندینك برنسخه‌سی حمیدیه کتبخانه‌سنده موجود اولان (سواطع الالهام) نامنده‌کی تفسیرشریفیله‌ینه برنسخه‌سی اوراده محفوظ بولنان (مواردالکلم) عنوانلی رساله‌سی دخی سراپا نقطه‌سزدر. برمکتوبمزده بو بابده ملاحظهٔ آتیه‌یی درمیان ایتمش ایدك :

— فیضیٔ هندینك (سواطع الالهام) ی کبی (موارد ـ الکلم)ی ده معجز عد اولنه‌بیلیر ، فقط بونلرله اوغراشیله‌جق زمان دکلدر . بن آندن (مترجم) ه درج اولنان پارچه‌لری نمونه اولمق اوزره یازمش ایدم . کویا اك قولایلرینی انتخاب ایتدیکم حالده قاموسه باقه باقه یورلمش ایدم . بزم بضاعه‌مز آنی حل وترجمه‌یه کافی دکل . اوقوجه آدم لزوم کورمش ، اظهار اعجاز ایتمش . بز حیرتله تماشا ایدیورز ، فقط آنکله اشتغاله

لزوم کورمیورز ، چونکه دها مهم مشاغلمز وار . مثلا انسان (سواطع الالهام) ه بدل (مفاتیح الغیب) البته پك چوق زیاده استفاده ایدر . فیضی مثلا (نصاری) دیه‌جك یرده (رهط روح الله) دییور . بوکلفت نه ایچون ؟ نقطه قویماق ایچون! بز یازیمزه نقطه قورز ، فقط اوچ کلمه ایله افاده اولنه‌جق معنایی برکلمه ایله افاده ایدرز . دها مناسب دکلمی ؟ »

برمقاله‌مزده دخی ینه بومبحثده بیان ایتدیکمز افکاره شوفقره ایله نهایت ویرمش ایدك .

— شونی‌ده علاوه ایده‌یم‌که حیران کمالی اولدیغمز فیضی اکر عصرمزده بولنوب‌ده کوندن کونه ترقی ایتمکده اولان علوم وفنون حاضره ایله اشتغال ایتسیدی یازه‌جغی شیلر البته الده برلنان آثار جلیله‌سندن زیاده استفاده‌مزی موجب اولوردی. بلکه اوزمان بویله نقطه‌سز کتابلر یازمغه وقت بیله بوله‌مازدی »

بوملاحظاتی ایرادن مقصدمز کنجلرمزی حذف کبی اضاعهٔ اوقاتدن باشقه برشیئه یارامیه‌جق اولان شیلرله اشتغالدن تحذیردر . حذفه دائر بوقدرجق معلومات استحصالی آنلره کفایت ایدر .

(حذف) ه (تجرید) نامنی ویرنلر بوصنعتی مشتمل اولان آثاره (مجرد) دیرلر .

خيفاء

حيفاء — بركلمه‌سى نقطه‌لى ديكر كلمه‌سى نقطه‌سز اوله‌رق سويلنيلن سوزدر .

(حذف) كبى مصنعات مردوده‌دن اولان خيفا ايچون بديعيات فارسيه‌ده :

تيغت مدام زينت اسلام وپشت ملك
تخت مغد وبخت مدد جيش كامكار

كبى بعض امثلهٔ ركيكه ايراد اولنور . مقامات صاحبى حريرينك (مقامهٔ مراغيه) ده « الكرم ثبت‌الله جيش سعودك يزين وللؤم غض الدهر جفن حسودك يشين » جمله‌لريله باشلايان مقاله‌سى خيفانك ا[illegible]بلغ عد اولنان مثاللرندندر .

تركجه مثال بوله‌مدق . بولمغى آرزوده ايتميورز .

رقطاء

رقطاء — هر كلمه‌سنك برحرفى نقطه‌لى ، ديكر حرفى نقطه‌سز اوله‌رق سويلنيلن سوزدر .

(حذف) و (خيفا) كبى مصنعات مردوده‌دن اولان رقطا ايچون بديعيات فارسيه‌ده :

چون من از هجر برى رخ صنم توبه شكن
بسى آشوب كند بلبل خوش طبع جمن

كبى بعض امثلهٔ ركيكه ايراد اولنور . مقامات صاحبى حريرينك (مقامهٔ رقطا) ده « اخلاق سيدنا تحب وبعقوته يلب » جمله‌لريله باشلايان مقاله‌سى رقطانك اك بليغ عد اولنان مثاللرندندر .

تركجه مثال بوله‌مدق . بولمغى آرزوده ايتميورز .

منقوط

منقوط — كلمه‌لرينك كافهٔ حروفى نقطه‌لى اوله‌رق سويلنيلن سوزدر .

(حذف) ايله (خيفا) و (رقطا) كبى مصنعات مردوده‌دن اولان منقوط ايچون بديعيات فارسيه‌ده :

زنغزى زيب تخى زين جيشى
نزيبى جز بجنت زينت تخت

كبى بعض امثلهٔ ركيكه ايراد اولنور .

عربى وتركى مثال بوله‌مدق . بولمغى آرزوده ايتميورز .

مقطع

مقطع — صرف حروف منفصله ایله سویلنیلن سوزدر .
(حذف) و (خیفا) ایله (رقطا) و (منقوط) کبی مصنعات
مردوده‌دن اولان مقطع ایچون بدیعیات فارسیه‌ده :

زدرد وداغ دوری زرد وزارم
زروی ورای او آزرم دارم

کبی بعض امثلهٔ رکیکه ایراد اولنور .

عربی وترکی مثال بوله‌مدق . بولمغی آرزوده ایتمیورز .

موصل

موصل — صرف حرووف متصله ایله سویلنیلن سوزدر.
(حذف) و(خیفا)و (ورقطا) ایله (منقوط)و(مقطع) کبی
مصنعات مردوده‌دن اولان موصل بعض بدیعیات فارسیه‌ده
حرفلرك ایکیشر ایکیشر ، اوچر اوچر ، دردر دردر و بتمامها
متصل اولملرینه کوره درت قسم اعتبار اولنه‌رق برنجی، ایکنجی،
اوچنجی قسملر ایچون برنجی بیتك معناسنی پك‌ده آکلایه -
مدیغمز شو رباعی مثال اولمق اوزره کوسترلمشدرکه مصراع
اولی (مطع) قبیلندندر :

ای دردل آزردهٔ از رخ آذر
مانی برهرکز خط تو چون چاکر

غیر شکن جمد کشت کاك قضا
مشکل بکشد بشکل چنبر عنبر

دردنجی قسم ایچون دخی مثال (مدرسه خاطره‌لری)
مندرجاتندن وشاعر مشهور سلمان ساوجینك آثارندن
اولان :

سستپشتپشتبتنبست
بتپشپشتتنسستشکست

بیتیدرکه شویله اوقونور :

سست پش تپش تب تن بست
بتپش پشت تن سست شکست

اوراده بروجه آتی بیان ملاحظه ایتمش ایدك :

— بووجه‌ایله مصراعلری سراسر بیتیشیك یازیله‌رق
چوجقلرك قوهٔ ذکاسنی امتحان ایچون درمیان اولنور ترکجه
ایکی بیت مشهور وار ایسه‌ده آثار بعض حروف منفصله‌یی دخی
حاوی اولدقلری حالده قاعدهٔ املایه بتون بتون مغایر اوله‌رق
صورت متصله‌ده یازدقلری جهتله بالاده‌کی بیته مقیس اوله‌ماز.

اكا قیاس اولنه‌جق بیت وزن دیكرده بولنمقله برابر اولسه اولسه شویله اوله‌بیلیر :

لبیمشهملكبیمحتشم
فلكجنتمسینبنمجنتم

انسان نه‌مقلد شیدر ! بوبیتی معاصرین ارباب قلمدن سرلوحه یاپدیغم بیته بركتابده بتمله برابر تصادف ایدن بر ذات یارم ساعته قریب زمان صرفیله سویلمشدر . بویله حروف متصله‌دن كلام منثور تركیبنده بیله كوجلك اولدیغی حالده كلام موزون ، خصوصیله برمطلع خوشمضمون انشاسی دها مشكل اولمق طبیعی بولندیغی جهتله مقلد افندی‌یه برآفرین اولسون ویرلملیدر . بیت شویله اوقونور :

لبیم شه ملك بی محتشم
فلك جنتمسین بنم جنتم

معجم

معجم — هیچ بری مكرر اولمامق اوزره عربی ویا فارسی حروف هجانك كافه‌سنی حاوی اوله‌رق ایراد اولنان جمله‌در . مصنعات مردوده‌نك اك برباد لرندن بری‌ده بودر. بونك

ایچون مثال اوله‌رق بدیعیات فارسیه‌ده — معهود دالی ذال اوقومق قاعده‌سنه استناداً (ندهد) ك دالی ذال اعتبار ایدلمك اوزره — شوبیت ایراد اولنور :

اثر وصف غم عشق خطت
ندهد حظ كسی جز بضلال

عربی وتركی مثال بوله‌مدق . بولمغی آرزوده ایتمیورز . جناب حق بویله شیلرله اوغراشان شاعرلره شعور احسان بیورسون .

مستزاد

مستزاد — بحر هزج اوزانندن اولان « مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن » یاخود « مفعول مفاعیل مفاعیل » وزننده بولنان مصراعلره «مفعول فعولن» ویا «مفعول مفاعیل» جزءلرینه مساوی برپارچه ضم ایتمك صورتیله میدانه كتیریلن نظمدر ،

زیاده

اوپارچه‌لره (زیاده) نامی ویریلیر .

مثال :

لاله‌نك كونشه عرض ایتدیكی برنیاز [*]

ای كوكب رخشان كه بنم جسم وجالم — سندن آلیور فیض ،
اولسون بكا آرایش باقی بو كمالم — ناقص قالیور فیض

منع ایله امان ! ایته‌دن اوراقمی بی رنك — غدار زمانی
اولسون (ژولی) [**] نك جبهۀ پاكی بكا اورنك — سوسون بنی جانی

ایلرسه او یوزدن بنی رنكین وضیادار — طالع اوله‌رق یار
آرتق اولورم بن شرف وشان ایله هر بار — شاهنشه ازهار

(ذات النطاقین — یاخود — ابن الزبیر) منظومه‌سندن ذات النطاقین لساندن اوغلنه خطاباً ایراد اولنان شو پارچه‌لر دخی مستزاد مثاللرندندر :

سرد ایلدیكم سوزلری اس الحركات ایت — اوغلم ، بولن آگاه
زنهار عدول ایله ، صبر ایله ، ثبات ایت — اجرین ویرر الله

§

شاهانه یورر سین ، یوری أی مفخر مردان — مردایستدی میدان
برشانده بوصورتله قازان وارایكن امكان — عاشق سكا بیك شان

[*] (قورنه‌ی) دن مقتبس .
[**] شاعرك معشوقه‌سی .

مستزاد طبع وسمعه خوش كلیر ، فقط زیاده‌سی فضله اولمامق شرطیله .

عزت ملانك :

بلبل ؛ یتیشیر باغرمی خون ایتدی فغانك — ضبط ایله دهانك
خنجر كبی دلدی یوركم تیغ زبانك — تأثیر لسانك

و :

آه ایتسه نوله بلبل دل مشهدم اوزره — تا محشر اولنجه
چوق چكدی غم خارینی كلزار جهانك — بو باغ فنانك

بیتلرنده‌كی (تأثیر لسانك) و (بوباغ فنانك) ضمیمه‌لری خشو كورینور .

الحاصل : مستزاد سویلیه‌جك شاعر اصحاب دقته «زیاده‌سی زیاده» دیدرمه‌مكه چالشملیدر .

بعض بدیعیاتده مستزاد اوچ قسم اولمق اوزره كوستریلیور. سه‌ده عثمانلی شاعرلری آره‌سنده مشهور اولان بالاده تعریف اولنان صورت اولدیغندن آنكله اكتفا ایدلدی .

اعاده **اعاده** — بیت متقدمك آخرنده واقع اولان کلمه‌یی بیت متأخرك اولنده تکرار ایتمکدر .

معاد بواسلوب اوزره سویلنیلن شعره (معاد) عنوانی ویریلیر . معادك مطلعی وارایسه مطلعنده دخی اکثریا اعاده اجرا اولنور. تکرار ایدیله‌جك کلمه‌یه ادات لاحق اولمش بولندیغی صورتده ادات ایله برابر تکراری مستحسن ایسه‌ده اداتك ترکی دخی جائز اولور .

اعاده برصورت ماهرانه‌ده اجرا اولنماز ایسه مناسبتسز تکرارلر کبی طبیعته ملال کتیرر . بومبحثده بوله بیلدیکمزاك کوزل مثال فضولینك شوغزلیدر :

ای وجود کاملك اسرار حکمت مصدری
مصدری ذاتك اولان اشیا صفاتك مظهری

مظهری هر حکمتك سنسین‌که کلك قدرتك
صفحهٔ افلاکه نقش ایتمش خطوط اختری

اختری مسعود اولان اولدرکه طبع پاکنك
قابل فیض اوله نطقکدن صفای جوهری

جوهری معیوب اولان ناقص بنم کیم متصل
ساده‌در خطك خیالندن ضمیرم دفتری

دفتر اعمالك خطی خطادندر سیاه
قان دوکر چشمم خیال ایتدکجه هول محشری

محشری اشکم ویرر سیلابه کر روز جزا
اولمیه مقبول درکاهك سرشکم کوهری

کوهریدر عشق بحرینك فضولی آب چشم
لیك برکوهرکه لطف حق آکادر مشتری

(ردالعجز علی‌الصدر) مبحثندن مستبان اوله‌جغی اوزره آنکله (اعاده) بیننده فرق واردر .

سهل ممتنع **سهل ممتنع** — سویلنلمسی قولای کورندیکی حالده پك کوج اولان سوزدر .

سهل ممتنعك اك بیوك زینتی کلفتسزلکدر . غایت طبیعی وروان اولدیغندن آنی ایشیدن «بن‌ده بویله سوزسویلیه‌بیلیرم» دیر . ایشته اوزمان آکاینه سهل ممتنع قبیلندن اولان :

«ظن ایتمه‌که شویله‌بویله‌برسوز»
«کل سن دخی سویله‌بویله‌برسوز»

خطاب امتحانیسی وارد اولور . چالیشیر چالیشیر ، کافتلی برسوز سویلر . بوصورتله سهل ممتنعك ضدینی میدانه کتیرمش اولور .

سهل ممتنعه منجذب اولمیه‌جق طبیعت یوقدر ، فقط آنی وجوده کتیره‌جك طبیعت آز بولنور .

عثمانلی شاعرلری آره‌سنده سهل ممتنع سویلیه‌بیله‌جك قابلیتده بولنانلردن بری مشهور نابیدر . ازجمله شو بیتلری او قبیلدن عد اولنمقده‌در :

§ اولدی سرمایهٔ حیرت بکا بیم وامید
بیله‌مم ایلیه‌جك گریه‌میدر خنده‌میدر

§ شهرتی مال ایله درمعبد اسلامك‌ده
جامع کهنهٔ بی‌وقفه جماعت گلمز

§ یوسف کبی انواع محن چکمکه موقوف
آسان دکل اخوانه ولی‌النعم اولمق

§ اولیای نعمك عادت دیرینه‌سیدر
کندی اوضاعنی اتباعنه اسناد ایتمك

§ یوق بی‌عرض معامله اهل زمانه‌ده
کیمسه عبادت ایتمز ایدی جنت اولمه‌سه

سهل ممتنع نظمه تخصیص ایدلمه‌ملیدر . نثرده دها ایلری بولنور .

عجمده شیخ سعدینك اکثر آثاری سهل ممتنع اولمق اوزره تلقی ایدیلیور . حقیقت ! برعثمانلی بیله قوتلیجه فارسی تحصیل ایدنجه « برگلستان‌ده بن یازسه‌می؟ » کبی واهمه‌لره دوشه-

بیلیر . حال بوکه او گلستان شمدی‌یه‌قدر بلغای ایران طرفندن دخی تنظیر ایدیله‌مه‌مشدر .

ارصاد

ارصاد — مسجع ویامقفی اولان کلامده — صورت تسجیع وتقفیه سامعك معلومی اولدیغنه گوره — نهایت کلامك نه‌دن عبارت بولندیغنه لفظاً ویامعنیً دلالت ایده‌جك برشی ایراد ایلمکدر .

لفظاً دلالته مثال :

نیجه بر خدمت مخلوق ایله مخذول اوله‌لم
سائل حق اوله‌لم نائل مسئول اوله‌لم

آقه‌لم پاینه بربحر حمیت بوله‌لم
صلهٔ همتنه ماکبی موصول اوله‌لم

بزده صورت ویره‌لم کندمزه قابل ایسه
گیره‌لم اهل صفا بزمنه مقبول اوله‌لم

گتیر ای ساقی یتر ایلدك اشغال بزی
برزمان‌ده‌می بی غش ایله مشغول اوله‌لم

قالەدن خاك مذلتده همان ای عاصم
عازم سوی سماسای ستانبول اولەلم

مترجم قاموس

بو غزلك محصول عینتاب اولدیغنی اشراب ایتمکده اولان مقطعندن ماعدا بیتلری ممثل‌لهە تطبیق اولنه بیلیر :

بونی اولدن ایشتمه‌مش اولدیغی حالده :

نیجه بر خدمت مخارق ایله مخذول اولەلم

مصراعنی طوبنجه قافیه‌نك نه‌دن عبارت بولندیغنی آ كلایان برسامع (سائل) دن (مسئول) ه ؛ (صله) دن (موصول) ه ، (قابل) دن (مقبول) ه ، (اشغال) دن (مشغول) ه انتقال ایده بیلیر .

سنبلزاده وهبینك برفكر سخیفی حاوی اولان :

قابلیت اثرین محو ایدەلم قابل ایسه
بزدخی جاهل مقبل كبی مقبول اولەلم

بیتیله برمضمون خفیفی مشتمل بولنان :

طفل نازم یوری كیت مكتبه تنها یولده
حرف آثار بلكه سكابرایكی بدلهجه حریف

نخی بوقبیلدندر .

بودرلو ارصادات — مبحثنده ایضاح اولنه‌جغی وجه ایله — لزوم طبیعی كورنمدكچه اجراسی محسناتدن عد اولنمیان (اشتقاق) صنعتی سونلرك آثارنده كثرت اوزره بولنور .

معنیً دلالته مثال :

هانكی لالهٔ چمن ملاحتدركه عاقبت زبول بولمدی وهانكی آفتاب فلك صباحتدركه نهایت افول بولمدی ؟ . . . نیجه هلال درخشان اولوركه بدر اولەدن خسوف بولور ونیجه آفتاب تابان اولوركه افقدن ظاهر اولەدن كسوف بولور .

دیكر :

المن قیسه قیاس ایتمه دل محزونك
یوق ایدی عقلی نه دردی وار ایدی مجنونك

مثال اولده (زبول) و (خسوف) سجعلری معلومی اولان برسامع « هانكی آفتاب فلك صباحتدركه » و « نیجه آفتاب تابان اولوركه » دینیلیر دینلمز بونلرك آلت طرفلری (افول) و (كسوف) اوله‌جغنی آ كلار .

مثال ثانیده دخی (محزونك) قافیه‌سنك معلومیتی اوزرینه « یوق ایدی عقلی نه دردی وار ایدی » دینلمسیله برابر بونی (مجنونك) قافیه‌سی تعیب ایده‌جكی آ كلاشیلیر .

فضولینك (كوزدیكك كوكلم) ردیفلی غزلنده‌كی :

دیار هجرده سیل ستمدن اولدی خراب
فضای عشقده آباد كوردیكك كوكلم

بیتی دخی بوقبیلدندركه (خراب) ك دلالتیله قافیه‌نك (آباد) اوله‌جغی ذهنه تبادر ایدر .

تسهیم

(تسهیم) نامیله دخی یاد اولنان ارصاد ذهن سامعی معنای آتینك فهمنه آماده قیله‌جغی، حتی بعض كره معنای آتی‌یی ذهن سامعه سویلمه‌دن القا ایده‌جكی جهتله صنایع مقبوله‌دن عد اولنور.

لف ونشر

لف ونشر — عباره‌ده اول امرده ایكی یاخود دها زیاده شیئی ذكر ایده‌رك بعده آنلردن برینه عائد اولان شیلری ایراد ایلمكدر .

نثردن زیاده نظمه یاقیشان بوصنعت — كه بین الشعرا كثرت اوزره اجرا ایدیلن صنایعدندر — اول امرده وبعده ذكر اولنان شیلر بیننده ترتیب تقابلی‌یه رعایت اولنق ویا اولنمامق صورتلرندن بریسیله وجوده كلدیكندن ایكی قسمه منقسم اولور.

لف ونشر مرتب
لف ونشر مشوش

برنجیسنه (لف ونشر مرتب)، ایكنجیسنه (لف ونشر مشوش) تعبیر اولنور . مثلا « ابوبكر وعمر حضراتی صدق وعدل ایله شهرت بولمشلردر » دینلسه (صدق) ابوبكر ایله (عدل) عمر ایله تقابل ایده‌جكندن عباره‌ده لف ونشر مرتب بولنه‌جغی كبی بالعكس « ابوبكر وعمر حضراتی عدل وصدق ایله شهرت بولمشلردر » دینلسه لف ونشر مشوش بولنور . كذلك « صدقی، عدلی ، شجاعتی صدیقی ، فاروقی ، حیدری آكدیدیور » عباره‌سنده‌كی لف ونشر مرتب بونك «عدلی ، شجاعتی ، صدقی فاروقی ، صدیقی ، حیدری آكدیریور » صورتنه تحویلیله لف ونشر مشوش اولور .

بوافاده‌لردن آكلاشیله‌جغنه كوره مرتب اولمیان لف ونشر معكوس اولسه‌ده ، مخلوط بولنسه‌ده (مشوش) وصفنی آلیر. بناءً علیه لف ونشر دینیلن شی حقیقتده اوچ قسم اولدیغی حالده عنوان جهتیله ایكی قسمه منحصر قالیر .

معكوس الترتیب
مختلف الترتیب
لف ونشر غیر مرتب

بعض ادبا لف ونشرك برنده ترتیب ومعكوسه رعایت اولنان، دیكرنده هیچ بركونه ترتیبه رعایت اولنمیان ایكی قسمدن برنجیسنه (معكوس الترتیب)، ایكنجیسنه (مختلف الترتیب) عنوانی ویررلر. (لف ونشر مرتب)ه مقابل بو ایكی قسمدن هربرینه (لف ونشر غیر مرتب) دیمكله اكتفا ایدنلرده واردر .

لف ونشر مشوش نثرده بر مقصد مخصوصه مستند اولمدقجه حائز لطافت اوله‌ماز. نظمده دخی اکثریا وزن وقافیه الجاسیله اختیار اولنور. لف ونشر مرتب ایسه نظمده اولدیغی کبی نثرده دخی تزییناتدن معدود اولور. آشاغیکی مثالده اول امرده (حرب وصلح) ذکر اولنه‌رق بعده حربه عائد اولان (آلت) ایله (خشت خونمون) وصلحه راجع بولنان (اشارت) ایله (شاخ شجر زیتون) ایراد ایدلمشدر:

... ایشته منظوره‌کز اولدیغی وجه‌ایله حرب وصلحه آلت واشارتدن کنایه برالمزده خشت خونمون وبرالمزده شاخ شجر زیتون اولمغله ایکیسندن برینی انتخاب وقبول بیورکز ...

کامل پاشا

ینه تله‌ماك ترجمه‌سندن اولان شو پارچه دخی بونك نظیریدر:

بنی بشر علی ماهو علیه واقف حقایق (خیر وشر) اولمدقلرندن درجهٔ (خظ ونفرتلرینه) کوره برشیئك (له‌وعلیهنده) حکم ایدرلر ایسه‌ده بوراده اویله اولمیوب ...

بالاده‌کی مثاللرده کورلدیکی اوزره لف ونشر ایکیشر ایکیشر اولدیغی کبی اوچر اوچر ودردر دردر دخی اوله‌بیلیر.

استطراد

صورت اخیره‌ده اوله‌رق فردوسیٔ طوسی طرفندن شاهنامه‌ده ایراد اولنان واوته‌دن بری شاعرلرك نظر تقدیرینی جلب ایتمش بولنان:

بروز نبرد آن یل ارجمند
بتیغ وبخنجر بکرز وکمند

برید ودرید وشکست وبیست
یلان را سر وسینه وپا ودست

بیتلرنده اول امرده (تیغ، خنجر، کرز، کمند) ذکر اولنه‌رق بعده تیغه عائد اولان (برید) ایله (سر)، خنجره مناسب بولنان (درید) ایله (سینه)، کرزه راجع اولان (شکست) ایله (پا)، کمنده ملایم بولنان (بیست) ایله (دست) ایراد ایدلمشدر.

انتهی

لف ونشر مشوشك مقبول اولمسی مألجه هیچ بر کونه قاریشقلغی موجب اولمامسیله مشروطدر. هله سوء ایهام بونده اك زیاده احتراز ایدیله‌جك برشیدر. مثلا:

کوله‌کی ایتم اول ذلیله قیاس
متساوی اولورمی تاج ومداس

و :

قاره طاشمی کرانبهاء زرمی
هندك اوغلی — حسینه بکزرمی

بیتلرنده‌کی لف ونشر مرتب مداسك تاجدن ، حسینك هندك اوغلندن مقدم ایرادیله لف ونشر مشوش حالنه کتیریله‌جك اولسه میال ترتیب اولان ذهن وهلةً مداسك کوله‌یه ، تاجك ذلیله ، حسینك قاره طاشه ، هندك اوغلنك زره مقابل طوتلمش اولدیغنه ذاهب اولور . مقصود ایسه بونك تمامیله خلافی اولمق اوزره کوله‌یی تاجه ، ذلیلی مداسه ، هندك اوغلنی قاره‌طاشه ، حسینی زره تشبیه ایتمکدر .

اویولده سوء ایهامه قرین اوله‌جق لف ونشر مشوشلر صنایع مقبوله‌دن عد اولنمدقدن باشقه قطعیاً مردود اولور .

قائلنی درخاطر ایده‌مدیکمز :

کورن اول غمزهٔ مردمشکار وچشم شوخك‌دیر
عجبدر ایتمش آمیزش غزال وشیر بربرده

بیتده‌کی لف ونشر مشوش ضررسزدر .

تنسیق

تنسیق — صیره ایله ذکر اولنه‌جق شیلر آشاغیدن یوقاری یاخود یوقاریدن آشاغی ترتیب اوزره ایراد ایلمکدر.

تنسیق ارتقائی
تنسیق انحطاطی

ترتیب آشاغیدن یوقاری اولدیغی حالده (تنسیق ارتقائی) ، یوقاریدن آشاغی بولندیغی صورتده (تنسیق انحطاطی) دینیلیر .

تنسیق ارتقائی‌یه مثال :

شیر خوارلر بشکینی ، چوجقلر اکلندیکی یری ، کنجلر معیشتکاهنی ، اختیارلر کوشهٔ فراغتی ، اولاد والده‌سنی ، پدر عائله‌سنی نه‌درلو حسیات ایله سورسه انسان وطننی اودرلو حسیات ایله سور .

کمال

تنسیق انحطاطی‌یه مثال :

پدرك ، برادرك بنم مکتبده اوقودیغمز یازمه مصحف شریف حالا نزدمزده محفوظدر .

بوایکی درلو تنسیقدن برینك دیکری مقامنده اجراسی بعضاً سوزه بیوك بر اویغونسزلق ایراث ایده‌جکی جهتله مقامك بونلردن هانکیسنه دها الویرشلی بولندیغندن غفلت اولنماملیدر.

حضرت ابن الزبیر لساننده اوله‌رق امام حسین افندمزه خطاباً ایراد ایدلمش اولان تسلیمات آتیه‌ده اولاً (نیس جان

بتول) ، ثانياً (فروغ قلب على)، ثالثاً (حفيد پيغمبر) ذكر اولنه‌رق تنسيق ارتقائى‌يه رعايت ايدلمشدر .

السلام اى امير آل رسول
السلام اى انيس جان بتول

السلام اى نهفته نور جلى
السلام اى فروغ قلب على

السلام اى شهيد غمپرور
السلام اى حفيد پيغمبر

بوراده بالفرض تنسيق انحطاطى كوزه‌دلمش اوليدى خلاف مقام اوزره سوق كلام ايدلمش اولوردى .

مثال آتيده وطنه مقابل كله‌جكى ايچون (مربع) ك ابتدا ، خارج وطن ايله تقابل ايده‌جكى ايچون (مثلث) ك بعده ذكر ايدلمسى دخى انواع تنسيقدندر :

عقل «مربع باشقه‌در، مثلث باشقه» قضيه‌سنك حقيقتنه نه‌قوتده حكم ايليورسه وجدانده «وطن باشقه در ، خارج وطن باشقه » سوزينك صحتنه اوقوتده اعتماد ايدر.
كمال

تغليب — ايكى ياخود دهازياده شيدن برينى ديكرينه وياديكرلرينه غالب عد ايده‌رك اووجه ايله ايكيسنى ياخود هپسنى برلكده تعبير ايتمكدر . تغليب

مثلا (فضولى) بردانه اولديغى حالده (فضولى واقتدارجه آكا قريب اولان شاعرلر) يعنى (فضولى وامثالى) دينيله‌جك يرده (فضوليلر) دينيلركه فضولى سائره‌لرينه تغليب ايدلمش اولور . كاظم پاشانك برمرثيه‌سندن اولان شو بيتده‌كى (ايوبلر) تعبيرى بوكا مماثلدر :

باخصوص اول شهر يار عالم توفيق كيم
صبر بى پايانـه ايوبلر حيران اولور

ضياپاشانك نظم آتيسى دخى بوبابده بزه برايكى مثال كوسترمكده‌در :

ايرانده كلن هنرورانك
آرايشى هربرى جهانك

ايرانده ظهور ايدن افاضل
دهرك فضلاسنه مقابل

ابتدى هنر آوران اعجام
احياى علوم دين اسلام

بیضاویلر　　ز مخشریلر
شیرازیلرله　　جوهریلر

هپ اولدی اوخاکدن نمودار
آنلردر ایدن علومی اظهار

ابوبکر وعمر ایله حسن وحسین حضراتنه (عمرین) و (حسنین) ، آنا ایله بابایه (والدین) و (ابوین) ، آی ایله کونشه (قمرین) اطلاقی دخی تغلیب قیلنمشدر . جناب فاروق حضرت صدیقدن افضل اولمامقله برابر آنك تغلیبی (عمرین) دیمك (ابوبکرین) دیمکدن اسهل اولدیغنه مبنیدر . حسن مجتبانك حسین کربلایه تغلیبی دخی هم کندیسنك بیوك برادری اولمسندن هم ده (حسنین) دیمك (حسینین) دیمکدن اسهل بولنمسندندر . (والده) لك (والد) یه ، (اب) لك (ام) ه ، (قمر) لك (شمس) ه تغلیبی ایسه حقیقی اولسون اعتباری اولسون مذکرك مؤنثه غالب عد اولنمسندندر . تغلیبك بو درلوسنه (متناسبیندن برینك تغلیبی) تعبیر اولنور .

تغلیب متکلم ایله مخاطب وغائبدن عبارت اولان اشخاص ثلاثه بیننده دخی جریان ایدر .

متکلم مخاطب وغائبدن اقوی اولدیغندن ایکیسنه تغلیب اولندیغی حالده مخاطب یالکز غائبه نسبتله دها قوتلی بولندیغندن آنجق آکا تغلیب اولنور . غائب مخاطبه غائب ، و مخاطب متکلمه تغلیب اولنه‌ماز .

متکلمك مخاطبه تغلیبنه مثال :

بن وسن – سن وبن – بن وسز – – سز وبن – بز وسن – سن وبز – بز وسز – سز وبز یازییورز .

متکلمك غائبه تغلیبنه مثال :

بن واو – او وبن – بن وآنلر – آنلر وبن – بز واو – بز وآنلر – آنلر وبز یازییورز .

مخاطبك غائبه تغلیبنه مثال :

سن واو – او وسن – سن وآنلر – آنلر وسن – سز واو – او وسز – سز وآنلر – آنلر وسز یازییورسکز .

اشخاص آره‌سنده جاری اولان بو تغلیب قاعده‌سنه نظراً کمال بکك بر مکتوبندن اولان شو عباره‌ده (جهلی) مقامنده (جهلمز) دینلمك لازم کلیردی :

لاقیردی‌یی یالکز کندی اوزریکه آلنوب‌ده مناسبتسز سوز سویله ماهیات علوم یازمقده یالکز سنك ، کل ، هیمزك ، طوپمزك جهلی مانعدر .

اکمال — برعباره ایله افاده اولنان معنایی عبارهٔ اخری ایرادیله اتمام ایتمکدر . اکمال

آشاغیده قوس ایچنده کوستریلن عباره‌لر اکمال قیلنمشدر .

هیچ برثروتی متصرف اولی کتم عدمدن برابر کتیرمه‌مشدر . دنیاده مال اطلاق اولنور نه‌وار ایسه اقدام ایله طوپلانیر ، (سعی ایله وجوده کلیر) .
کمال

انسان کندی سعیله یاشاملیدرکه زمانڭ قیمتنی بیلسون ، (حیاتڭ لذتنی طویسون) . کذا

رحم ایت که غریب ودردمندم
(بی مونس ویار و دستمندم) فضولی

مرد اولان کذبه تنزل ایتمز
(ذلت کذبه تحمل ایتمز) نابی

آنی سن لطف ایله ایله بنده
(عفوواکرام ایله ایت شرمنده) وله

بحث ایتسه ایدر جهانی الزام
(برسوزله ایدرفخامی افحام) شیخ غالب

آلدی سخن عزم راه قیلدی
(هدهد کبی قصد شاه قیلدی) وله

شیخ غالبڭ (حشو) مبحثنده ایراد اولنان :

هنگام هرمده سویلشدر
پیراولدیغی دمده سویلشدر

و :

وارمی هله سویلنمدك سوز
قالمشمی مکر دینلمدك سوز

بیتلرینڭ ایکنجی مصراعلری اکمال قیلندن عد اولنه‌ماز . حشوی اکمال صانمق حشو ظن ایتمك کبی دقتسزلکدن ایلری کلیر .

جناس — كه (تجنیس) نامیله دخی یاد اولنور — ایکی لفظڭ معنالری مختلف اولدیغی حالده تلفظ ویا کتابتده یکدیکره مشابه اولمسیدر . جناس

لفظین بیننده مشابهت کامل ویا ناقص اولمقدن خالی قالمیه‌جغی جهتله جناس اول امرده (جناس تام) و (جناس غیر تام) عنوانلریله ایکی قسمه آیریلیر . جناس تام / جناس غیر تام

جناس تام ایکی لفظی تشکیل ایدن حروفڭ نوع ، عدد ، ترتیب ، هیئت جهتلریله متفق اولمسندن حصوله کلیر . بواتفاقه « وجوه اربعه‌ده اتفاق » تعبیر اولنورکه آنسز جناس تام تحقق ایتمز ، هیئت حرکه وسکوندن عبارتدر .

جناس تام (بسیط) ویا (مرکب) اولمق اوزره ایکی نوعدر . جناس تام بسیط / جناس تام مرکب

جناس تام بسیطه مثال :

باشقه بر قوت ویرر جنکاورانڭ (قلب) نه
(قلب) لشکر کاهده اولدقجه حضرت منجلی

دیکر :

ایدر اراقهٔ (دم) حسرتکه چشمانم
ترحم ایت نیجه (دم) در اسیر هجرانم

فضولینڭ :

کرچه‌ای دل یارابچون (یوز) ویردی (یوز) محنت سکا [*]
ذره‌جه قطع محبت ایتمدك رحمت سکا

[*] بوراده « یوز ویردی » یوز کوستردی ، توجه‌ایتدی دیمکدر . (یوز ویرمك) ماده‌سی شمدی بومعناده قوللانلمیور .

بيتی دخی جناس تام بسيط مثاللرندندر . سنبلزاده وهبينك :

ايله وقتكی ضايع ديمه قيش (ياز) اوقو (ياز)

مصراع مشهوريله اسماعيل صفا افنديـنك :

بكارم هفته‌ده بر نامه بو (ياز)
يازه‌جقسه‌ك ديديكم وجه‌ايله (ياز)

بيتی‌ده او جمله‌دندر .

جناس تام مركبه برقاچ مثال :

دست كوتاهمزی ايتمه‌مش الله رسا
منبع جودينی يوقسه المزله (قاپارز)

بزه ويرسونمی خدا آب حيات توفيق
خضری بولسه‌ق ره ظلمتده كلاهن (قاپارز)

عزت ملا

سويلركن او سوزلری (قيزاردی)
هم حظ ايدر آه هم (قيزاردی)

صفا

فريادی آنك دكلی (واهی)
بلبل‌ده بيليرمی آه و (واهی)

وله

سوديكم باق بونه مهلك (ياره)
ياقيشيرمی بونی آچمق (ياره)

وله

بالذات بولنديغی معركه‌لردن برينی مصور اوله‌رق قانونی

سلطان سليمانك لساندن صدور ايتديكی روايت اولنان وفردوسیء طوسينك :

زسم ستوران دران پهن دشت
زمين شش شد وآسمان كشت هشت

بيتندن مقتبس اولمق اوزره يرك ، كوكك يديشر طبقه اولمسی اعتبار مشهورينه كوره سويلنمش بولنان قطعهٔ آتيه بوراده اخطاره شاياندر :

اودكللو چيقدی توز يردن هوايه
سكز قات كوك اولوب بر (آلتی) قالدی
پريدن طولدی طول وعرضی ارضك
عدويه قاچه‌جق ير (آلتی) قالدی

(سيفی) نامنده برشاعرك شو بيتنده‌كی (مويه) و (ناله) جناسلری دخی بوقبيلدندر :

دوندی جسم ضعيف پرناله
مويه‌دن مويه ناله‌دن ناله

بوراده (ناله) لردن برنجی وايكنجيسی فرياد ديمك اولديغی حالده اوچنجيسی قلم تلی معناسنه كلن (نال) ايله (ه) اداتندن مركبدر . (مويه) لردن برنجيسی حافظ شيرازينك :

خنده وگريهٔ عشاق زجای دگرست
می سرايم بشب ووقت سحر می مويم

بيتنده برمضارعی بولنان وسوزشله آغلامق معناسنه كلن (مويدن) مصدرندن اسمدركه ينه مشاراليهك :

نماز شام غریبان چو گریه آغازم
بمویهای غریبانه قصه پردازم

مطلعنده جمعی کوریلور . ایکنجیسی قیل دیمک اولان (موی) ایله ینه (ه) اداتندن مرکبدر .

جناس مرکبده لفظین املاده متفق اولورلر ایسه آکا (جناس متشابه) نامی ویریلیر ؛ بالاده کی مثاللرده اولدیغی کبی . بالعکس املاده مختلف اولورلر ایسه آکا (جناس مفروق) تسمیه اولنور . بوصورتله جناس مرکب دخی ایکی نوع اولمش اولور .

جناس متشابه — **جناس مفروق**

جناس مفروقه مثال :

دیدیلر اولدی بر ایکن (ایکی شر)
چیقدیلر خارجه برر (ایکیشر)

قائلی مجهولمز اولان بیت آتی منفور برجناس مفروقی حاویدر :

رخساریکی ای دلبر (آینه) یه بکزتدم
وه وه نه خطا ایتدم (آی نه) یه بکزتدم

جناس مفروقده مرکبك تمامیله ایکی کلمه‌دن ترکب ایتمسی شرطدر . بویله اولمیوبده برکلمه ایله دیگر کلمه‌نك بعض اجزاسندن ترکب ایدر ایسه آکا (جناس مرفو) نامی تخصیص اولنور .

جناس مرفو

مثال :

یوقکن کونشك اثی (سما) ده
براش کوریتوردی شمع (صفا) ده .

شوراسی‌ده اخطاره شایاندرکه (مجموعهٔ معلم) ده بیان

اولندیغی اوزره ماقبلنده حروف معزوله‌دن بری بولنمق شرطیله نون ایله بیتن کلمات مستثنی اولەرق علی العموم ایکی ساکن ایله نهایت بولان کلمه‌لره الحاق اولنه‌جق (ایله) اداتنك تخفیفاً (له) صورتنده تحریری جائز اولمدیغندن سنبلزاده وهبینك :

جاهله جاهله رفعتمی کایر عالمده

مصراعی کبی عباره‌لرده (جناس متشابه) متحقق اولماز . بوایکی (جاهله) دن هانکیسی (جاه) لفظنی محتوی اعتبار اولنورسه آنك (جاه ایله) صورتنده یازلمسی واجب اولور . بناءً علیه (جاه ایله) ایله (جاهله) بیننده جناس مفروق بولنور .

صیره‌سی کلمش ایکن سویلیه‌لم که ینه (مجموعهٔ معلم) ده بیان اولندیغی اوزره حروف مد ایله بیتن کلماته لاحق اوله‌جق (ایله) اداتنك تخفیفی جائز اولمدیغندن مشهور سرورینك تاریخ آتیسنده تعمیه اولەرق کوستردیکی (بابله) املاسی قبول اولنه‌ماز :

بابله یازدی قلم ثبت ایدیجك تاریخن
قشله‌ده ایتدی بنا والده سلطان حمام

بونك هرحالده (با ایله) صورتنده یازلمسی واجبدر . ایکی صورتله یازیله بیلیر شیلر واردر اما بونلر آنلردن دکلدر . اسلاف شعرانك بو بابده‌کی مسامحه‌لری نظر استحسان ایله کوریله‌مه‌مك طبیعیدر .

کله‌لم جناس غیر تامه :

بونده جناس تامك شرط حصولی اولان « وجوه ار بعه‌ده اتفاق » بولنمیوب وجوه ار بعـه‌دن برنده اختلاف بولنور . لفظین متجانسین یالکز نوع حروف جهتیله مختلف اولورلر ایسه آکا (جناس لاحق) دینیلیر. بوده اختلافك اولده ، وسطده ، آخرده بولنمسنه کوره اوچ قسم اولور . جناس لاحق

اولده بولندیغنه مثال :

پدر یکزك طریق ادب وتربیه‌سنه (سالك) وهوا وهوسه غلبه ایله نفسکزه (مالك) اولملیسکز . کامل پاشا

دیکر :

کلامك فائده‌سی بشریتك نوعیتیله (قائم) وبناءً علیه برکوزل سوز ناطقیله برابر (دائم) اولور . کمال

دیکر :

ثبانی یوق بوعالمك آکا کیم اعتماد ایدر
(فرح) کلیر (ترح) کیدر ترح کلیر فرح کیدر

وسطده بولندیغنه مثال :

بر بلده‌ده وار (تمکن) ایله
کسب شرف ایت (ترکن) ایله

دیکر :

دل کیمسه‌یه ایلمز (تملق)
اول خلق ایله ایتمه‌مش (تخلق)

آخرده بولندیغنه مثال :

طرحلر ایچنده‌کی متعدد ایرماقلر بر بری آردنجه جریان ودوران ایده‌رك بعضیسی کمال سرعتله دائر و بعضیسی یاواش یاواش طولاشه طولاشه‌صانکه تارك وفارغ اوله‌مدیغی منبع قدیمی سمتنه (سائل) و (سائر) اولوب ... کامل پاشا

لفظین متجانسین یالکز عدد حروف جهتیله مختلف اولورلر ایسه آکا (جناس ناقص) دینیلیر . بودخی اختلافك اولده ، وسطده ، آخرده بولنمسنه کوره اوچ قسم اولور . جناس ناقص

اولده بولندیغنه مثال :

هر کیمده‌که طرز اثنایه استطاعة ما اوله خنجر سر تیز حسد وستیز ایله جریح اﻻ (خلد) وغایت غوایت ایله «الاعداوة من عاداك بالحسد» جحیمنده (مخلد) اولور .. اوقجی زاده

دیکر :

برمسئله‌ده عقل ونقل تعارض ایدنجه حجت بالغهٔ قدرت اولان عقلك حکمی (اول) ونقل آنکه (مؤول) اولدیغیچون علمای شریعت اشتغال معقولات ایله مکلف اولدیغی ... کمال

دیکر :

بو محبت اساس (ایمان) در
باغیان برطاقم (لئیمان) در

دیکر :

اوغلم ای مایه‌دار حس (حسن)
سنی بندن کوزل بیلیرسن (سن)

وسطده بولنديغنه مثال :

كرستردیکم مراجعتی کورمه نا بجا
(الجا) ی فرط قافه ايله ايتدم (التجا)

صفا

آخرده بولنديغنه مثال :

بزه ای (باد) (بادیٔ) پریشان اولورسه‌كده
طوقن كاهی او زلف تارومارە هرچه بادا باد

سنبلزاده وهبی

مثال اخیرده اولديغی كبی آخرده زائد حرف واحد اولور ايسه آكثريا (جناس مطرف) دينيلير . بردن زياده اولديغی صورتده آكا دخی اكثريا (جناس مذيل) تعبير اولنور ؛ (بلا — بلاغت) (صلا — صلابت) (نوا — نوائب) كبی .

جناس قلب — قلب كل — قلب بعض

لفظين متجانسين يالكز ترتيب جهتيله مختلف اولورلر ايسه آكا (جناس قلب) دينيلير . قلبك تام ويا ناقص اولمسنه كوره جناس قلب ايكی قسمه آيريلير . تام اولور ايسه (قلب كل) ، ناقص اولور ايسه (قلب بعض) نامنی آلير .

قلب كله مثال :

اوكنه ابر سياهی چكرك
ايتدی پنهان (كلف) بدری (فلك)

قلب بعضه مثال :

نيجه ظالملر ايلمش پامال
ايتمز (اهمال) ايدرسه‌ده (امهال)

ديكر :

آلهی دكلدر سوزم افتخار
تسليه (مادر) ايچون بر (مدار)

جنايت كتابنده بولنديغمز صيره‌ده سويلديكمز شو مصراعده دخی قلب بعض موجوددر :

(جانی) لر ايچنده قالدی (ناجی)

جناس محرف

لفظين متجانسين يالكز هيئت جهتيله مختلف اولورلر ايسه آكا (جناس محرّف) دينيلير .

مثال :

شهرك ايچنده شهرتی آرتار جالنك
اوصاف (ورد) عارضی (ورد) زبان اولور

لا ادری

جناس خصوصنده حرف مشدد حرف مخفف حكمنده‌در . بناءً عليه « جاهل يا مفرط ويا مفرّط اولور » قول مشهورنده جناس محرف متحققدر .

جناس خط — جناس تصحيف — جناس مصحف

(جناس خط) ويا (جناس خطی) تعبير اولنان جناس — كه آكا (جناس تصحيف) و (جناس مصحّف) دخی دينيلير —

نقطه اختلافندن ويا كتابتده متشابه اولان ايكى حرفدن برينك نقطه‌لى ، ديكرينك نقطه‌سز بولنمسندن عبارتدر .

برايكى مثال :

بونه احسان آلهيدركه دوچار اولديغمز چار موجهٔ اضطرابك اوزرينه بر (پرى) (بزى) مسكن ومأواسنده ضرورت واحتياجدن (برى) ايلدى !

كامل پاشا

—

خلقى مستعد ايمش (يوريدى)
مكه واديلرين دومان (بوريدى)

—

(تسحير) عيون ايدر نكاهك
(تسخير) درون ايدر نكاهك

—

چكمه بيهوده زحمت اى مطرب
بو (تغنى) دكل (تعنى) در

—

ديرسه‌ك اوله‌يم كالى (حائز)
تضييع زمانى كورمه (جائز)

فضولينك بيت آتيسنده‌كى (رحمت) ايله (زحمت) دخى بويله‌در :

اى فضولى اولدك افغان ايتمدك رحمت سكا
رحم قيلدك خلقه افغانكه زحمت ويرمدك

نفعينك طاهر افندى نامنده برذات حقنده‌كى شوقطعه‌سندن دخى جناس خطى ظاهر اولمقده‌در :

بزه طاهر افندى كلب ديمش
التفاتى بو سوزده ظاهردر
مالكى مذهبم بنم زيرا
اعتقادمجه كلب طاهردر

جناسك دها بعض انواعى بولنه‌بيليرسه‌ده ذاتاً پك‌ده جدى صورتده اوغراشيله‌جق برشى اولمديغندن بوقدرينك ارائه‌سيله اكتفا انسب كورلدى .

محتاج ايضاح اولمديغى اوزره سوز حدذاتنده كوزل اولمدقدن صكره جناس آكا كوزللك ويره‌مز . مع هذا حسن ذاتيى حائز اولان بركلام ايچون حسن عرضى عد اولنور . هله طبيعيلك دينيلن مزيت جليله هيچ بروقت تجنيساته فدا ايدلمه‌مليدر .

⁂

اشتقاق -- برمادهٔ اصليه ايله آندن مأخوذ اولان بر ويا دها زياده كلمه‌يى ياخود برمادهٔ اصليه‌دن مأخوذ اولان ايكى ويا دها زياده كلمه‌يى عباره‌ده جمع ايتمكدر . اشتقاق

برقاچ مثال :

قیمت (شعر)ی ایدن همت (شاعر) کبی پست
شاعرك مسکنت جائزه جویانه‌سیدر

—

(حق) لی‌بی حقسزی امعان ایله تفریق ایده‌لم
طور تلاش ایته افندی ایشی (تحقیق) ایده‌لم

—

حقك البته قولی ثابت اولور
طفل (ساکت) دایل (مسکت) اولور

—

بن که صباره‌یم (دیمم) اویله
(دیسه‌لر) (سویله) (سویلره) شویله

—

دل فرقتده ذاتاً (محزون)
سن ده برقات دها (تحزین) ایتمه

—

نه صایارسین بکا (مشاغل) کی
اویله شیلرله (اشتغال) ایده‌مم

—

ایلمش مولی (تجمل) دن (جمال) ك بی‌نیاز

—

(قول) اصحاب (تقول) لایق اصغا دکل

—

شکر کیم ایتدك (تملل) (ملت) اسلام ایله

—

بوکون (غابن) اولان (مغبون) اولور یوم (تغابن) ده

(ارصاد) مبحثنده ایما اولندیغی اوزره صنعت اشتقاق اجراسی لزوم طبیعی‌یه مستند اولمق شرطیله مقبول اولور.

شبه اشتقاق

(شبه اشتقاق) دینیلان وحقیقتده برماده‌دن مشتق اولمیان ایکی کلمه‌نك تلفظ ویا کتابتده یکدیکره بکزه‌مسندن عبارت بولنان صنعت — که:

قالیرمی باصره خالی خیال خالکدن

مصراعنده‌کی (خیال) و(خال) کبی کلمه‌لر بیننده تحقق ایدر — اکثریا ادبا نزدنده (اشتقاق) کبی جناسه ملحق عد اولنمقده‌در. باقینك ینه (ارصاد) مبحثنده ایراد اولنان:

المن (قیس) ه (قیاس) ایتمه دل محزونك
یوق ایدی عقلی نه دردی وار ایدی مجنونك

بیتی دخی شبه اشتقاق مثاللرندندر. وقتیله بیت آتی‌یی آکا تقلیداً یازمش ایدك:

(قیس) ه دکلدر خطراتم (امقیس)
محبس شاهین بلادر سرم

مراعات نظیر

مراعات نظیر — که (تناسب) (توفیق) (ائتلاف) (تلفیق) ناملریله دخی یاد اولنور — تضاد صورتنده اولمیه‌رق معنی جهتیله متناسب اولان ایکی ویا دها زیاده شیئی عبارده‌ده جمع ایتمکدر.

(جمعیت) دخی آنك نام دیكریدر. بولندیغی عباره‌یه (جمعیتلی) دینیلیر.

طبیعت شاعرانه تناسبه عاشق اولدیغندن كندی محصولاتنك بو زیور دلفریب ایله مزین اولمسنی انهماك درجه‌سنده آرزو ایدر. بناءً علیه مراعات نظیر اك طبیعی صنایعدن اوله‌رق آثار ادبیه‌ده، خصوصیله اشعارده كثرت اوزره بولنور.

برخیلی مثال:

اك بیوك جهانكیرلردن اولان اسكندر رومی دیوژنك (آیاغنه) كیتدیكی وفاتح سلطان محمد ملا كورانینك دائما (النی) اوپدیكی نمونهٔ عبرت اوله‌جق وقایعدندر. كمال پاشا

ینه او عصر ایچنده ایدی‌كه اوروپاده لوتر پروتستانلق نامنه (بر) مذهب جدید آچه‌رق اصحاب (تثلیثی) (ایكی) یه (تقسیم) ایتمش ایدی.
كذا

اركان اربعه نامیله مشتهر اولان ودولتك قوای معنویه‌سی حكمنده بولنان درت ذاتك برنجیسی مملكتده ارتشا ومداهنه‌نك موجدی صاییلان شمسی پاشا ایسه ایكنجیسی‌ده (صدیقی برعزم)، (عمری برتوفیق)، (عثمانی برفداكارلق)، (حیدری برجلادت) ایله ١٠٠٥ تاریخنده ومحمد ثالث زماننده اكری ملحمهٔ كبراسنك قازانلمسنه سبب مستقل اولان مرحوم خواجه سعدالدین اید. كذا

آلدانمه (شاعر) سوزی البته (یالان) در
فضولی

باقی قالان بو (قبه) ده برخوش (صدا) ایمش
باقی

حسرت (عید) ایله (ماه‌نو) ی دنیا كوزه‌در
وله

(زنجیر) دن بوشانمش (دیوانه) در صانیرلر
وله

شجاعت عرض ایدركن مرد (قبطی) (سرقت) ن سویلر
راغب پاشا

امید (نشوه) در بزه هپ (دردسر) ویرن
وله

ایدرمی (ساز) سینه‌م دكه بر (مضراب) دن (فریاد)
وله

مثال (بحر) درونكده صاقلایوب (گهر) ك
هنر تمالغه میل ایتمه وار ایسه هنرك
سید وهبی

رونمادر (نشئه) سنده هپ تفاوت عالمك
(ساقیٔ) صنعك ولی (جام) جهان پیراسی بر
حكمت بك

بعضاً مثلا بیتده تناسب تكرر ایدر. از جمله باقینك:

دامن شاهد معنایه بری دست اوره ماز
چوق اولور كرچه سر فكری كریبانه چكر

بیتده (دامن) (كریبان) ایله، (دست) دخی (سر) ایله متناسبدر. شیخ الاسلام یحیی افندینك شو بیتی بونك نظیریدر:

(بحر) ایسه‌كده (قطرهٔ) ناچیز كوستر كندیكی
كوكلنه كبرای كوكل اول (غنچه) نك (شبنم) كبی

تناسبك تداخل ایتدیكی اولور . مثلا موصلی اسعدك مشهور اولان :

ایام انبساط ایله‌در لذت حیات
طوفان غمده آدمه لازمی عمر نوح

بیتنده (ایام) ایله (حیات)و(عمر) ، (طوفان) ایله‌ده (نوح)، (نوح) ایله‌ده كذلك (عمر) ، (آدم) ایله دخی كذلك (نوح) متناسبدر .

تشابه اطراف

بعض ادبانك (تشابه اطراف) نامیله یاد ایلدكلری صنعت — كه سوزی ابتداسیله متناسب برصورتده انتهاپذیر ایتمكدن عبارتدر — مراعات نظیر قبیلندن عد اولنور .

مثال :

... فقط برده (او نقاب ظلمانینك ماوراسنه تعلیق نظر اولنورسه)؛ نازنین دلربای تمدن نظر فریب افكار اوله‌جق برزینت وسلطنت ایله عرض دیدار ایتمكه باشلاركه بدایع پسند اولان كوكللر ایچون (حسن اندامنه مفتون اولمامق احتمالك خارجنده‌در) . كمال

ایهام تناسب

(ایهام تناسب) دینیلن ومعنای غیر مقصوده كوره بینلرنده مناسبت اولان لفظلرك جمعندن عبارت بولنان صنعت دخی مراعات نظیره ملحقدر .

مثلا فضولینك :

صو ویرر هر صبحدم كوز یاشی تیغ آهمه
كیم دوكم قانی سپهرك صالنه مهرین ماهمه

مطلعنده قصد اولنان معناسی (محبت) اولان (مهر) لفظی غیر مقصود بولنان (كونش) معناسنه كوره (صبحدم)و(سپهر)و(ماه) ایله متناسب دوشدیكندن ایهام تناسب تحقق ایتمشدر . مشارالیهك یوقاریده بالمناسبه ایراد اولنان برغزلندن اولان :

مهر صالمزسین بكا رحم ایلمزسین بونجه كیم
سایه‌تك سودای زلفك پایمال ایلر بنی

بیتنده‌كی (مهر) لفظنك (سایه) ایله‌مناسبتی ده او یولده‌در . (جامی) نامنده برشاعرك اولان بیت آتیده آنلره بكزر :

مهرمكه اولدی عالمه روشن كونش كبی
بر ذره كلز ای مه نامهربان سكا

عاكف پاشانك :

هركسك قسمتی یوقدن كلیر اما بیلمز
یری وار عالمه من ایلسه سلوای عدم

بیتنده دخی ایهام تناسب موجوددر ، زیرا بوراده قصد اولنان معناسی (منت) اولان (من) لفظی غیر مقصود بولنان (قدرت حلواسی) معناسنه كوره (سلوی) ایله متناسبدر .

وصل ، فصل

وصل ، فصل — وصل عطفدن ، فصل ترك عطفدن عبارتدر .

وصل ایله فصل کلمه‌لر ، ترکیبلر ، جمله‌لر بیننده جریان ایدر . وصل عطف وتشریك ادواتندن بریله اجرا اولنور . بو ادواتك ترکیبده فصل حاصل اولور . بونلردن (و) اداتنك صورت استعمالی خیلی زماندن بری مباحث مهمه صیره‌سنه کچمش اولدیغندن ارل امرده (مجموعهٔ معلم) ك التنجی نسخه‌سنی اشغال ایدن مقالهٔ واویه‌نك اصلی اولان بند منفصلك بروجه آتی درجنه لزوم کورلدی :

و

عربیده ، فارسیده اولدیغی کبی لسانمزده دخی ادات عطف اوله‌رق مستعمل اولان (و) جمع ایچوندر . مفردلری ، ترکیبلری ، جمله‌لری بر بری اوزرینه عطف ایدر .

(عطف) لغتجه (اماله) دیمکدر . معطوفی معطوف علیهه اماله ایتدیکی ایچون واوه (عاطفه) دینیلیر .

عربیده « واو مطلقا جمع ایچوندر » دینلمسی واوك معطوف ایله معطوف علیه بیننده ترتیبی ایجاب ایتمه‌مسندندر . مثلا « جاء زید وعمرو » دینلدکده بو آدملرك مجرد کلدکلری بیان ایدلمش اولور ، هانکیسنك اول ویا صکره کلدیکنی افاده مقصود اولماز . لسانمزده ایسه واو اکثریا جمع ایله برابر ترتیبه دلالت ایدر . مثلا « محمد ثانی وسلیم اول اك بیوك جهانکیرلردن ایدیلر » دیمك محمد ثانینك زمانا سلیم اوله تقدمنی کوستره‌جکی جهتله « سلیم

اول ومحمد ثانی اك بیوك جهانکیرلردن ایدیلر » دیمکه ترجیح اولنور . ایکنجی صورتده واو یالکز محمد ثانی ایله سلیم اولی اك بیوك جهانکیرلردن اولمق خصوصنده جمع ایدر . برنجی صورتده ایسه آنلری بو خصوصده جمع ایتدکدن باشقه بینلرنده‌کی ترتیب زمانی‌یی دخی کوسترمش اولور .

عربیده واو عاطفه دائما مفتوح اوقونور .

مثال :

بالعز والشرف .

فارسیده ایکی درلو استعمال اولنور : حروف مددن برینی ویا های رسمیه‌یی تعقیب ایدرسه بر رأیه کوره مضموم ، رأی دیکره کوره مفتوح اوقونور : ضم ایله تلفظی غالبدر .

امثله :

بالا وزیر — ابرو وزلف — بندکی واخلاص — دیده ودل .

سائر حرفلردن برینی تعقیب ایدرسه کندیسی اوقونماز ، یالکز ماقبلی مضموم اوقودر :

امثله :

زیر وبالا — زلف وابرو — اخلاص وبندکی — دل ودیده .

اخطار

عربی (ولکن) دن بوزمه اولان (ولیکن)ك واوی دائما

مفتوح اوقونور. (وليكن) دن مخفف اولان (وليك) ايله (ولى) دخى بويله‌در. انتهى

واو يالكز حروف مددن (ى) حرفنى تعقيب ايتديكى وقت يرينه كوره ايكى صورت جائز اولور، يعنى هم آيريجه تلفظ اولنه‌بيلير همده ماقبلى مضموم اوقوده‌بيلير.

مثال :

جهان را (بلندى وپستى) توئى [*]
ندانم چه‌ئى هرچه هستى توئى
فردوسى

ديكر :

بناى مدرسه از جنس (عالى وسافل)
خراب كشت وخرابات همچنان معمور
اميدئ طهرانى

لسانمزده واو عاطفه‌عربك وبعض عجمك استعمالنه اقتفاءً فتح ايله قوللانلديغى كبى عجمك واوى ضم ايله تلفظ ايتمك ويا ماقبلنك ضميله اكتفا ايلمكدن عبارت اولان ايكى درلو استعماله اقتفاءً دخى قوللانيلير.

ديمك اوليوركه بز بواداتى اوچ صورتله استعمال ايديورز. واو مفتوحه‌يى عربى ويافارسيدن، ضم ايله اوقونان وياماقبلى مضموم اوقودان واوى فارسيدن آلمشز.

[*] بويله يارى اهل لسانك تشديد ايله‌ده اوقودقلرى اولور.

بونلردن فتح وياضم ايله اوقونانه — ماقبلندن فصل اولنديغى ايچون — (واو مفصوله)، ماقبلى مضموم اوقوداته — ماقبلنه وصل اولنديغى ايچون — (واو موصوله) تعبير اولنور.

كرك واو مفصوله‌نك، كرك واو موصوله‌نك لسانمزده مواضع استعمالى تعيين ايدلمك لازم كليور. بناءً عليه ايضاحات آتيه‌يى اعطايه مجبور بولنيورز :

حروف مددن، حروف املادن بريله ويا هاى رسميه ايله بيتن هردرلو كلماتدن صكره واو مفصوله كلير.

امثله :

بكا وسكا — صو واتمك — يالى وكوشك — كلدى وكيتدى — پنجره وقاپاق — صحرا وجبل — عدو وخليل — والى واهالى — دانا وبينا — كيسو ورخسار — شادى وناشادى — صحرا ودكيز — دريا وكميلر — كورلتى وعربده — كدى وپلنك.

اخطار

نثرده (شادى وناشادى) قبيلندن اولان عطفلرده واو همان دائماً مفصوله صورتنده تلفظ اولنورسه‌ده نظمده بالاده كوستريلن شيوهٔ ايرانه اقتفاءً ماقبلنك ضميله اكتفا دخى اولنه‌بيلير.

انتهى

حروف مذكوره‌دن ماعدا حروفلر ايله بيتن كلماتدن صكره يرينه كوره واو مفصوله ويا واو موصوله كتيريله‌بيلير. بونلردن

هانکیسنك نره‌ده ایراد ایدیله‌جکی بیلنمك ایچون معطوف ایله معطوف علیهه دقت ایدلمك لازم کلیر .

معطوف، معطوف علیه تعبیر ایتدیکمز کلمه‌لرده ــ که واو بونلرك آره‌سنده بولنه‌جقدر ــ آلتی احتمال واردر :

برنجیسی ایکیسی‌ده عربی ــ ایکنجیسی ایکیسی‌ده فارسی ــ اوچنجیسی بری عربی ، دیکری فارسی ــ دردنجیسی بری عربی ، دیکری ترکی ــ بشنجیسی بری فارسی ، دیکری ترکی ــ آلتنجیسی ایکیسی‌ده ترکی اولمق احتمالیدر .

برنجی ، ایکنجی ، اوچنجی احتماللره کوره واو موصوله کتیریلیر .

امثله :

حدل واحسان ــ آب وتاب ــ امنیت وآسایش .

ادبیات ایله (تاریخ وسیر)

سنبلزاده وهبی

ترازوسی (مهرومه) آسمان

عزت ملا

(عقل ودانش) بونی جزم ایتسونمی

نابی

دردنجی ، بشنجی ، آلتنجی احتماللره کوره واو مفصوله کتیریلیر .

امثله :

درایت وچالشقانلق ــ پدر واوغل ــ قاش وکوز ،

قاضی اوله (دعواجی ومحضر) دخی شاهد

ضیا پاشا

اوچنجی احتمالده معطوفك عربی ویا فارسی اولمسی ایله معطوف علیهك عربی ویا فارسی اولمسی بیننده فرق اولمدیغی کبی دردنجی ، بشنجی احتماللرده دخی کرك معطوفك ، کرك معطوف علیهك عربی ویا فارسی اولمسی بیننده فرق یوقدر .

امثله :

آسایش وامنیت ــ چالشقانلق ودرایت ــ اوغل وپدر .

لساننمزده استعمال ایدلمکده اولان (قومیسیون) (قومیسر) کبی بعض کلمات اجنبیه دخی بو بابده کلمات ترکیه حکمنده‌در ، یعنی بونلردن بری معطوف ویا معطوف علیه اولدیغی زمان ــ مقارنی نصل کلمه اولورسه اولسون ــ واو مفصوله کتیریلیر .

رأی عاجزانه‌مزه کوره لساننمزده واو مفصوله‌نك دائما فتح ایله استعمالی انسبدر . شوقدر وارکه بعضاً نظمده واوك حرکه‌سی اماله ایدلمك لازم کلنجه ــ فتحه‌نك اماله‌سندن ظهوره کله‌جك هجنته ضمه‌نك اماله‌سندن حاصل اوله‌جق ثقلت ترجیح اولنه‌رق ــ اسلوب فارسی‌یه اتباعاً ضم ایله اوقونور .

مثال :

ایده منضم ینه اولکی کبی کشور رومه
چکرب صاعقه صوله شمشیر بران سراندازی
شمالاً نخجوان وکنجه (وتفلیس) وشروانی
جنوباً شهرزور وبصره (وبغداد) واهوازی

نفعی

واو موصوله‌نك ماقبلنه ویردیکی ضمه دخی نظمده بعضا اماله ایدیلیر . ایشته نفعینك :

شمالاً نخجوان وکنجه وتفلیس وشروانی
جنوباً شهر زور و بصره و بغداد واهوازی

بیتنده‌کی (نخجوان) ایله (کنجه)، (شهر زور) ایله (بصره) آره‌سنده واقع موصوله‌لرك ماقبللرینه ویردکلری ضمه اویولده اوقونور .

ضیاپاشانك :

عقل وجمال وعشق اله اولدی برزمان

مصراعنده‌کی (عقل) ایله (جمال) آره‌سنده واقع موصوله‌نك ضمه‌سی اماله ایدلمکده اولدیغندن بوباید برمثال اولیور . حالبوکه (جمال) ایله (عشق) بیننده واقع موصوله‌نك ضمه‌سی اماله ایدلمیور . بناءً علیه مصراع نظمده موصوله‌نك اماله‌لی اماله‌سز استعماله شاهد طوتیله بیلیر . دقت اولنسه بیت نفعینك دخی بوقبیلدن اولدیغی اکلاشیلیر .

روحی بغدادینك ، فضولینك، نابینك :

§ اول زاهدك آغلار (یر وکوك) حالنه یارین
§ بو بزمده قالمشز (سن و بن)
§ آغلر (ظالم و آج و عریان)

مصراعلری کبی ضیاپاشانك :

سندندر آلهی ینه بو (مکروبو) فتنه

مصراعنی دخی موصوله‌نك استعمالنه دائر اتخاذ ایتدیکمز قاعده‌یه موافق بوله‌میز ، چونکه قاعده‌مزه کوره ایکی کلمهٔ ترکیه بیننده موصوله بولنه‌ماز . حالبوکه روحینك، فضولینك مصراعلرنده (یر) ایله (کوك)، (سن) ایله (بن) آره‌سنه موصوله کتیرلمشدر . ینه قاعده‌مزه کوره برکلمهٔ عربیه ایله برکلمهٔ ترکیه بیننده موصوله بولنه‌ماز. حالبوکه مصراع نابیده (ظالم) ایله (آج) ، (آج) ایله (عریان) آره‌سنده کذلك موصوله کتیرلمشدر . (مکر) ایله (بو) آره‌سنه موصوله کتیرمك بوقبیلدندر ، چونکه (مکر) عربی اولدیغی حالده (بو) ترکیدر . نائلیٔ قدیمك :

نه آکلادك بو سماع و بو نایدن صوفی

مصراعنده‌کی (بوسماع وبونای) دخی (بومکر وبوفتنه)یه بکزر.

بوایضاحاتدن آکلاشیلیرکه (جان وکوکل — آج وبی‌علاج — تك وتنها) کبی ذاتاً لسان ادبجه مقبول اولمیان کهنه تعبیراتك موصوله ایله استعمالی طوغری دکلدر . (بای) لفظنك ترکی اولمسنه کوره ضیاپاشانك :

چون بای وکدا خاکه برابر کیره‌جکدر

مصراعنده دخی بو مبحث موجوددر .

شوراسنه دقت اولنملیدرکه ــ دردنجی ، بشنجی ، آلتنجی احتماللر مستثنی اوله‌رق ــ واوك بالاده کوستریلن مواضعده مفصوله ویاموصوله صورتنده ایرادی اساساً تلفظك سهولت وعذوبتنه مستند بولندیغندن ، یعنی هانکی صورت لسانه ثقلت ویرمیورسه اوترجیح اولنه‌جغندن قاعدةً موصوله صورتنده تلفظی لازم کلن واوك بعضاً مفصوله صورتنده اوقونمسی اولی کوریلر .

مثال :

بطریق الاملا یازمغه تنزل بیورر ایسه‌کز (تشکر ودعا) ایلرم .
ادهم پرتو پاشا

بعضاً دخی مفصوله صورتنده تلفظی واجب اولور .

مثال :

ملل متمدنه‌دن اولین پایهٔ ترقیده اولانلرك بیله عوامندن لا اقل نصفی اوقو یوب یازمق بیلیر . حال بوکه ملتمزك بیکده بری نامنی (تحریر و بلکه) قرائتدن عاجزدر .
کمال

(شرعاً ونظاماً) (طوعاً وکرهاً) (لساناً وقلماً) (مالاً وبدناً) کبی لسانمزده مستعمل اولان تعبیرات عربیه‌ده‌کی واولر نزدده دائما مفصوله صورتنده اوقونورسه‌ده نظمده موصوله صورتنده دخی ایرادی تجویز اولنور .

مثال :

(خلقاً وخلقاً) مشابهسین رسول‌اللهه سن
غنچهٔ کلشنسرای مصطفاسین یا حسین
کدخدا زاده عارف

قابل انکار دکلدرکه عباره‌ده مفصوله اولسون موصوله اولسون برقاچ واوك تعاقبی لسانمزه ثقلت ویرر . مثلا کمال بکك « برذهن متفکر اویله عرش اعلای الوهیته قدر ایصال ایدلمش برحالك عمومیت اعتباریله حس وتقدیر وتعریف وتصویرینه‌یره‌دن مقتدر اولسون ؟ » عباره‌سنده (حس) (تقدیر) (تعریف) (تصویر) کلمه‌لرینك آره‌لرنده بر برینی تعقیب ایدن واولرنه‌درلو اعتبار ایدیلیرسه ایدلسون لسانه ثقیل کلیر . الك خفیفی (حس) ایله (تقدیر) ، (تعریف) ایله (تصویر) بینلرنده‌کی واولری موصوله ، (تقدیر) ایله (تعریف) بیننده‌کی واوی مفصوله صورتنده اوقومقدر . حال بوکه بونده ده اوقدر سهولت وعذوبت اولمدیغی آشکاردر .

بوسوز مشارالیهك کلمات قدیمه‌سندن معدوددر . مؤخراً وجوده کتیردیکی آثار جیده آره‌سنده بویله اوچ واولی برعباره‌یه تصادف اولنه‌ماز صانیرز .

تفعینك :

فیض استعداد ذاتی کورکیم ایتمش تا ازل
جذبه‌سی خورشید وماه وآسمانی مولوی

بیتنده ایکی واوك تعاقبندن بیله بر درجه‌یه قدر ثقلت حس اولنیور . حال بوکه :

جذبه‌سی خورشیدی ، ماهی ، آسمانی مولوی

دینیلیور یرنجه اوثقلتدن اثر قالمیور . هله :

شمالاً نخجوان وکنجه وتفلیس وشروانی
جنوباً شهر زور و بصره و بغداد واهوازی

بیتنی حامل اولدیغی واولر نه‌قدر ثقیل ایدیور ! حال بوکه :

شمالاً نخجوانی ، کنجه‌یی ، تفلیسی ، شروانی
جنوباً شهر زوری ، بصره‌یی ، بغدادی ، اهوازی

صورتنه قونیلیو یرنجه پك لطیف اولیور . اوثقلت واولرك اجتماعندن ، بولطافت ینه انلرك اندفاعندن حصوله کلیور .

ضیا پاشا :

سفیانه ، جعده‌یه ، شمره ، ابن ملجمه

مصراعنی یا کیلوب ده :

سفیان وجعده وشمر وابن ملجمه

صورتنده یازمش اولیدی بکنیلیرمی ایدی ؟ معهذا :

یا خواب و یا خیال و یاخود برفسانه‌در

مصراعنی واولرك نیچون اسقاطیله :

یا خواب ، یاخیال ، یاخود بر فسانه‌در [*]

صورتنده یازمامش اولدیغی بیلنه‌مز .

بورایه قدر ویردیکمز ایضاحات کلمه‌لری عطف ایدن واوه عائددر . بر آزده ترکیبلری ، جمله‌لری عطف ایدن واودن بحث ایده‌لم :

ترکیبلری ، جمله‌لری مسجع اولسون اولمسون عطف ایدن واو مفصوله صورتنده کلیر .

بر ایکی مثال :

. . . بنی نوعمز اوچ درت بیك سنه‌دن بری بونجه (باران بلا وخونابهٔ استیلا) طوفانلرینه اوغرامش ایکن (اسرار طبیعتی ادراك وخفایای معرفتی استدراکه) صرف ایتدیکی اقدامات سایه‌سنده اویله بر مرتبهٔ اعتلایه واصل اولمشدرکه تصوری عقللره حیرت ویرر .
کمال

آچلدی غنچه طومار ومعلوم اولدی مضمونی
فضولی

اوق دکدی و یاره حاصل اولدی
شیخ غالب

کل کچدی و نو بهار کچدی
وله

[*] (یاخود) تعبیر فارسیسنده‌کی (یا) نك قصری تجویز اولنمامیلدر . پاشا بوخصوصده نفعی کبی :

برق اوران دستکده تیغ پرکهرمیدر یاخود
طرزنده شعر سویلین اسلافه پیرو اولمش دیمك اولور .

واولرك تعاقبندن حاصل اوله‌جق ثقلتك اندفاعى بونلرك ممكن اولديغى قدر تقليل استعمالنه توقف ايدر . لزوم قطعى كورلمدكجه واوك تكريرندن اجتناب ايدلمليدر .

دقت اولنسه آكلاشيليركه برعباره‌ده واو نه‌قدر آز اولورسه اوقدر ساده اولور . لسانمزك اصل لطافتى ايسه ساده‌لك ايچنده بولنور .

اوته‌دن برى معنايى اوقدر نظر اعتباره آلميوب لطافتى طمطراق الفاظده آرايان ارباب قلم طرفندن برطاقم لزومسز تكلفاته بوغلمش اولان لسانمزك بوتكلفاتدن تجريديله ساده لكنك، لطافتنك اظهارى زمانى چوقدن كلمشدر .

برسوز نه‌قدر طبيعى سويلنير ، نه‌قدر طبيعى يازيليرسه اودرجه ساده ، اودرجه لطيف اولور. فصاحت ، بلاغت دينيلن شيلرك طبيعلكده آرانلمسى لازم كلير . سوزه تكلف قارشديغى كبى فصاحت ، بلاغت آره‌دن چيقار . ضيا پاشانك :

چيقدقجه لسان طبيعتندن
البته دوشر فصاحتندن

سوزى پك طوغريدر .

تكلف ايله فصاحت ، بلاغت هيچ بروقتده برلشمه‌مش اولديغى حالده بونلرى تكلفده آرامق غريب اولمازمى ؟

لسانمزك طبيعلكنى محافظه ايچون دقت اولنه‌جق شيلردن برى‌ده يوقاريده كوستردیكى اوزره واوك تقليل استعماليدر .

بزم واوه احتياجمز اوقدر آزدركه برمحررمز ايچنده ولو بردانه اولسون ولو عاطفه بولنمامق شرطيله برجلد يازه بيلير . شوحالده واوك استعمالنى ايسته‌ديكمز قدر آزالده بيليرز .

فرانسزلرك (پونقتوآسيون) ديدكلرى (اصول تنقيط) ى لسانمزك شيوهٔ تحريرينه تطبيقاً قبول ايتمليءز ، چونكه بو اصول افاده‌نك انتظامنه، ساده‌لكنه زياده‌سيله ياردیم ايديور . بوراسى آزچوق يازى‌ايله اشتغال ايدنلرجه مصدق اولمق لازم كلير .

برزماندن برى بواصول استعماله‌باشلامش اولان محررلرمزه بونى قبول ايتدكلرندن طولايى تعريض ايدنلرك، مقلدبلكه‌ده مبتدع نظريله باقانلرك سوزلرينه باقلماز . نصل باقلسونكه روايته كوره ميلاددن ايكى‌عصر اول اسكندريه علماسى طرفندن قوللانلمغه باشلامش ، مؤخراً تلاحق افكارايله نقصانى اكمال ايدلمش اولان بواصولى علماى اسلام دخى استعمال ايتمشلردر ؟ حالا المزده بولنان قرآن كريم نسخه‌لرنده كورمكده اولديغمز (سجاوند) تعبير اولنان اشارات نه‌در ؟ اصول تنقيطدن باشقه برشيميدر ؟

ايضاحدن مستغنيدركه انسان تكلم ايدركن مرامنى تصور ايتديكى وجه ايله افاده ايده بيلمك ايچون آره صيره سوزى كسمكه لزوم كورر . بوكسينتيلر مختلفدر . بعضاً آز ، بعضاً چوقجه اولور . جمله اولوركه ختامنده برنفس آلنه‌جق قدر طوريلور . يوكليركه سوز برقاچ نفس آلنه‌جق قدر ودها زياده

کسیلیر . هرنه صورتله اولورسه اولسون بوکیفیته (وقف) دینیلیر .

(سامی) بك افندینك (اصول تنقیط وترتیب) عنوانلی اثرنده دیدیکی کبی — یازی سوزك تصویری اولدیغندن — آنده‌ده بو کسیلرلره رعایت ایدلمك لازم کلیر . برمتکلم سوز سویلرکن یرینه کوره وقفه نه‌قدر رعایت ایدرسه مرامنی اودرجه آچیق ومؤثراوله‌رق افاده ایدر . کذلك برمحرر یازی یازارکن وقف اوله‌جق یرلری نه‌قدر مکمل کوسترسه یازیسنی تصویر ایتمکده اولدیغی سوزه اودرجه اویدرمش اولور . بناءً علیه هرلسانده اولدیغی کبی عثمانلیجه‌ده دخی اصول تنقیطك مناسب وجه ایله قبولی ضرورت حکمنی آلیر .

بعض ارباب قلمك بواصولی قبولده متعصبانه تردد کوسترشلری نابجادر . بوبابده مقنع بردلیل قبول آرانیله‌جق اولورسه بالاده بیان اولدیغی اوزره وقتیله علمامز طرفندن قرآن کریم نسخه‌لرینه (سجاوند) دینیلن اشاراتك وضعنه ضرورت‌مس ایتمش اولمسی وهنوز زیورایدیٔ مطهرون اولان مصاحف شریفه‌نك بواشارتی حاوی بولنمسی کافیدر ظن ایدرز .

استطراد

ائمهٔ علم قرائتدن (ابوحفص محمد بن طیفور السجاوندی) طرفندن تعیین اولندیغنه کوره آیات کریمه‌یه وضع اولنان اشارات شونلردر :

م — ط — ج — ز — ص — لا .

م — وقف لازم اشارتیدرکه طورلمدیغی حالده معنانك تغیر ایده‌جکی یره وضع اولنور .

ط — وقف مطلق اشارتیدرکه طورلمق مدار حسن بیان اولان یره وضع اولنور .

ج — وقف جائز اشارتیدرکه وصل وفصلنده بأس اولمیان یره وضع اولنور .

ز — وقف مجوزلوجه اشارتیدرکه برجهتله وصلی ، دیکر جهتله فصلی مناسب اولان یره وضع اولنور .

ص — مرخص لضرورة اشارتیدرکه مابعدی ماقبلندن مستغنی اولمدیغی حالده سوزك اوزامسندن طولایی نفسك انقطاعی جهتیله طورلمغه مجبوریت کوریلان یره وضع اولنور .

لا — لاوقف علیه اشارتیدرکه طورلمق جائز اولمیان یره وضع اولنور .

اشارات قرآنیه آره‌سنده بعضاً (ك) دخی کوریلور . بو (کذلك) اشارتیدرکه براشارتك صیره ایله ایکی دفعه وضعی لازم کلنجه تکراردن احترازاً ایکنجی مرتبه‌ده وضع اولنور .

انتهی

شو ایضاحاتی اعطادن مقصدمز اصول تنقیطك لسانمزده دخی استعمالی الزم اولدیغنی وقبول اولنمامسنی التزام ایدنلرك فکری هرجهتله واهی بولندیغنی اثباتدر .

لسانمزك ساده‌لکنی محافظه‌ء لطافتنی اظهار ایچون نقلیل استعمالنه لزوم کورمکده اولدیغمز واوه بدل (ویرکول) دیدکلری (،) اشارتی قوللانه‌بیلیرز . شوقدروارکه بونی (،) صورتنه تحویل ایدرز ، چونکه

اورو یا خطلری صولدن صاغه یازلدیغی حالده بزم خطمز بالعکس صاغدن صوله یازیلیور. بز ویرکولی عیناً قبول ایده‌جك اولسه‌ق کلمه‌یه، عباره‌یه یوزینی چویره‌جك یرده آرقه‌سنی چویرمش اوله‌جغندن باشقه قلممزك یوریشنه دخی موافق کلمز.

سامی بك افندی (اصول تنقیط و ترتیب) ده ویرکوله (فاصله) عنوانی ویرمش. ذهنی افندی (المنتخب) ده (سکته) دینلمسنی تنسیب ایتمش. بو اسملردن هر برینك ویرکولك کوردیکی خدمته مناسبتی اولدیغندن هانکیسنی اختیار ایدلسه اولور. بز شمدیلك (فاصله) تعبیرینی اختیار ایدیورز.

سامی بك افندینك شایان تدقیق اولان مذکور اثرنده فاصله ایله اشارات سائره‌یه دائر خیلی ایضاحات ویرلمشدر.

یرینه کوره واوه بدل فاصله استعمالنه قرار ویرلدکدن صکره بونلردن هانکیسنك نره‌ده ایرادی انسب اوله‌جغی جهتی قالیر. بوراسنك تعیینی سلیقه‌نك ایشیدر. شو قدر وارکه بر آدم یازی یازارکن واو ایله فاصله‌دن برینی ترجیح ایده بیلمك ایچون شو ایکی شیئه دقت ایتملیدر:

— سلاست.

— وضوح.

لفظه عائد اولان سلاست ایله معنایه متعلق بولنان وضوح سوزك ایکی بیوك مدار مزیتی اولدیغندن بونلره هر یرده رعایت اولنمق، یعنی سهولتله اوقونه‌میه‌جق، سهولتله آکلاشیله‌میه‌جق سوز یازلمامق لازم کلدیکی کبی واو یاخود فاصله وضعنده دخی بونلری کوزه‌دلمك اقتضا ایدر. چونکه واو بعضاً سلاستی، فاصله‌ده بعضاً وضوحی اخلال ایده بیلیر. مثلا فردوسینك:

بروز نبرد آن یل ارجمند
بتیغ و بخنجر بکرز وکمند
برید ودرید وشکست و ببست
یلان راسر وسینه و پا ودست

بیتلرینی ترجمه‌ده «محاربه کونی او پهلوان غالب قیلیج و خنجر و کرز و کمند ایله سائر پهلوانلرك باشلرینی و کوکسلرینی و آیاقلرینی و اللرینی کسدی و ییرتدی و قیردی و باغلادی» دیه‌جك اولسه‌ق سلاستلی بر سوز سویلمش اولمیز. بوده شو اوفاجق عباره‌ده طقوز واوك اجتماعندن نشأت ایدر.

بالاده کی افاداتدن آکلاشلدیغی اوزره واو نه قدر آز استعمال اولنورسه شیوهٔ لسان عثمانی‌یه او درجه رعایت ایدلمش اولور. بناءً علیه نثرده ممکن اولدیغی قدر ولو ایکی واوك اولسون تعاقبنه میدان ویرلمه‌مك لازم کلیر. اما نظمده بعضاً برقاچ واوك تعاقبی ضرورةً تجویز اولنور. مثال:

مربیٔ مسلمان و یهود وکبر و ترسادر
نفعی

اوچ واوی حاوی بولنان بو مصراعی نثره تحویل ایده‌جك اولسه‌ق واو ایرادینه قطعا لزوم کورمیوب «مسلمانك، یهودك، کبرك، ترسانك مربیسیدر» دیرز.

برزماندن بری بعض ارباب قلم فرانسزجه‌ده اکثریت اوزره جاری اولان اصوله توفیقاً معطوفلردن زیاده اولنجه اولکنده و یا اولکیلرده فاصله ایله اکتفا ایلدکلری حالده معطوف اخیری واو ایله ایراد ایتمکه باشلامشلردر. مثال:

مشارالیهك مزیت ادیبانه‌سی ایسه عاکف پاشادن، رشیدپاشادن وحتی ضیا پاشا مرحومدن‌ده عالیدر.
مجموعهٔ ابوالضیا

بو صورت لسانمزده بر قاعدهٔ مطرده حکمنده طوتیله‌ماز ، چونکه معطوف اخیرك بویله واو ایله ایرادینه لزوم کورلدیکی پك آزدر . حتی دقت اولنسه بالاده‌کی عباره‌ده (وحتی)ده‌کی واوك لزومسز اولدیغنی آکلاشیلیر .

بوندن طولاییدرکه اك بیوك ادیبلرمز معطوف اخیرك اویله واو ایله ایرادینی التزام ایتمیورلر ، اکثریا آنده‌ده فاصله ایله اکتفا ایدیورلر . مثال :

ایکنجیسی ده (صدیقی بر عزم ، عمری بر توفیق ، عثمانی بر فدا کارلق ، حیدری بر جلادت ایله) ١٠٠٥ تاریخنده و محمد ثالث زماننده اکری ملحمهٔ کبراسنك قازانلمسنه سبب مستقل اولان مرحوم خواجه سعدالدین ایدی .

کمال

بوراده « وحیدری بر جلادت ایله » دیمك طبیعی اوله‌میه‌جغنی جزئی ملاحظه ایله تسلیم اولنور ظن ایدرز .

اخطار

معطوف اولان (سائر) و (سائره) کلمه‌لرینك هر حالده واو ایله ایرادی واجبدر . مثلا « ادبیات ، حکمیات وسائره » دینیلیر ، « ادبیات ، حکمیات ، سائره » دینیله‌مز . انتها

(جزمی) نك برده شو عباره‌سنه باقه‌لم :

« ارضروم ماجرایی وجزمینك سن وحالنی تعریف ایده‌رك قصیده‌یی نوعی‌یه عرض ایتدیلر . نوعی ایسه نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت ، فوق الغایه اهل پرور بر ذات ایدی .

بوراده فاصله ایله « ماجرایی ، جزمینك سن وحالنی » دینلمیوب ده واو ایله « ماجرایی وجزمینك سن وحالنی » دینلمسی

-- کذلك فاصله ایله « نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت ، فوق الغایه اهل پرور » دینیلوب ده واو ایله « نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت وفوق الغایه اهل پرور » دینلمه‌مسی نه‌دندر ؟ یوقاری‌ده سویلدکلرمزی اونوتمامش ایسه‌کز بو سؤاله پك قولای جواب ویره بیلیرسکز . نه‌دیمش ایدك ؟ عباره‌ده واو ایله فاصله‌دن برینی ترجیح ایده بیلمك ایچون لفظه عائد اولان سلاست ایله معنایه متعلق بولنان وضوحه دقت ایدلمك لازم کله‌جکنی سویلمه‌مشمی ایدك ؟ بونکده سببی بعضاً واوك سلاستی ، بعضاً ده فاصله‌نك وضوحی اخلال ایده بیله‌جکی اولدیغنی کوسترمه‌مشمی ایدك ؟ ایشته « ماجرایی وجزمینك سن وحالنی » ده‌واو ، « نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت ، فوق الغایه اهل پرور » ده‌دخی فاصله ایرادی بو نکته‌لره مبنیدر .

دقت اولنسون ! (ماجرایی) دن صکره فاصله ، (لیاقت) دن صکره واو کتیرلسه برنجیسنده وضوحه ، ایکنجیسنده سلاسته خلل کلمزمی ؟

ایشته بی‌محل فاصله‌نك وضوحی ، کذلك بی‌محل واوك سلاستی آز چوق اخلال ایده بیله‌جکی بو مثال ایله ثابت اولور .

بونلری دقایق لساندن معدوددر . افاده‌ده وضوحی ، سلاستی اخلال ایتمه‌مك ایچون حسن طبیعت لازم . یوقسه دائما کورلدیکی اوزره اویله طبیعتسزلر بولنور که تقییدی وضوحه منافرتی سلاست ظن ایدرلر .

انسان حسن طبیعتله حسن تحصیل جمع ایتملیدرکه کوزل سوز

سویلمکه مقتدر اوله بیلسون ، حسن طبیعت خداداد برسرمایه
درکه تحصیل ایله نما بولور » انتهای بند

ذهنی افندی ویرکوله (سکته) دینلمسنی (المقتضب)ك صرف قسمنده شو عبارەده تنسیب ایتمشدر :

— بونلردن ماعدا ندا واستفهام ونقل وتمثیل وتفصیل وفصل وتوقف علامتی اولمق اوزره شو اشارتی استعماله دخی لزوم واردر : (! ؟ : ،) شوکا : (نقطتین) وشوکا ( ) (قلامتین) وشوکا « » (نمنمتین) دیملیدرکه اولکیسی ایکی طرناق کسنتیسی وایکنجیسی ایکی طرناق نشانی دیمکدر . شوکاده ، (سکته) ونقطه لیسنه (منقوطه) دیملیدر . »

ایشته بوصورتله مشار الیه دخی اصول تنقیطك قبولنی ترویج بیوریور .

واودن صکره عطف وتشریك ادواتندن (دخی) و آنك مخففی اولان (ده) ایله اجرا ایدیلن وصللر شایان دقتدر . مثلا « کتابتده اولدیغی کبی خطابتده دخی (یاخود) خطابتده ده مهارتی وارایدی » عبارەسنده وصل اوجب اولدیغی حالده « کتابتده اولدیغی کبی خطابتده مهارتی یوق ایدی » عبارەسنده جائز اولماز ، چونکه بونده « خطابتده دخی (یاخود) ده » دینیله جك اولسه مبحوث عنه اولان ذاتك بوشیلرك ایکیسنده ده مهارتی اولمدیغی کوسترلمش اولور . مقصود ایسه آنك کتابتده اولان مهارتی خطابتده اولمدیغنی افادەدر .

انتها

(اصطلاحات ادبیه) نك فهرسی :